

ПЕНІТЕНЦІАРНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БАРБАРОШ ЛАРИСА МИКОЛАЇВНА

УДК 343.85

ДИСЕРТАЦІЯ
ПРОКУРАТУРА ЯК СУБ'ЄКТ ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНІЙ
ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

081 «Право»

08 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Л. М. Барбарош**

Науковий керівник **Пузирьов Михайло Сергійович,**
доктор юридичних наук, старший дослідник

Чернігів – 2023

АНОТАЦІЯ

Барбараш Л. М. Прокуратура як суб'єкт запобігання домашній злочинності в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Пенітенціарна академія України, Чернігів, 2023.

У дисертаційному дослідженні надано кримінологічну характеристику домашньої злочинності з визначенням ролі прокуратури в механізмі запобігання цьому суспільно небезпечному явищу. У дисертації обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, що мають важливе теоретичне та практичне значення, зокрема вперше: обґрунтовано статус прокуратури як суб'єкта запобігання домашній злочинності в Україні шляхом аналізу координаційної діяльності та формулювання системи заходів (загальносоціальні та спеціально-кримінологічні) запобігання кримінальним правопорушенням у домашній сфері. Так, під координаційною діяльністю прокуратури як суб'єкта запобігання домашній злочинності необхідно розуміти діяльність, що спрямована на узгодження заходів запобігання вчиненню кривдником в сім'ї кримінального правопорушення, надання всебічної допомоги жертві такої злочинності, а також притягнення до кримінальної відповідальності кривдника (кривдниці). Як показали результати дослідження, для успішного здійснення прокуратурою координаційної діяльності та реалізації принципів такої діяльності важливе значення мають правильно визначені при цьому її основні напрями. До таких напрямів віднесено: 1) спільний аналіз стану домашньої злочинності; 2) вивчення практики вчинення кривдником (кривдницею) кримінальних правопорушень у домашній сфері; 3) виконання заходів у межах запобігання окремим видам кримінальних правопорушень у домашній сфері, передбачених чинним законодавством; 4) розроблення пропозицій щодо вдосконалення координаційної роботи прокуратури з іншими суб'єктами запобігання домашній злочинності.

Запропоновано домашню злочинність розглядати як самостійний об'єкт кримінологічного дослідження із таких методологічних позицій: 1) кримінальне правопорушення, вчинене в домашній сфері, охоплює умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного, економічного або сексуального насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою кривдник (кривдниця) перебуває (перебував) у шлюбних відносинах (державних або цивільних) і в результаті яких настало погіршення сімейно-побутових відносин; 2) домашню злочинність можна розглядати як сукупність суспільно небезпечних діянь, що передбачають фізичні, словесні, моральні та економічні образи й примус для залякування і отримання влади одних членів сім'ї над іншими; 3) домашня злочинність містить у собі характеристику п'яти основних видів кримінальних правопорушень, які вчиняються особою-кривдником у домашній сфері, а саме: домашнє насильство (ст. 126-1 Кримінального кодексу України), незаконне проведення абортів або стерилізації (ст. 134 Кримінального кодексу України), примушування до шлюбу (ст. 151-2 Кримінального кодексу України), зґвалтування (ст. 152 Кримінального кодексу України), сексуальне насильство (ст. 153 Кримінального кодексу України).

З'ясовано кримінологічний портрет особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення в домашній сфері, сукупність ознак (соціально-демографічних, соціально-рольових, кримінально-правових та морально-психологічних) якого впливає на формування індивідуально-профілактичного запобігання серед зазначеної категорії суб'єктів. Зокрема, це особа чоловічої статі (86,4 %), громадянин України (74 %), віком від 28 до 50 років (63 %); з низькими рівнем освіти та культури (39,6 %), одружений (68 %), який перебуває в сімейних відносинах із потерпілим, не зайнятий суспільно корисною працею (тимчасово непрацюючий – 51,9 %, або безробітний – 16,7 %), його ціннісні орієнтації та правосвідомість спрямовані на споживацький спосіб життя, із середнім інтелектом, схильний до вчинення кримінально-протиправних дій у стані домашнього конфлікту на ґрунті

ревностів (29,8 %), або з мотивів помсти (16,4 %), прагнення до задоволення сексуальних потреб (15,2 %), самоствердження (3,2 %) й реалізації агресивних стереотипів (13 %), під дією алкогольних (61 %), наркотичних чи психотропних (15 %) речовин, раніше судимий за вчинення кримінальних правопорушень проти власності, моральності, статевої свободи чи недоторканості (43 %); наведено кримінологічну типологізацію осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, що утворюють домашню злочинність, шляхом виділення за ступенем стійкості агресивно-насильницького спрямування 4 їх основних типів: 1) легковажний; 2) проміжний; 3) агресивний; 4) злісний.

Також удосконалено: теоретико-методологічні засади кримінологічної науки шляхом формулювання авторської дефініції «методологія дослідження домашньої злочинності» – це система наукового пізнання про причини та умови вчинення кримінального правопорушення у домашній сфері шляхом застосування загальнонаукових, спеціально-наукових та індивідуально-профілактичних методів, які можуть забезпечити повноту об'єктивного кримінологічного аналізу досліджуваного предмета; кримінологічне вчення про детермінацію різних видів злочинності. У цьому контексті: по-перше, сформульовано визначення поняття «причини та умови вчинення кримінальних правопорушень у домашній сфері» – це негативні соціально-економічні явища і процеси, що мають різне детермінуюче значення, у тому числі й казуальне, які у своїй сукупності і взаємодії створюють, сприяють, видозмінюють та обумовлюють існування й прояви домашньої злочинності. По-друге, запропоновано причинний комплекс домашньої злочинності розглядати з позицій досить широкого кола детермінантів як за власним походженням, так і за механізмом впливу на злочинність. Для цього наведено кримінологічний аналіз системи детермінантів домашньої злочинності, до якої віднесено такі, як: соціально-економічні, правові, організаційно-управлінські, політичні протиріччя, інтенсивні процеси міграції, урбанізації тощо.

Окрім того, дістали подальшого розвитку: доктринальні засади порівняльної (компаративної) кримінології шляхом вивчення зарубіжного досвіду запобігання домашній злочинності, на підставі якого обґрунтовано необхідність розроблення ефективного правового механізму захисту прав жертв домашньої злочинності в Україні, створення центрів допомоги жертвам домашньої злочинності у кожній територіальній громаді тощо; вчення про особу злочинця у кримінології, на основі чого сформульовано визначення поняття «особа, яка вчиняє кримінальні правопорушення в домашній сфері» – це сукупність її соціально-демографічних, соціально-рольових, кримінально-правових та морально-психологічних ознак і властивостей, що виявляються у злочинній поведінці, детермінованій агресією до сімейного оточення; результати кримінологічних досліджень у сфері сімейно-побутових відносин (кримінофамілістика), використання яких у поєднанні із власним емпіричним матеріалом і практичним досвідом дало підстави з'ясувати типову кримінологічну характеристику сім'ї, в якій частіше за все детермінує домашня злочинність, – це неблагополучна сім'я, в якій батьки або один із них є безробітним, у якій пропагує культ сили, систематичне вживання (зловживання) алкогольними напоями, психоактивними речовинами або наркотичними засобами, члени сім'ї притягалися до кримінальної відповідальності (засуджувалися, відбували покарання) або ведуть маргінальний спосіб життя, обертаючись у відповідному соціальному оточенні. За глибиною антисуспільної спрямованості таких осіб слід віднести до ситуаційно-нестійких осіб насильницького типу, що характеризуються зневажливим ставленням до сім'ї й загальноприйнятим у суспільстві правилам поведінки; теоретичні основи кримінальної віктимології, зокрема за результатами проведеного дослідження на основі такого критерію, як характер прояву та інтенсивність впливу віктимної поведінки на прийняття злочинного рішення, виділено такі види поведінки жертв домашньої злочинності: агресивно-викликаюча (30 %), аморально-провокуюча (30 %), нейтральна (15 %), надокучливо-дошкульна (25 %). Ґрунтуючись на типових моделях

поведінки потерпілих виокремлено п'ять основних типів жертв домашньої злочинності, серед яких: 1) агресивні жертви; 2) активні жертви; 3) ініціативні жертви; 4) пасивні жертви; 5) некритичні жертви.

Ключові слова: прокуратура, домашня злочинність, кримінальні правопорушення в домашній сфері, кримінологічна характеристика, запобігання, особа злочинця, жертва кримінального правопорушення, детермінанти злочинності.

SUMMARY

Barbarosh L. M. Prosecutor's office as a subject of domestic criminality prevention in Ukraine. – Qualifying research work as a manuscript.

Dissertation for Doctor of Philosophy Degree in Specialty 081 «Law». – Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, 2023.

In the dissertation research the author gives a criminological characteristic of domestic criminality and defines the role of a prosecutor's office in preventing this socially dangerous phenomenon. In the dissertation the author substantiates a number of new conceptual statements, conclusions and recommendations that are of great theoretical and practical importance. Specifically, for the first time the grounds of a prosecutor's office status as a subject of domestic criminality prevention in Ukraine are given by analyzing coordinating activities and formulating systems of measures (general social and special criminological) to prevent domestic criminal offences. Thus, coordinating activity of a prosecutor's office as a subject of domestic criminality prevention is to be considered as the activity that is aimed at an action plan to prevent a criminal offence in a family, to provide all-round assistance to a criminality victim and to make an offender criminally liable. The research proves that correctly determined main guidelines are of great importance for successful coordinating activities of a prosecutor's office and for implementation of the activity principles. The following guidelines are: 1) combined analysis of domestic criminality; 2) studying the practice of domestic criminal offences; 3) taking preventive measures against domestic criminal offences provided by valid legislation; 4) working out proposals to improve coordinating work of a prosecutor's office with other subjects of domestic criminality prevention.

The author suggests that domestic criminality should be considered as a separate object for criminological research from the following methodological positions: 1) domestic criminal offence includes committing systematically premeditated physical, psychological, economic or sexual violence as to a husband or a wife, an ex-husband or an ex-wife or to another person to whom an offender is

married (state or civil marriage) and as a result, their family relationship has worsened, 2) domestic criminality can be considered as a combination of socially dangerous acts that foresee physical, language, moral and economic insults and coercion for intimidation and taking the lead in a family; 3) domestic criminality has five main types of domestic criminal offences, namely: domestic violence (Art. 126-1 of the Criminal Code of Ukraine), illegal abortion or sterilization (Art. 134 of the Criminal Code of Ukraine), coercion to marriage (Art. 151-2 of the Criminal Code of Ukraine), rape (Art. 152 of the Criminal Code of Ukraine), sexual violence (Art. 153 of the Criminal Code of Ukraine).

The author gives a criminological portrait of a person who commits a domestic criminal offence, the combination of its features (social and demographic, social and role-play, criminal and legal, moral and psychological) influences the formation of individual and preventive measures among the above mentioned category of subjects. Specifically, it is a male (86,4 %), a citizen of Ukraine (74 %) aged between 28 and 50 (63 %); with low level of education and culture (39,6 %), married to a victim (68 %), not involved in socially useful work (temporarily unemployed – 51,9 % or unemployed – 16,7 %), his value orientations and legal awareness are aimed at the medium IQ and is violently inclined to criminal domestic acts on the basis of jealousy (29,8 %) or seeking revenge (16,4 %) eager to satisfy sexual needs (15,2 %), to self-affirmation (3,2 %) and to exercise aggressive stereotypes (13 %) under the influence of alcohol (61 %), drugs or psychotropic substances (15 %), being sentenced before for committing criminal offences against property, moral values, sexual freedom or privacy (43 %). The author gives criminological types of people who commit criminal offences which lead to domestic criminality and defines their four main types: 1) thoughtless; 2) intermediate; 3) aggressive; 4) vicious.

The author also improves theoretical and methodological principles of the criminological science formulating the definition of «a domestic criminality research methodology», it is the system of scientific cognition of the reasons and conditions of a domestic criminal offence using general scientific, special scientific and

individual preventive methods that can provide complete objective criminological analysis of the research subject; criminological science on the determination of various types of crime. In this regard, firstly, the author gives the definition of the concept «reasons and conditions of domestic criminal offences» – these are negative social and economic phenomena and processes that have different deterministic meaning including casual in total and in the interaction create, facilitate, change and lead to domestic criminality. Secondly, the author suggests considering a causal complex of domestic criminality taking into account a rather wide number of determinants due to personal background as well as to the impact on criminality. The author gives the criminological analysis of the domestic criminality determinants system and classifies the following: social and economic, legal, institutional-administrative, political contradictions, intensive processes of migration, urbanization and etc.

Besides, the author further develops doctrinal principles of the comparative criminology studying the foreign experience of domestic criminality prevention and on this basis the author substantiates the need to create an effective legal mechanism of defense of domestic criminality victims' rights in Ukraine, to set up the assistance centers for domestic criminality victims in every community etc. The author develops the science on a criminal personality in criminology and on this basis the author gives the definition of the concept «a person who commits domestic criminal offences», it is a combination of social and demographic, social and role-play, criminal and legal, moral and psychological features and characteristics that are found in the criminal behavior, determined by aggression in a family; the result of the criminological research in the sphere of family relationship in combination with the own empirical material and practical experience have given the author the grounds to figure out a typical criminological characteristic of a family where domestic criminality is dominant, that is a disadvantaged family in which parents or one of them are unemployed and in which there is a cult of violence, systematic abuse of alcohol, psychoactive substances and drugs, in which family members have been sentenced and served their terms or lead a marginal lifestyle and live in certain

social environment. According to antisocial orientation such people should be considered as unstable and situational violence type and are characterized by their pejorative attitude to a family as well as to common behavior rules in the society; theoretical principles of criminal victimology, in particular, according to the research results based on such factor as the nature of manifestation and effect of intensity of victim behavior on a criminal decision the author defines the following types of domestic criminality victims' behavior: aggressive and challenging (30 %), immoral and provoking (30 %), neutral (15 %), annoying and abusive (25 %). Based on the typical models of victims' behavior the author highlights five main types of domestic criminality victims, such as: 1) aggressive victims; 2) active victims; 3) initiative victims; 4) passive victims; 5) non-critical victims.

Keywords: prosecutor's office, domestic criminality, domestic criminal offences, criminological characteristic, prevention, a criminal character, victim of a criminal offence, crime determinants.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Барбарош Л. М. Актуальні питання запобігання домашній злочинності: досвід зарубіжних країн. *Юридичний бюлетень*. 2020. № 14. С. 171–178.

2. Барбарош Л. М. Проблеми запобігання домашньому насильству над дітьми в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 3. С. 238–243.

3. Барбарош Л. М. Поняття та ознаки загальносоціального запобігання прокуратурою домашній злочинності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 4. С. 249–254. URL: <http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/03/44.pdf>.

4. Барбарош Л. М. Детермінанти домашньої злочинності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3. С. 357–363.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Барбарош Л. М. Обґрунтування актуальності розроблення кримінологічної моделі запобігання домашній злочинності органами прокуратури в Україні. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2020*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 23–24 квіт. 2020 р.): у двох томах. Т. 2 / гол. ред.: О. М. Тогочинський. Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2020. С. 13–16.

6. Барбарош Л. М. Теоретико-методологічні підходи до розуміння поняття «домашня злочинність». *Щорічні читання наукової школи «Інтелект»*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 25 трав. 2020 р.) / за заг. ред. І. Г. Богатирьова; Університет державної фіскальної служби України, 2020. С. 115–117.

7. Барбарош Л. М. Сімейне неблагополуччя як фактор домашньої злочинності щодо дітей. *Гуманітарна наука XXI століття: сучасні виклики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 6 листоп. 2020 р.) / гол. ред.: О. М. Тогочинський. Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2020. С. 102–104.

8. Барбарош Л. М. Домашнє насильство над дітьми: актуальна проблема сьогодення. *Домашнє насильство: проблемні питання в умовах COVID-19*: матеріали круглого столу (м. Рівне, 12 жовт. 2021 р.). Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. Рівне: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 5–7.

9. Барбарош Л. М. Поняття координаційна діяльність прокуратури як суб'єкта запобігання домашній злочинності. *Актуальні питання розвитку правової системи у сучасній Україні*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 23–24 груд. 2021 р.). В 2 ч. Ч. 1. / Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. Рівне: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 81–83.

10. Барбарош Л. М. Доктринальні засади визначення особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення в домашній сфері. *Наукові читання, присвячені пам'яті професора Т. А. Денисової*: збірник матеріалів (м. Запоріжжя, 10 берез. 2022 р.). Класичний приватний університет. Запоріжжя: КПУ, 2022. С. 432–435.

11. Барбарош Л. М. Види поведінки потерпілих від домашньої злочинності. *Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави*: матеріали ІХ заоч. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 17 черв. 2022 р.) / гол. ред. О. М. Тогочинський; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2022. С. 6–10.
URL: <https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2022/07/Zbirnik-NPK-Kriminalno-vikonavcha-sistema-Ukraini-17.06.2022.pdf>.

які додатково відображають наукові результати дисертації:

12. Барбарош Л. М. Роль прокуратури у запобіганні вчиненню кривдником кримінального правопорушення у домашній сфері. *Вісник Академії адвокатури України*. 2020. Том 17. Число 2(45). С. 78–84.

13. Барбарош Л. М. Методологічні засади дослідження домашньої злочинності в Україні. *Danish Scientific Journal*. København, Denmark. 2021. № 47. Vol. 2. С. 32–35.

ЗМІСТ

	С.
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	16
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОКУРАТУРИ ЯК СУБ'ЄКТА ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ.....	29
1.1. Стан розробки проблеми та методологія дослідження прокуратури як суб'єкта запобігання домашній злочинності в Україні.....	29
1.2. Домашня злочинність як об'єкт кримінологічного дослідження.....	50
1.3. Зарубіжний досвід запобігання домашній злочинності.....	69
Висновки до розділу 1.....	85
РОЗДІЛ 2. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОМАШНЬОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ.....	89
2.1. Рівень, структура, динаміка та географія домашньої злочинності.....	89
2.2. Детермінанти домашньої злочинності.....	10
2.3. Характеристика особи злочинця в системі кримінологічної характеристики домашньої злочинності.....	12
2.4. Характеристика жертв кримінальних правопорушень у системі кримінологічної характеристики домашньої злочинності.....	13
Висновки до розділу 2.....	15
	7

РОЗДІЛ 3. ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ПРОКУРАТУРОЮ ДОМАШНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ.....	16
	1
3.1. Координаційна діяльність прокуратури як суб'єкта запобігання домашній злочинності.....	16
	1
3.2. Загальносоціальні заходи запобігання прокуратурою домашній злочинності.....	17
	4
3.3. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання прокуратурою домашній злочинності.....	19
	2
Висновки до розділу 3.....	20
	8
ВИСНОВКИ.....	21
	0
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	21
	7
ДОДАТКИ.....	24
	2

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄС	Європейський Союз
КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
ООН	Організація Об'єднаних Націй

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. У ст. 3 Конституції України визначено, що: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком нашої держави» [99].

У зв'язку з цим, існує реальна потреба в удосконаленні системи запобігання домашній злочинності. Суб'єктом, який реалізує встановлені Конституцією України (ст. 131-1) функції «підтримання публічного обвинувачення в суді, представництва інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом, та організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку» [99], є органи прокуратури. Посідаючи особливе місце в системі охорони права, прокурор, при використанні своїх повноважень, координує діяльність правоохоронних органів¹ щодо запобігання кримінальним правопорушенням. Домашня злочинність практично завжди вчиняється вдома, без свідків, тому кримінальні правопорушення, що утворюють її сукупність, мають високий рівень латентності. Незначна частка жертв домашньої злочинності звертається до правоохоронних органів із заявами і повідомленнями про кримінальні правопорушення, оскільки такі особи не бажають розголосу сімейних конфліктів, або з інших особистих мотивів, і це є проблемою, адже з цього випливає, що громадяни не довіряють своїй державі, а вона в свою чергу не

---

¹ У дисертаційному дослідженні ми використовуємо поняття «правоохоронні органи», при тому, що в тексті Конституції України вживається як словосполучення «органи правопорядку» (п. 2 ст. 131-1), так і власне «правоохоронні органи» (ч. 3 ст. 17). Оминаючи дискусію про відповідність термінології галузевого законодавства термінології Основного Закону України (вона не входить до предмета дослідження), зазначимо, що закони України «Про прокуратуру», «Про запобігання та протидію домашньому насильству», на які ми спираємося в роботі, оперують поняттям «правоохоронні органи».

спроможна забезпечити повний їх захист від кримінально-протиправних посягань.

Домашня злочинність є глобальною проблемою сучасності і водночас однією з найсерйозніших форм порушення прав людини. В Україні, починаючи зі здобуття незалежності, законодавцем сформовано достатньо потужну нормативно-правову базу щодо запобігання домашній злочинності, однак вона і на даний час не забезпечує ефективну практичну діяльність суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням у домашній сфері.

Для підвищення ефективності правового механізму запобігання і протидії досліджуваному суспільно небезпечному явищу Україна ратифікувала численні міжнародні договори про права людини, зокрема Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Конвенцію про права дитини, Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). Важливо підкреслити, що з метою реалізації положень Стамбульської конвенції, було внесено зміни до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, якими запроваджено комплексний підхід до боротьби із домашнім насильством та супутніми явищами, суттєво доповнені інструменти такої боротьби, введено нові визначення термінів та інші норми, спрямовані на покращення захисту потерпілих від такого насильства.

Зокрема, на підставі Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 6 грудня 2017 р. № 2227-VIII було криміналізовано низку суспільно небезпечних діянь, дотичних до домашньої сфери, шляхом доповнення

КК України такими статтями (або внесенням змін до наявних): 126-1 «Домашнє насильство», 134 «Незаконне проведення абортів або стерилізації», 151-2 «Примушування до шлюбу», 152 «Зґвалтування», 153 «Сексуальне насильство» [154]. Зважаючи на такий прогресивний крок вітчизняного законодавця, нами в межах цієї роботи здійснено спробу обґрунтувати нове для України суспільно небезпечне явище – домашню злочинність як об'єкт кримінологічного дослідження (що містить у собі характеристику п'яти вищевказаних основних видів кримінальних правопорушень, які вчиняються особою-кривдником у домашній сфері), а також статус прокуратури як суб'єкта запобігання домашній злочинності шляхом аналізу координаційної діяльності та формулювання системи заходів (загальносоціальні та спеціально-кримінологічні) запобігання кримінальним правопорушенням у домашній сфері.

Суспільно небезпечні наслідки домашньої злочинності виходять далеко за межі сукупної шкоди внаслідок вчинення насильницьких кримінальних правопорушень. Здебільшого, практично неможливо відшкодувати заподіяну шкоду, оскільки вона стосується найважливішої соціальної цінності – життя та здоров'я особи.

Саме тому в демократичних країнах запобігання домашній злочинності визнається одним із першочергових завдань правоохоронних органів. Реалії сьогодення в Україні засвідчують наявність нагальних потреб оптимізації механізму застосування заходів запобігання саме домашній злочинності. При цьому ефективне функціонування такого механізму багато в чому залежить від ступеня розробленості теоретичних аспектів, у тому числі чіткої визначеності поняття домашньої злочинності.

Для цього необхідне подальше ґрунтовне вивчення даної проблеми та напрацювання наукових рекомендацій щодо запобігання домашній злочинності в Україні силами органів прокуратури.

Окремі кримінально-правові та кримінологічні засади протидії кримінальним правопорушенням у сфері сімейно-побутових відносин

досліджували такі українські кримінологи: О. І. Белова [18], А. Б. Блага [21], І. Г. Богатирьов [23; 218], К. М. Буряк [32], В. В. Вітвіцька [47], Б. М. Головкін [56], Г. В. Дідківська [69], О. І. Зазимко [80], О. В. Ковальова [93], Л. В. Крижна [110], М. Г. Кузнєцов [126], Л. Г. Остапчук [147], С. В. Романцова [179], Х. І. Романюк [180], М. Ю. Самченко [184], Д. М. Тичина [193] та ін. Із позицій обґрунтування ролі прокуратури як суб'єкта запобігання кримінальним правопорушенням заслуговує на увагу дослідження Д. О. Супруненка [190].

Однак наявні наукові розробки безпосередньо не стосувалися комплексного кримінально-правового та кримінологічного аналізу кримінальних правопорушень, що утворюють кримінально-правову й кримінологічну сукупність під збірним поняттям «домашня злочинність», а саме: визначення стану розробки проблеми та методології дослідження прокуратури як суб'єкта запобігання домашній злочинності в Україні; розроблення кримінологічної моделі запобігання домашній злочинності в Україні; з'ясування міжнародно-правових засад запобігання домашній злочинності; аналізу сучасного стану й виявлення тенденцій домашньої злочинності; характеристики детермінант домашньої злочинності, особи злочинця й жертви кримінальних правопорушень у системі кримінологічної характеристики домашньої злочинності; визначення змісту координаційної діяльності прокуратури як суб'єкта запобігання домашній злочинності; розроблення загальносоціальних та спеціально-кримінологічних заходів запобігання прокуратурою домашній злочинності.

Розв'язання окресленого кола проблемних питань надасть можливість істотно вдосконалити теоретико-правові та організаційні засади запобігання домашній злочинності, посилити антикриміногенний вплив прокуратури на різні форми їх вияву, враховуючи різні категорії злочинців та жертв кримінальних правопорушень.

Таким чином, безумовна важливість, актуальність і складність теоретичних та прикладних проблем запобігання домашній злочинності в

Україні, а також необхідність розроблення практично спрямованих пропозицій і рекомендацій з удосконалення науково-прикладних засад діяльності прокуратури щодо запобігання цьому суспільно небезпечному явищу зумовлюють необхідність проведення відповідного наукового дослідження [11, с. 16].

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обрана тема ґрунтується на положеннях Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу (затвердженій Законом України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV), Національній стратегії у сфері прав людини (затвердженій Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021), Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки (затвердженій Указом Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021), Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр. (затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р.) та виконана в рамках науково-дослідних робіт кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Академії Державної пенітенціарної служби на 2017–2021 роки на тему «Права і свободи людини і громадянина та їх захист кримінально-правовими, кримінально-виконавчими засобами й системою заходів запобігання злочинам» (державний реєстраційний номер 0117u007206) і на 2022–2026 роки на тему «Проблеми запровадження та застосування кримінально-правових засобів реагування в умовах реформування законодавства України про публічно-правову відповідальність» (державний реєстраційний номер 0122U002480).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є теоретичне узагальнення й нове вирішення наукового завдання, що полягає у виробленні кримінологічної моделі домашньої злочинності та обґрунтуванні ролі органів прокуратури в механізмі запобігання цьому суспільно небезпечному явищу.

Для досягнення поставленої мети були визначені і вирішені такі завдання:

- з'ясувати стан розробки проблеми та методологію дослідження прокуратури як суб'єкта запобігання домашній злочинності в Україні;
- визначити домашню злочинність як об'єкт кримінологічного дослідження;
- узагальнити зарубіжний досвід запобігання домашній злочинності;
- проаналізувати рівень, структуру, динаміку та географію домашньої злочинності;
- з'ясувати детермінанти домашньої злочинності;
- охарактеризувати особу злочинця в системі кримінологічної характеристики домашньої злочинності;
- надати характеристику жертв кримінальних правопорушень у системі кримінологічної характеристики домашньої злочинності;
- визначити зміст координаційної діяльності прокуратури як суб'єкта запобігання домашній злочинності;
- сформулювати загальносоціальні заходи запобігання прокуратурою домашній злочинності;
- запропонувати спеціально-кримінологічні заходи запобігання прокуратурою домашній злочинності.

Об'єктом дослідження є кримінальна юстиція України в механізмі запобігання домашній злочинності.

Предметом дослідження є прокуратура як суб'єкт запобігання домашній злочинності в Україні.

Методи дослідження обрані відповідно до мети, завдань, об'єкта і предмета. У роботі використано сукупність загальнонаукових і спеціально-наукових методів пізнання, а саме: *діалектичний метод* застосовано для проведення комплексного дослідження правового регулювання запобіжної діяльності прокуратури, а також стану, тенденцій та детермінант домашньої злочинності (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, 3.3); за допомогою *структурно-функціонального методу* виокремлено, досліджено та обґрунтовано домашню злочинність як об'єкт кримінологічного дослідження (підрозділ 1.2);

порівняльно-правовий метод використано для узагальнення зарубіжного досвіду запобігання домашній злочинності (підрозділ 1.3); *логіко-юридичний метод* сприяв визначенню прогалин та суперечностей у взаємодії прокуратури, поліції та громадськості щодо запобігання домашній злочинності (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3); *статистичний метод* сприяв опрацюванню емпіричної бази як джерела надходження відомостей про предмет дослідження (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 2.4); *соціологічні методи* використані під час здійснення анкетування суддів та працівників правоохоронних органів (підрозділи 2.1, 2.2, 2.4, 3.2); завдяки *методу кримінологічного моделювання* отримано певну інформацію про прояви домашньої злочинності у минулому, встановлено, що дана злочинність існує реально, однак має глибинні причини, які мають латентну складову (підрозділ 2.1).

Емпіричну базу дослідження становлять дані офіційної статистики Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України за 2013–2021 рр.; зведені дані вивчення матеріалів 242 кримінальних проваджень за ст. 126-1, 134, 151-2, 152, 153 Кримінального кодексу (далі – КК) України (у період 2019–2021 рр.); результати зведеного анкетування 109 суддів та працівників правоохоронних органів (прокурорів, працівників органів досудового розслідування, кримінальної поліції, превенції). У роботі також використано власний досвід роботи дисертанта в органах прокуратури України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що за характером і змістом розглянутих питань дисертація є одним із перших в Україні комплексним монографічним дослідженням кримінологічної характеристики домашньої злочинності з визначенням ролі прокуратури в механізмі запобігання цьому суспільно небезпечному явищу. У дисертації обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, що мають важливе теоретичне та практичне значення, зокрема:

вперше:

– обґрунтовано статус прокуратури як суб'єкта запобігання домашній злочинності в Україні шляхом аналізу координаційної діяльності та формулювання системи заходів (загальносоціальні та спеціально-кримінологічні) запобігання кримінальним правопорушенням у домашній сфері;

– запропоновано домашню злочинність розглядати як самостійний об'єкт кримінологічного дослідження із таких методологічних позицій: 1) кримінальне правопорушення, вчинене в домашній сфері, охоплює умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного, економічного або сексуального насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою кривдник (кривдниця) перебуває (перебував) у шлюбних відносинах (державних або цивільних) і в результаті яких настало погіршення сімейно-побутових відносин; 2) домашню злочинність можна розглядати як сукупність суспільно небезпечних діянь, що передбачають фізичні, словесні, моральні та економічні образи й примус для залякування і отримання влади одних членів сім'ї над іншими; 3) домашня злочинність містить у собі характеристику п'яти основних видів кримінальних правопорушень, які вчиняються особою-кривдником у домашній сфері, а саме: домашнє насильство (ст. 126-1 КК України), незаконне проведення абортів або стерилізації (ст. 134 КК України), примушування до шлюбу (ст. 151-2 КК України), зґвалтування (ст. 152 КК України), сексуальне насильство (ст. 153 КК України);

– з'ясовано кримінологічний портрет особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення в домашній сфері, сукупність ознак (соціально-демографічних, соціально-рольових, кримінально-правових та морально-психологічних) якого впливає на формування індивідуально-профілактичного запобігання серед зазначеної категорії суб'єктів;

– наведено кримінологічну типологізацію осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, що утворюють домашню злочинність, шляхом

виділення за ступенем стійкості агресивно-насильницького спрямування 4 їх основних типів: 1) легковажний; 2) проміжний; 3) агресивний; 4) злісний;

– розроблено пропозиції щодо вдосконалення законодавства України в частині антикриміногенного впливу на домашню злочинність шляхом:

викладення абз. 2 ч. 1 ст. 469 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України в такій редакції: *«Укладення угоди про примирення у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, не допускається»;*

доповнення ст. 5 Закону України «Про захист суспільної моралі» реченням такого змісту: *«таким напрямом державного регулювання обігу інформаційної продукції, що впливає на суспільну мораль, є вжиття заходів щодо запобігання домашній злочинності шляхом впливу на моральні засади суспільства, особливо ті, що стосуються дітей та молоді»;*

удосконалено:

– теоретико-методологічні засади кримінологічної науки шляхом формулювання авторської дефініції «методологія дослідження домашньої злочинності» – це система наукового пізнання про причини та умови вчинення кримінального правопорушення у домашній сфері шляхом застосування загальнонаукових, спеціально-наукових та індивідуально-профілактичних методів, які можуть забезпечити повноту об'єктивного кримінологічного аналізу досліджуваного предмета;

– кримінологічне вчення про детермінацію різних видів злочинності. У цьому контексті: по-перше, сформульовано визначення поняття «причини та умови вчинення кримінальних правопорушень у домашній сфері» – це негативні соціально-економічні явища і процеси, що мають різне детермінуюче значення, у тому числі й казуальне, які у своїй сукупності і взаємодії створюють, сприяють, видозмінюють та обумовлюють існування й прояви домашньої злочинності. По-друге, запропоновано причинний комплекс домашньої злочинності розглядати з позицій досить широкого кола детермінантів як за власним походженням, так і за механізмом впливу на

злочинність. Для цього наведено кримінологічний аналіз системи детермінантів домашньої злочинності, до якої віднесено такі, як: соціально-економічні, правові, організаційно-управлінські, політичні протиріччя, інтенсивні процеси міграції, урбанізації тощо;

дістали подальшого розвитку:

– доктринальні засади порівняльної (компаративної) кримінології шляхом вивчення зарубіжного досвіду запобігання домашній злочинності, на підставі якого обґрунтовано необхідність розроблення ефективного правового механізму захисту прав жертв домашньої злочинності в Україні, створення центрів допомоги жертвам домашньої злочинності у кожній територіальній громаді тощо;

– вчення про особу злочинця у кримінології, на основі чого сформульовано визначення поняття «особа, яка вчиняє кримінальні правопорушення в домашній сфері» – це сукупність її соціально-демографічних, соціально-рольових, кримінально-правових та морально-психологічних ознак і властивостей, що виявляються у злочинній поведінці, детермінованій агресією до сімейного оточення;

– результати кримінологічних досліджень у сфері сімейно-побутових відносин (кримінофамілістика), використання яких у поєднанні із власним емпіричним матеріалом і практичним досвідом дало підстави з'ясувати типову кримінологічну характеристику сім'ї, в якій частіше за все детермінує домашня злочинність, – це неблагополучна сім'я, в якій батьки або один із них є безробітним, у якій пропагує культ сили, систематичне вживання (зловживання) алкогольними напоями, психоактивними речовинами або наркотичними засобами, члени сім'ї притягалися до кримінальної відповідальності (засуджувалися, відбували покарання) або ведуть маргінальний спосіб життя, обертаючись у відповідному соціальному оточенні. За глибиною антисуспільної спрямованості таких осіб слід віднести до ситуаційно-нестійких осіб насильницького типу, що характеризуються

зневажливим ставленням до сім'ї й загальноприйнятим у суспільстві правилам поведінки;

– теоретичні основи кримінальної віктимології, зокрема за результатами проведеного дослідження на основі такого критерію, як характер прояву та інтенсивність впливу віктимної поведінки на прийняття злочинного рішення, виділено такі види поведінки жертв домашньої злочинності: агресивно-викликаюча (30 %), аморально-провокуюча (30 %), нейтральна (15 %), надокучливо-дошкульна (25 %). Ґрунтуючись на типових моделях поведінки потерпілих, виокремлено п'ять основних типів жертв домашньої злочинності, серед яких: 1) агресивні жертви; 2) активні жертви; 3) ініціативні жертви; 4) пасивні жертви; 5) некритичні жертви.

Практичне значення отриманих результатів. Сформульовані в роботі висновки та пропозиції впроваджено та можуть бути використані у:

– *правотворчій діяльності* – у процесі підготовки пропозицій щодо внесення змін до чинного законодавства України;

– *практичній діяльності* – для виконання завдань щодо запобігання кримінальним правопорушенням у домашній сфері (акт впровадження Головного управління Національної поліції в Чернігівській області від 07 липня 2022 р.);

– *науковій роботі* – для подальшого розроблення та наукових досліджень проблематики запобігання домашній злочинності в Україні (акт про впровадження Академії Державної пенітенціарної служби від 19 грудня 2022 р. № 15-58/а);

– *освітньому процесі* – під час початкової підготовки кандидатів на посади прокурорів та підвищення кваліфікації прокурорів з метою розвитку професійної компетентності за напрямом виконання завдань координаційної діяльності прокуратури як суб'єкта запобігання домашній злочинності (довідка про впровадження Тренінгового центру прокурорів України від 13 січня 2023 р. № 2/1-03/28; акт про впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ від 28 серпня 2023 р.).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднені автором у виступах на 6 міжнародних та Всеукраїнських науково-практичних конференціях, 1 круглому столі, зокрема: «Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2020» (м. Чернігів, 23–24 квітня 2020 р.); «Щорічні читання наукової школи «Інтелект» (м. Чернігів, 25 травня 2020 р.); «Гуманітарна наука XXI століття: сучасні виклики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук» (м. Чернігів, 6 листопада 2020 р.); «Домашнє насильство: проблемні питання в умовах COVID-19» (м. Рівне, 12 жовтня 2021 р.); «Актуальні питання розвитку правової системи у сучасній Україні» (м. Рівне, 23–24 грудня 2021 р.); «Наукові читання, присвячені пам'яті професора Т. А. Денисової» (м. Запоріжжя, 10 березня 2022 р.); «Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави» (м. Чернігів, 17 червня 2022 р.).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять 10 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (228 найменувань на 25 сторінках) та чотирьох додатків на 16 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 257 сторінок, із них основний текст дисертації – 200 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОКУРАТУРИ ЯК СУБ'ЄКТА ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

1.1. Стан розробки проблеми та методологія дослідження прокуратури як суб'єкта запобігання домашній злочинності в Україні

Нині Україна переживає глибокі соціально-економічні перетворення, а в їх рамках – криміналізацію багатьох сфер життєдіяльності. Не виключенням у цьому процесі є і сімейна сфера, яка стала об'єктом вчинення особою-кривдником кримінальних правопорушень. На нашу думку, саме у кримінологічній науці має більше уваги приділятися домашній злочинності, оскільки жінка, дитина, батьки похилого віку є найбільш уразливими категоріями осіб у сімейній сфері.

Тому варто наголосити, що проблема домашньої злочинності в Україні взагалі є достатньо актуальною для нашого суспільства, і зокрема, для кожної сім'ї. Чинниками, які формують причини та умови домашньої злочинності, можуть бути різні події, але серед них варто виділити:

- соціально-політичну кризу в Україні, яка не посилює захист сім'ї, як головного осередку суспільства, а навпаки розбещує її устої;
- розшарування населення за рівнем матеріального становища, коли одні сім'ї мають все, а інші виживають, як можуть;
- невпевненість більшості громадян у завтрашньому дні, що породжує небажання народжувати дітей, займатися їх вихованням;
- поява агресивності та конфліктності в сім'ї, як наслідок – розлучення, вчинення кримінального правопорушення, психологічна травма;
- відсутність у більшості батьків педагогічних знань та основ психології, що зумовлюють жорстокість, насильство у відносинах між дорослими та дітьми, тощо.

Проведене дослідження домашньої злочинності, до речі, показало, що дана проблема хоча і є новою для України, проте її ростки криються далеко в генезисі історії українського народу. Із цього приводу вітчизняний учений професор І. Г. Богатирьов, розглядаючи генезис домашньої злочинності, пише, що: «Домашня злочинність зародилася на кримінологічному матеріалі наукових розвідок вітчизняних учених, розпочинаючи за часів незалежної України, але свого осмислення вона набула у XXI ст. із прийняттям Верховною Радою України у 2017 р. нового Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та внесенням змін і доповнень до КК України».

«Окрім цього, – на думку поіменованого дослідника, а з нею варто погодитися, – проблема домашньої злочинності в Україні значною мірою спричинена умовами перехідного стану нашого суспільства, невизначеністю на даному етапі його ціннісної системи, кризою духовних підвалин життя людей. Водночас, як пише далі вчений, дана проблема взагалі тривалий час замовчувалася. І пов'язано це було з тим, що за радянських часів така злочинність по ідеологічним мотивам не могла бути, а з іншого боку, ментальність значної частини українського суспільства була такою, коли прояви домашньої злочинності не могли бути надбанням публічності» [23, с. 205].

Тому саме прийняття Верховною Радою України у 2017 та 2018 роках низки змін і доповнень до діючого КК України показало, що ця проблема потребує окремого наукового пошуку. І цьому є офіційні підтвердження. Так, за даними Міністерства освіти та науки України: «Щорічно близько 1500 жінок, і ця тенденція збільшується за останні три роки, помирають від рук власних чоловіків. Діти скривджених матерів у 6 разів схильніші до суїциду, а 50 % – до зловживань наркотиками. Майже 100 % матерів, які зазнали насильства, народили хворих дітей – переважно з неврозами, заїканням, енурезами, церебральним паралічем, порушенням психіки» [141].

Зважаючи на наявні кризові процеси, проблематика дослідження різних форм вияву домашньої злочинності набула свого наукового супроводу як серед вітчизняних, так і зарубіжних учених. При цьому окреслена проблематика, зважаючи на комплексність досліджуваної сфери, має міждисциплінарний характер, що дозволяє розглядати негативні процеси, що детермінують домашню злочинність, не лише з позицій кримінологічної науки, а й соціології, психології, адміністративістики тощо.

Тому до наукових доробків, які так чи інакше стосуються проблем домашньої злочинності, варто віднести:

Наукову працю Л. В. Крижної «Попередження злочинів, що вчиняються у сфері сімейно-побутових відносин» (2000 р.), яка ще в той час писала, що: «Соціальне коріння злочинності свідчить про існування проблем в економіці, освіті, вихованні й інших різних сферах суспільного буття. Боротьба зі злочинністю не буде мати жодного сенсу без заходів, націлених на розв'язання таких проблем. І хоча сама по собі діяльність державних органів та установ із розвитку суспільного життя не ставить за головну мету зниження рівня злочинності, вона є його підґрунтям.

Серед найбільш поширених злочинів, що вчинюються у сфері сімейно-побутових відносин, авторка дослідження виділяє умисні насильницькі злочини, що посягають на суспільні відносини, ядром яких є охорона фізичного статусу особистості (її життя, здоров'я, тілесна недоторканість) та обов'язкову ознаку об'єктивної сторони яких становить фізичне насильство над особистістю, спроба чи погроза його застосування.

До цих злочинів, на її думку, можуть бути віднесені протиправні, суспільно небезпечні діяння, що посягають на життя, здоров'я, честь, гідність і майно потерпілих і які фактично є наслідком неправомірного розв'язування (вирішення) конфліктів, що виникли на ґрунті конкретно-особистісних сімейно-побутових (невиробничих) відносин і були мотивовані ворожістю, заздрістю, помстою, ревнощами або хуліганськими спонуканнями винного чи

його прагненням до самоствердження, реалізації агресивних стереотипів тощо» [110, с. 43, 116].

Таким чином, актуальність дослідження Л. В. Крижної у сфері сімейно-побутових відносин залишається актуальною проблемою і сучасного періоду розвитку нашої країни. Ми маємо усвідомити, що у XXI ст. проблема домашньої злочинності може бути усунена за рахунок зміни умов суспільного буття, соціального розвитку й етичного формування особистості.

Про необхідність активізації наукових пошуків з означеної проблематики свідчать отримані у процесі дослідження емпіричні матеріали. Так, 87 % опитаних нами суддів та працівників правоохоронних органів вважають проблему домашньої злочинності актуальною та такою, що потребує глибокого кримінологічного аналізу (дод. Б).

Зважаючи на особливості детермінаційного комплексу домашньої злочинності, заслуговує на звернення у процесі нашого дослідження дисертаційна розробка І. П. Васильківської «Кримінологічні аспекти сімейного виховання» (2001 р.). Так поіменована дослідниця дійшла висновку, що: «Саме недоліки сімейного виховання займають провідне місце в системі факторів, які впливають на злочинну поведінку підлітка; а сім'ї, що сприяють формуванню особистості злочинця, поділяються на сім'ї з негативною морально-правовою характеристикою батьків і сім'ї з обмеженими виховними можливостями дорослих. Якщо перші знаходяться у конфлікті з суспільством і досить часто виховані у них діти поповнюють ряди неповнолітніх злочинців, то другі можна умовно поділити на такі, в яких батьки не вміють належним чином виховувати своїх дітей, і такі, де батьки не можуть у силу певних причин забезпечити дітям належні умови виховання» [35, с. 16].

Інша наукова праця В. В. Вітвіцької «Кримінологічні проблеми попередження злочинних посягань на моральний і фізичний розвиток неповнолітніх» була успішно захищена у 2002 р., у якій вітчизняна вчена, досліджуючи дану проблему, дійшла висновку, що: «Сім'я досить часто в

сучасний період не виконує покладені на неї функції. Зокрема, в економічній сфері існують проблеми працевлаштування та невиплати заробітної плати, погіршення демографічної ситуації в державі. У політичній сфері має місце відсутність механізму реалізації державної політики з охорони дитинства. У культурно-моральній сфері – відсутність належної уваги до статевого виховання дітей, недоліки сімейного виховання» [47, с. 12–13].

Заслуговує на увагу дисертаційне дослідження вітчизняного вченого Б. М. Головкіна «Сімейно-побутові конфлікти в системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень» (2002 р.), у якому автор, проаналізувавши позиції різних кримінологів із цієї проблеми, дійшов такого висновку: «Під зазначеними злочинами необхідно розуміти умисні насильницькі злочини проти життя й здоров'я особи переважно ситуативного характеру, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері на ґрунті криміногенних конфліктів між злочинцем і потерпілим» [56, с. 6].

У подальшому дослідник розглянув кількісно-якісні показники сімейно-побутових тяжких насильницьких злочинів проти особи, довів, що рівень злочинів, про які йдеться, «залишався відносно високим, а в їх динаміці спостерігається прогресуюча тенденція до зростання. Ступінь латентності вказаної категорії злочинів відносно не високий, не перевищує 10 %» [56, с. 7]. Порівняно із даними, отриманими Б. М. Головкіним на початку 2000-х років, сьогодні латентність домашньої злочинності набагато більша, і за даними наукової школи «Інтелект» становить 25 %.

Окрім цього, у згаданому нами дослідженні автор зазначає, що: «Серед установлених судово-слідчими органами мотивів більш ніж половина – це «неприятні стосунки» (для 51,1 % випадків вчинення кваліфікованих убивств, 53,9 % умисних убивств, 57,9 % тяжких тілесних ушкоджень). За ними йдуть помста (22,1 %, 23,8 %, 12,5 % відповідно), ревності (9,8 %, 7,9 %, 15,4 %) та користь (14,6 %, 10,9 %, 8,6 %). У решті випадків зафіксовано інші мотиви злочинної поведінки» [56, с. 7].

Наведене свідчить про міжособистісне, конфліктно-емоційне походження протиправної мотивації. Домінуючим способом вчинення таких злочинів є завдання ударів господарсько-побутовими та підручними предметами, що були підібрані злочинцями безпосередньо на місці події. Менш поширеним способом є завдання ударів руками й ногами по всьому тілу потерпілого.

Наведена автором типологія злочинців, які вчиняють умисні вбивства і тяжкі тілесні ушкодження внаслідок сімейно-побутових конфліктів, дає можливість з'ясувати кримінологічно значущі ознаки їх особи, простежити генезис становлення окремих типів винних, розкриває спрямованість їх поведінки у сімейно-побутових конфліктах, а тому має істотне науково-практичне значення, зокрема для розроблення системи заходів запобігання.

Багатоаспектність специфічних рис сімейно-побутових конфліктів при умисних вбивствах і тяжких тілесних ушкодженнях дозволяє систематизувати і класифікувати їх за такими критеріями, як часовий вимір, учасники, ступінь суспільної небезпечності. За часом перебігу конфлікти поділяють на продовжувані, періодичні й одноразові. За учасниками протиборства їх можна поділити на ті, що виникають між членами сім'ї, і ті, що виникають між членами найближчого сімейно-побутового оточення. Виходячи із ступеня суспільної небезпечності, Б. М. Головкін виділяє «зіткнення, які супроводжуються психічним насильством, і ті, що супроводжуються фізичним насильством» [56, с. 12].

Цікавою роботою для нашого дослідження є наукова праця О. І. Белової «Кримінально-правова характеристика системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх», яка була захищена у 2006 р., і у якій авторка ґрунтовно здійснила комплексне наукове дослідження системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх. Завдяки аналізу історичного досвіду та соціальної обумовленості кримінально-правового захисту сім'ї та неповнолітніх авторка вдало запропонувала науковій спільноті підстави та принципи криміналізації цих діянь.

Шляхом визначення родового та безпосередніх об'єктів злочинів проти сім'ї та неповнолітніх дослідниці вдалося обґрунтувати необхідність, доцільність та можливість виокремлення в Особливій частині КК України окремого розділу «Злочини проти сім'ї та неповнолітніх», визначити місце цього розділу в системі норм Особливої частини КК України та розробити його структуру. Завдяки аналізу об'єктивних та суб'єктивних ознак складів злочинів проти сім'ї та неповнолітніх сформульовано науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за ці злочини [18, с. 2].

У процесі нашого дослідження ми не могли оминати наукову працю О. І. Зазимко «Кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання подружнім вбивствам», яка була успішно захищена авторкою у 2010 р., і у якій нею викладено результати поглибленої кримінологічної характеристики подружніх вбивств, їх детермінації та запобігання.

У роботі досліджується життя подружжя як об'єкт кримінально-правового захисту, дається поглиблена кримінологічна характеристика подружніх вбивств, їх кількісно-якісних показників, досліджується особа злочинця. Як на нашу думку, авторкою вдало визначено загальносоціальні фактори вчинення подружніх вбивств, а також групу чинників, які характеризують морально-психологічну складову відносин конфліктуючих подружніх пар, ґрунтовно проаналізовано криміногенну ситуацію, роль потерпілого у генезисі таких злочинів, мотиви подружніх вбивств. Виходячи зі специфіки подружніх вбивств, вироблено цілісне уявлення щодо оптимізації діяльності державних установ і громадських організацій із запобігання подружнім вбивствам у сучасних умовах [80, с. 6].

У процесі підготовки дослідження ми врахували також і наукову працю М. Ю. Самченко «Кримінологічна характеристика та попередження сімейному насильству щодо неповнолітніх», яка була захищена у 2011 р. і у якій авторка розглянула нові наукові положення, які заслуговують на увагу кримінологічної науки. А тому при впровадженні їх у життя це матиме

позитивний вплив на розвиток дитини завдяки необхідним конкретним життєвим умовам і методам роботи з батьками.

Окрім цього, у згаданому дослідженні вчена зазначає, що: «Насильство щодо неповнолітніх було розповсюджено давно і достатньо широко – серед людей різних національностей, різного фінансового й соціального статусу, у сім'ях вірян і невіруючих. До того ж його ніяк не можна приписати сьогоdnішній економічній нестабільності, оскільки домашнє насильство присутнє як у відсталих, так і в економічно розвинутих державах». Також вдало, на нашу думку, дослідниця диференціювала детермінанти різних видів насильства щодо неповнолітніх та обґрунтувала, що: «Вони (різновиди) існують двох видах: це детермінанти психічного та фізичного характеру» [184, с. 6–13].

У частині запобігання насильницьким (сексуальним) кримінальним правопорушенням проти дітей у домашній сфері доречно зазначити кандидатську дисертацію А. О. Джужі «Запобігання злочинам проти статевої недоторканості дитини» (2012 р.), у якій вчена у межах предмета дослідження виділила «такі обов'язкові ознаки насильства в сім'ї: особою, яка страждає від сімейного насильства, можуть бути тільки члени сім'ї, у тому числі дитина (діти); діяння насильника має бути протиправним (тобто суперечити нормам чинного законодавства); діяння призвело або могло призвести до порушення прав члена сім'ї як людини та громадянина; вина насильника повинна виявлятися у формі умислу, а не необережності». Також поіменована дослідниця дотримується позиції про диференціацію насильства в сім'ї (нині – домашнього насильства. – Л. Б.) на чотири види: «фізичне, сексуальне, психологічне та економічне» [62, с. 25].

Варто звернути увагу на монографічне дослідження вітчизняної вченої А. Б. Благі «Насильство в сім'ї: кримінологічний аналіз і запобігання», яка у 2014 р. провела потужний кримінологічний аналіз насильства в сім'ї шляхом з'ясування кількісно-якісних показників, вивчення особи, яка вчиняє насильство в сім'ї, та віктимологічного аналізу жертви такого насильства.

Заслуговує також на увагу проведений вченою кримінологічний аналіз злочинів, що пов'язані з проявами насильства в сім'ї, зокрема, що пов'язані з проявами фізичного, психологічного, економічного та сексуального насильства. Щодо запобігання насильству в сім'ї вчена розкрила його через призму вітчизняної системи запобігання, зокрема загальносоціального, спеціально-кримінологічного та індивідуального рівнів.

Усе вищеперелічене дозволило вченій дійти висновку, що: «Насильство в сім'ї є сталим соціальним явищем, яке має глибокі історичні коріння, пов'язанні з правовим закріпленням підлеглого становища жінок і дітей, внаслідок чого у масовій свідомості сформувався стереотип споживацького ставлення до них» [21, с. 295].

Цікавою в контексті дослідження домашньої злочинності є монографія вітчизняної вченої Г. В. Дідківської «Криміногенність сім'ї як фактор злочинності неповнолітніх», у якій авторка піддала ґрунтовному аналізу стан та тенденції розвитку злочинності неповнолітніх в Україні, охарактеризувала криміногенність сім'ї, проаналізувала окремі її прояви. Це дозволило вченій показати необхідність зміни підходів до організації заходів запобігання злочинності неповнолітніх, вироблення конкретних рекомендацій з удосконалення кримінального законодавства і правозастосовної практики у сфері охорони інтересів сім'ї [69, с. 3–7].

Сучасною науковою працею є дослідження С. В. Романцової «Запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні», яка була успішно захищена у 2018 р. і у якій авторка вдало розкрила загальні засади дослідження сексуального насильства щодо дітей як у контексті історичних аспектів формування й розвитку поняття сексуального насильства щодо дітей у радянській період, так і на сучасному етапі розвитку кримінологічних знань про сексуальне насильство [179].

Знаковою для нашого дослідження є кандидатська дисертація Х. І. Романюк «Кримінальна відповідальність за незаконне проведення абортів», яка була захищена у 2019 р. і у якій авторка комплексно вивчила зміст

поняття «незаконне проведення операцій штучного переривання вагітності (аборту)», розглянула кримінальну відповідальність за цей злочин в історії вітчизняного кримінального законодавства, здійснила порівняльний аналіз відповідальності за незаконне проведення абортів у зарубіжному кримінальному законодавстві та встановила співвідношення складів злочинів, які забезпечують охорону ненародженого життя, між собою і з іншими складами злочинів, узагальнила особливості караності та кваліфікації незаконного проведення абортів.

Окрім того, поіменована дослідниця надала пропозиції щодо вдосконалення законодавства стосовно відповідальності за незаконне проведення абортів; запропонувала визначення незаконного переривання вагітності як застосування медикаментозних та інших засобів, які спрямовані на штучне переривання вагітності, що здійснюються з порушенням установлених законодавчих норм і медичних стандартів щодо: особи вагітної (врахування протипоказань, віку, способу, строку вагітності), місця проведення (лікувальна установа), суб'єкта здійснення медичного втручання (його кваліфікація, освіта, фахова підготовка) [180, с. 10]. На жаль, надані дослідницею пропозиції до ст. 134 КК України до теперішнього часу не реалізовані. Однак у контексті дослідження домашньої злочинності вони набувають особливої актуальності і мають знайти своє наукове продовження.

Вагомий внесок у сферу запобігання домашній злочинності вніс вітчизняний вчений М. Г. Кузнєцов у кандидатській дисертації «Домашнє насильство: кримінологічна характеристика та запобігання», яка була захищена у 2020 р. У даній науковій роботі поіменованим дослідником було запропоновано авторське тлумачення «домашнього насильства» як об'єкта кримінологічного дослідження – це кримінологічний феномен, який передбачає фізичні, словесні, моральні та економічні образи й примус для залякування й отримання влади одних членів сім'ї над іншими.

Водночас, встановлено головну причину соціального явища домашнього насильства – психологічну детермінанту, за якого жертва наражає себе на

небезпеку з боку кривдника в будь-якій конфліктній життєвій ситуації. Обґрунтовано необхідність індивідуального підходу під час обрання заходів запобігання домашньому насильству, який включає урахування низки умов, обставин, ситуацій та факторів, зокрема: віктимність жертви, умови спільного проживання в сім'ї, стосунки між батьками та дітьми, родинні зв'язки тощо.

А також запропоновано розширити в регіонах кількість центрів медико-соціальної реабілітації жертв від домашнього насильства і залучення до цієї роботи психологів. Окрім того, запропоновано в кожному обласному центрі при Головному управлінні Національної поліції створити банк даних жертв від домашнього насильства [126, с. 22].

Важливою для нашого дослідження є авторська праця вітчизняних учених «Домашня злочинність в Україні: кримінологічна модель», у якій професор І. Г. Богатирьов [218, с. 8] одним із перших в Україні звернув увагу на небезпеку злочинності у домашній сфері, ініціювавши на кафедрі кримінального права та кримінології Університету державної фіскальної служби України проведення низки фундаментальних досліджень, одним із яких є і дослідження прокуратури як суб'єкта запобігання домашній злочинності.

Із позицій обґрунтування ролі прокуратури як суб'єкта запобігання злочинності загалом і в домашній сфері зокрема заслуговує на увагу кандидатська дисертація Д. О. Супруненка «Прокуратура як суб'єкт запобігання злочинам в Україні» (2016 р.), у якій автором серед вирішення низки науково-практичних завдань вперше: «Визначено кримінологічну діяльність прокуратури як спеціально організоване, систематичне спостереження за станом злочинності суспільства і соціальних груп населення, рівнем злочинних проявів, детермінантів, особи злочинця та заходами запобігання, з метою їх оцінки й підвищення ефективності соціально-правового контролю за злочинністю, прогнозуванням криміногенної ситуації; доведено необхідність закріплення на законодавчому рівні (шляхом внесення доповнень до ст. 2 Закону України «Про прокуратуру») функції прокуратури

із запобігання злочинам та визнання її на практичному рівні окремим видом діяльності щодо боротьби зі злочинністю; обґрунтовано положення про те, що координаційну діяльність прокуратури має бути визнано в Законі не як завдання (ст. 25 Закону «Про прокуратуру»), а як її функцію (ст. 2 цього Закону)» [190, с. 10].

Водночас вважаємо не остаточно правильною позицію Д. О. Супруненка щодо виділення координаційної функції прокуратури як самостійного виду, оскільки координація діяльності правоохоронних органів відповідного рівня у сфері протидії злочинності, згідно з ч. 2 ст. 25 Закону України «Про прокуратуру», є складовою такої функції, як «нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство», що закріплена на рівні п. 3 ч. 1 ст. 2 «Функції прокуратури» й деталізована у ст. 25 цього Закону [171].

Саме в контексті останніх із вищенаведених суджень нами в цьому дослідженні розвивається та обґрунтовується положення щодо координаційної функції прокуратури серед спеціальних суб'єктів запобігання домашній злочинності.

Дотичними до проблематики запобігання домашній злочинності є напрацювання вчених-адміністративістів Н. Б. Шамрук «Адміністративно-правові засади взаємодії суб'єктів протидії насильства в сім'ї» (2012 р.) [207] та М. М. Легенької «Адміністративне реагування на вчинення домашнього насильства» (2019 р.) [136]. Ми розуміємо, що за своєю природою адміністративні делікти не можуть бути включені до структури домашнього насильства при наданні кримінологічної характеристики домашньої злочинності. Разом із тим, на етапі ранньої профілактики кримінальних правопорушень у домашній сфері важливим є реагування уповноважених суб'єктів також і на факти вчинення адміністративних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством (ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення).

Отже, вивчення вищевказаних наукових праць засвідчує, що вітчизняна кримінологія, належним чином розробивши категорії кримінологічної характеристики та запобігання насильству в сім'ї (яке з часу внесення відповідних змін до КК України і доповнення його ст. 126-1 трансформувалося в категорію «домашнє насильство»), лише починає розроблення кримінологічної моделі запобігання домашній злочинності в Україні. Стосовно ролі прокуратури як суб'єкта запобігання досліджуваному суспільно небезпечному явищу, то вона не була предметом дослідження на монографічному рівні, що зумовило необхідність проведення відповідного наукового пошуку.

Принагідно зазначимо, що тема дослідження «Прокуратура як суб'єкт запобігання домашній злочинності в Україні» обрана нами не випадково, вона кореспондує з напрацюваннями учених наукової школи «Інтелект» під керівництвом професора І. Г. Богатирьова і є логічним продовженням її дослідження в Україні [17, с. 115].

Щодо методологічних засад домашньої злочинності в Україні, ми у цьому підрозділі поставили завдання запропонувати власний методологічний інструментарій. Це, на думку професора І. Г. Богатирьова, а з нею варто погодитися, допоможе не тільки теоретично осмислити домашню злочинність, пізнати її, здійснити науковий аналіз, а й запропонувати науковій спільноті своє практичне бачення на види домашньої злочинності, вплив на її процеси фонових явищ [218, с. 15].

З урахуванням того, що державна політика у сфері запобігання домашній злочинності належить до складних системних об'єктів дослідження, тому їхня складність, багатоаспектність і соціальний характер передбачають необхідність комплексного, всебічного вивчення питання методології дослідження домашньої злочинності, оскільки саме методологія в наукових джерелах тлумачиться по-різному.

Тому методологія дослідження домашньої злочинності проводиться нами з використанням загальнофілософських, загальнонаукових та

спеціально-юридичних методів. Поєднання різних типів та рівнів методів у науковому дослідженні дало змогу об'єктивно та всебічно висвітлити окремі аспекти проблематики щодо ролі прокуратури у сфері запобігання домашній злочинності. Найчастіше методологія розглядається вченими як теорія методів дослідження, створення концепцій, моделей про теорію науки або систему методів дослідження [10, с. 33].

Це пов'язано з тим, що в системі наук погляди вітчизняних вчених на кримінологію різні. З одного боку, кримінологія вважається юридичною наукою або хоча б перебуває на межі юриспруденції. З іншого боку, кримінологію розглядають в контексті інших наук, зокрема, соціології, конфліктології, статистики тощо. Ми дотримуємося позиції тих учених, які розглядають кримінологію як юридичну науку, виходячи з того, що в площині практичної методології кримінологічних досліджень вона саме і залежить від предмета і об'єкта нашого дослідження.

Тому ми поділяємо позицію вітчизняного вченого І. О. Колба про те, що: «Методологія є одним із важливих компонентів будь-якого дослідження» [94, с. 31]. Наше кримінологічне дослідження «Прокуратура як суб'єкт запобігання домашній злочинності в Україні» не є винятком. Воно не тільки відповідає методологічним засадам, а й суттєво впливає на державну політику у сфері запобігання вчиненню кримінального правопорушення у домашній сфері.

Ураховуючи зазначене, варто звернути увагу на позицію академіка А. П. Закалюка, який зауважував, що: «Вищою формою пізнання є наукове знання, що є результатом наукового дослідження, яке відрізняється від інших форм пізнання своїми якісними ознаками, які характеризують саме науковий метод, у залежності від якого перебувають усі інші елементи, зокрема й результат наукового пізнання» [84, с. 96–97].

До речі, відомий український теоретик і філософ права П. М. Рабинович у статті до юридичної енциклопедії пише, що: «Методологія юридичної науки – це система підходів, методів і способів наукового

дослідження, теоретичні засади їхнього використання при вивченні державно-правових явищ» [178, с. 618]. Інший учений-теоретик права М. С. Кельман підкреслює наступне: «Методологія – це мистецтво, яке виражається не лише в правильному виборі методу або деякій їх органічній комбінації, а й в умілому застосуванні вибраного методу, уникненні його негативних сторін, які тією чи іншою мірою властиві кожному методу за наявності його позитивних сторін» [91, с. 203].

Тому, розглядаючи проблеми домашньої злочинності, дослідник має володіти різносторонніми знаннями щодо форм і методів запобігання такій злочинності.

Із цього приводу вітчизняна вчена-кримінолог А. Б. Блага пропонує розглядати методологію у двох площинах: «Як теоретичну (вона формується розділом філософського знання – гносеологією або епістемологією) та як практичну (орієнтовану на вирішення практичних проблем і цілеспрямоване перетворення світу). Теорія пізнання, на думку вченої, досліджує сутність пізнавального ставлення людини до світу, його вихідні та загальні підстави. А практична методологія – це програма (алгоритм), набір прийомів і способів того, як досягти бажаної практичної мети і не погрішити проти істини чи того, що ми вважаємо істинним знанням. Ефективність методу перевіряється практикою, вирішенням науково-практичних завдань – тобто пошуком принципів досягнення мети, що реалізуються в комплексі реальних справ і обставин» [20, с. 44–46].

Таким чином, методологія дослідження домашньої злочинності – це система наукового пізнання про причини та умови вчинення кримінального правопорушення у домашній сфері шляхом застосування загальнонаукових, спеціально-наукових та індивідуально-профілактичних методів, які можуть забезпечити повноту об'єктивного кримінологічного аналізу досліджуваного предмета [10, с. 33].

Саме застосування системного підходу до методів і засобів наукового пізнання домашньої злочинності дозволяє використати їх у пізнанні вчинення

особою-кривдником кримінального правопорушення у домашній сфері. До складу системного підходу можуть входити різні методи пізнання, важливо щоб вони забезпечили належне проведення дослідження.

Тому в цій роботі використано два методологічні рівні дослідження домашньої злочинності: 1) емпіричний (на якому у процесі дослідження накопичували емпіричні факти про вчинення в домашній сфері кримінального правопорушення); 2) теоретичний, який дозволив забезпечити систему знань у формі наукової теорії, яка розроблена вітчизняними правниками.

Згідно з названими рівнями, вітчизняна вчена О. Селезньова пропонує наукові методи розділити на такі групи: «1) загальнофілософські методи пізнання явищ світу (діалектичний метод пізнання соціальних явищ, дедуктивний метод тощо); 2) загальнонаукові методи (метод класифікації та групування, історичний метод, системний метод, статистичний метод тощо); 3) науково-правові методи (догматичний метод, спеціально-юридичний метод, порівняльно-правовий метод, структурний метод тощо); 4) спеціально-наукові методи (метод аналізу практики застосування норм права, метод тлумачення норм права тощо)» [185, с. 102].

«Кожен метод, – як зазначає вітчизняний учений С. А. Фаренік, – безумовно важливий і необхідний. Однак не слід вдаватися до таких крайнощів, як: а) «методологічний негативізм» – недооцінювати методи і методологічні проблеми, вважаючи їх незначною справою, яка «відволікає» від справжньої роботи, справжньої науки тощо; б) «методологічну ейфорію» – перебільшувати значення методу, вважаючи його більш важливим, ніж той предмет, до якого його застосовують, перетворювати метод у щось на зразок «універсальної відмички» до всього і вся, у простий і доступний «інструмент» наукового відкриття» [199, с. 38].

Отже, формування методологічного інструментарію дослідження домашньої злочинності дозволить вітчизняним ученим-кримінологам у повному обсязі, всебічно та ґрунтовно розкривати її об'єктивні

закономірності, визначати шляхи пізнання такої злочинності та надавати правоохоронним органам, громадськості практичні рекомендації щодо запобігання їй.

Таким чином, наукові знання про домашню злочинність в Україні досягаються тільки за умови, якщо її вивчення проводиться відповідно до вимог теорії пізнання, тобто науки про природу пізнання, його сутність і закономірність. Вихідною точкою цієї теорії є методологія – вчення про шляхи, засоби та методи, за допомогою яких вирішуються завдання наукового пізнання домашньої злочинності [10, с. 33].

Методологічна база дослідження домашньої злочинності ґрунтується на попередніх здобутках у сфері методології протидії та запобігання злочинності взагалі, і домашньої злочинності, зокрема. У цьому аспекті варто підтримати наукову позицію вітчизняного вченого, академіка НАПрН України М. В. Костицького, що: «Методологія – це вчення, цілісна теорія з поняттями і категоріями, світогляд, через призму яких і здійснюється пізнання за допомогою методів відповідно до технології їх застосування – методики» [106, с. 6].

Із цього приводу вітчизняна вчена О. П. Рябчинська, досліджуючи систему покарань в Україні, дійшла такого висновку: «Більшість питань у сфері уявлень про методологічний інструментарій конкретно-правових досліджень є дискусійними, а тому чимало з них вирішуються неоднозначно» [181, с. 11].

Інший вітчизняний учений А. М. Бойко звертає увагу наукової спільноти на те, що: «У разі використання методологічних компонентів з інших галузей наукових знань або теоретичних положень, висновків чи статистичних узагальнень з інших галузей знань слід пам'ятати, що всі вони повинні відповідати одним і тим самим концептуальним методологічним підходам». На думку поіменованого вченого: «Саме методологічна неузгодженість, яка може виникнути у разі порушення цієї вимоги, може негативно вплинути на результати дослідження та їх інтерпретацію» [29].

Варто звернути увагу на позицію вітчизняного кримінолога В. М. Дрьоміна, який, досліджуючи злочинність, концентрує свою увагу на методології сучасної кримінології, теоретичних і практичних питаннях вивчення причин та протидії злочинності. Учений зазначає, що: «Механізм інституціоналізації кримінальних практик у кримінологічній літературі практично не вивчений. Помилково ототожнюються процеси та механізми інституціоналізації правомірних і кримінальних практик. Незважаючи на збіг низки їх ознак і властивостей, очевидний взаємозв'язок таких видів соціальних практик, так само є очевидною особлива соціальна і психологічна природа злочинності» [71, с. 389].

Не минули ми і позицію вітчизняного кримінолога О. Г. Кулика, який вважає, що: «У кримінології результати кримінологічного аналізу злочинності мають відігравати роль емпіричної бази для розробки загальнотеоретичних засад цієї науки, кримінологічних характеристик та заходів запобігання злочинам окремих видів» [129, с. 52].

Методологія домашньої злочинності в Україні розглядається професором І. Г. Богатирьовим як сукупність наукових знань, уявлень, положень і вимог теорії пізнання про домашню злочинність за допомогою філософсько-діалектичних законів та категорій, логічних методів і способів, завдяки чому досягається об'єктивна дійсність про таку злочинність.

Залежно від конкретики методологічного аналізу домашньої злочинності варто виділити два рівні методології. На першому – загальна методологія характеризується реалізацією загального підходу до вивчення всіх об'єктів і явищ домашньої злочинності. Другий рівень займає галузева (спеціальна) методологія, яка включає в себе групу відповідних методів дослідження домашньої злочинності.

Вивчаючи методологію домашньої злочинності, варто зазначити, що це не каталог готових методів, які дають змогу описувати та пояснювати домашню злочинність. Кожен із використаних методів потребує своєї обґрунтованості. Саме тому не існує універсального методу, а необхідно

проводити комплексні дослідження, що дають змогу порівнювати, корегувати висновки, одержані при використанні різних методів. Зокрема, використання *діалектичного методу пізнання* соціально-правових явищ в їх суперечностях, розвитку та змінах дозволило забезпечити проведення комплексного дослідження правового регулювання запобіжної діяльності прокуратури, а також стану, тенденцій та детермінант домашньої злочинності.

У нашому дослідженні (зважаючи на його кримінологічний, а не філософський зміст) ми не ставимо за мету провести розмежування та висвітлити наукову дискусію щодо таких видів діалектики, як ідеалістична та матеріалістична (критичний розподіл яких був властивий для радянського періоду із домінантною роллю останньої для методології наукового пізнання), а показати діалектичний метод як такий, що «базується на загальних законах розвитку дійсності» [151, с. 22].

Тим більше, що і сучасні українські кримінологи у своїх дослідженнях говорять про «єдиний» діалектичний метод. Як із цього приводу обґрунтовано зробив висновок академік А. П. Закалюк: «До методичних положень (методів), що безпосередньо впливають із загального діалектичного методу пізнання, належать філософські закони: розвитку та взаємозв'язку явищ, процесів, проявів життєдіяльності у природі та суспільстві; єдності та боротьби протилежностей як рушійні сили передумов та стимулів розвитку, переходу кількісних змін у якісні, заперечення тощо, а також категорії: причини і наслідку; загального, особливого та одиничного; необхідного і випадкового; змісту і форми та ін. На основі цих законів та категорій філософії, передусім пов'язаних із діалектичним методом, опрацьовуються теоретичні підвалини інших методів наукового пізнання» [82, с. 99].

За допомогою *структурно-функціонального* методу виокремлено, досліджено та обґрунтовано домашню злочинність як об'єкт кримінологічного дослідження. *Логіко-юридичний метод* сприяв визначенню прогалин та суперечностей у взаємодії прокуратури, поліції та громадськості щодо запобігання домашній злочинності.

Порівняльно-правовий метод дав змогу виявити властиві нормам вітчизняного законодавства переваги та недоліки, порівняно з відповідними положеннями законодавства зарубіжних країн щодо запобігання вчиненню кримінальним правопорушенням у домашній сфері. *Статистичний метод* сприяв опрацюванню емпіричної бази як джерела надходження відомостей про предмет дослідження. *Соціологічні методи* використані під час здійснення анкетування суддів та працівників правоохоронних органів.

Окремо варто виділити *метод кримінологічного моделювання*, завдяки якому ми отримали певну інформацію про прояви домашньої злочинності у минулому, установили, що дана злочинність існує реально, однак має глибинні причини, які мають латентну складову. Результати застосування цього методу показали неефективність роботи правоохоронних органів щодо запобігання домашній злочинності.

Цікавим у контексті нашого дослідження є використання в домашній кримінології *математичних методів*, зокрема застосування математичного (комп'ютерного) моделювання до аналізу злочинної поведінки кривдника в домашній сфері. Підтримуємо наукову позицію української вченої М. О. Ларченко, що: «Використання математики в цьому випадку пояснюється тим, що вивчення, обробка й аналіз масиву зібраного емпіричного матеріалу за допомогою математичних методів є навіть необхідними, тому що значно спрощують цей процес» [135, с. 154].

Фостерний метод дозволяє на індивідуальному рівні забезпечити вплив на домашню злочинність шляхом влаштування дитини до фостерної (прийомної) сім'ї. «Фостерна сім'я – альтернативна форма влаштування дитини в іншу сім'ю, що застосовується у випадках, коли через об'єктивні причини неможливо застосування таких пріоритетних форм влаштування дітей, як усиновлення чи опіка» [85, с. 192].

Важливе місце у системі методів дослідження запобігання домашній злочинності займає також *метод соціального натуралізму* [103; 104], за допомогою якого нами визначена соціальна природа кримінальних

правопорушень, які вчиняються у домашній сфері, доведено природне право будь-якої особи (чоловік, жінка, дитина, батько, мати) на самозахист свого життя і здоров'я від кривдника.

Таким чином, комплексне використання сучасних методів дослідження домашньої злочинності дає змогу провести теоретичне узагальнення наукової кримінологічної проблеми, зміст якої полягає у з'ясуванні сутності соціально-правової природи домашньої злочинності, аналізі та формуванні нових підходів до запобігання домашній злочинності в Україні, розробленні на цій основі комплексу науково обґрунтованих заходів, спрямованих на удосконалення правового механізму з означеної проблематики.

Водночас методологія нашого дослідження не тільки створює ефективні та оптимальні умови для пізнання змісту об'єкта і предмета дослідження, але і є необхідною для проведення такого дослідження, позаяк покликана супроводжувати ті реформи, що здійснюються у домашній сфері суспільних відносин. При цьому не існує універсального методу: слід проводити комплексні дослідження, що дають змогу порівнювати, корегувати висновки, одержані при використанні різних методів.

Вищевикладене дозволило сформулювати авторське визначення **методології дослідження домашньої злочинності** – це система наукового пізнання про причини та умови вчинення кримінального правопорушення у домашній сфері шляхом застосування загальнонаукових, спеціально-наукових та індивідуально-профілактичних методів, які можуть забезпечити повноту об'єктивного кримінологічного аналізу досліджуваного предмета.

1.2. Домашня злочинність як об'єкт кримінологічного дослідження

За справедливим визначенням українського кримінолога професора І. Г. Богатирьова: «Домашня злочинність – це частина кримінології, яка вивчає властивості саме вчинення домашніх кримінальних правопорушень, без чого розуміння злочинності в цілому та її детермінант було б неповним. Об'єктом домашньої злочинності є специфічні фонові явища та особливі форми реакції

на неї, які полягають в усуненні детермінант такої злочинності. Предметом домашньої злочинності виступають конкретні сторони і прояви цього об'єкта» [218, с. 15].

Предмет дослідження, який ми вивчаємо, сьогодні в кримінологічній науці є дискусійним і малодослідженим. Тому ми поставили завдання поглиблено його вивчити, з урахуванням того, що він містить у собі характеристику п'яти основних видів кримінальних правопорушень, які вчиняються особою-кривдником у домашній сфері. Це: домашнє насильство, примушування до шлюбу, незаконне проведення абортів або стерилізації, зґвалтування, сексуальне насильство.

Оскільки процеси життя людини, що відбуваються у сучасному суспільстві, надто динамічні, інколи складні та суперечливі, тому місце домашньої злочинності в них, її причини та умови, особа, яка вчиняє кримінальне правопорушення, завжди вимагатимуть постійного кримінологічного аналізу й осмислення.

При цьому проблеми, що вивчаються, з погляду їх значимості для кримінологічної науки і практики, не рівнозначні. Одні з них є центральними та створюють основу предмета домашньої злочинності або його ядро, інші мають прикладне, допоміжне значення, стають умовою або засобом глибокого і всебічного пізнання цього предмета. Таким чином, предмет домашньої злочинності – це система наукових знань про домашню злочинність, її види, фонові явища, теорію протидії та запобігання.

Розглядаючи предмет зародження домашньої злочинності в Україні, варто зауважити, що він є поки що дискусійним, а тому вимагає від вітчизняних учених поглибленого його вивчення. Вагомість предмета, який ми вивчаємо, містить у собі характеристику домашньої злочинності, вказуючи, зокрема, на місце предмета у кримінологічній науці, методологічні підходи до об'єкта дослідження, на кінцеву мету і завдання, які стоять перед цією наукою.

Дослідження європейського досвіду протидії та запобігання домашній злочинності показало, що криміналізація останньої є вкрай важливим кроком

у демократичній правовій незалежній державі. Отже, вивчення домашньої злочинності дозволить ученим-кримінологам у повному обсязі, всебічно та ґрунтовно розкривати її об'єктивні закономірності, визначати шляхи пізнання такої злочинності та надавати правоохоронним органам, громадськості практичні рекомендації щодо її запобігання [10, с. 32–33].

Варто наголосити, що проблема домашньої злочинності є одним із актуальних завдань кримінологічної науки, яка здатна запропонувати суспільству власний алгоритм її запобігання. На жаль, в умовах економічної, соціальної кризи, руйнуванні моральних цінностей, інститут сім'ї сьогодні як ніколи зазнає згубних впливів і може перетворитись в осередок домашньої злочинності.

На нашу думку, факторами домашньої злочинності є: домашня злочинність тривалий час в Україні була міцно прихована заборонаю втручання держави в особисте та приватне життя людей; домашня злочинність спричинена кризою духовних підвалин життя людей; члени сім'ї не бажали виносити цю проблему на осуд суспільства; жертва виправдовувала кривдника, пробачала його і не вдавалась до спроб захисту; 80 % кривдників вважають, що кримінальні правопорушення, котрі утворюють у сукупності домашню злочинність, – це приватна справа тільки членів родини [16, с. 102].

Тому, розкриваючи домашню злочинність як об'єкт кримінологічного дослідження, важливо знати, яку роль відіграє саме сім'я у цьому процесі. Так, сім'я розглядається: 1) як соціальний інститут; 2) як середовище, де вчиняються кримінальні правопорушення, пов'язані з домашньою злочинністю; 3) як криміногенний об'єкт, що потребує вивчення; 4) як найважливіший фактор у житті кожної людини, яка прийняла рішення створити сім'ю.

Українська вчена-кримінолог А. Б. Блага зазначає, що: «Вітчизняне законодавство не містить уніфікованого визначення поняття сім'ї, оскільки кожна галузь тлумачить це поняття по-своєму, підкреслюючи ознаки сім'ї, які набувають певного значення для тих чи інших відносин» [21, с. 296].

До речі, Сімейний кодекс України дає визначення сім'ї як первинного та основного осередку суспільства. Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки [186]. Тому саме сім'я здатна змінити ставлення членів родини до оточуючих, усунути деформації морально-психічного розвитку, надати поштовх до нового життя, позитивно вплинути на особистість та її поведінку.

Що стосується наукового погляду на сім'ю, то вона вченими розглядається з різних точок зору. Так, «сім'я, – за визначенням вітчизняного вченого С. С. Костенка, – це особливий суспільний механізм, що передбачає стосунки між чоловіком і дружиною, батьками і дітьми, родиною, які пов'язані не лише спільністю побуту, але й засновані на взаємній моральній відповідальності та взаємоповазі» [105, с. 164].

Інший вітчизняний вчений М. Г. Кузнецов вважає, що: «Сім'я, як основна ланка суспільства, є вільним зареєстрованим в державних органах на засадах рівноправ'я союзом жінки та чоловіка, які пов'язані в біологічному, матеріальному і духовному відношеннях. Біологічний зв'язок між ними полягає у статевих зносинах та створенні нащадків. Матеріальний зв'язок має свій вияв у цілеспрямованій діяльності кожного з подружжя щодо здобуття засобів, які повинні забезпечити щоденні потреби сім'ї в харчуванні, одязі та житлі. Духовний зв'язок між подружжям надихає їх до взаємного зростання особистостей та сприяє вихованню дітей і відтворенню у них повноцінних особистостей» [126, с. 22].

Таким чином, якщо в сім'ї хаос, постійні сварки, непередбаченість у поведінці одного із членів родини, всюдозволеність, небажання турбуватися про родину, особливо батьків і дітей, – це можна вважати кримінологічним діагнозом сім'ї. На ці проблеми свого часу звертали увагу вітчизняні психологи Н. Ю. Максимова та К. Л. Мілютіна. На їх думку, певні деформації, які відбуваються в сім'ї, суттєво впливають на подальшу долю всієї родини і призводять до невдоволення життям, підозрілості, ревнощів та сімейних

конфліктів, що нерідко переростають у бійки та супроводжуються кримінально карними діями [139, с. 141–157].

Ураховуючи той факт, що у кримінологічних теоріях особлива увага надається розгляду процесу формування особистості в суспільстві, ми маємо розуміти, що досить непросто відрізнити фенотипічну мінливість, що виникає під впливом виховання, освіти, всього комплексу соціальних умов, від впливу генотипу. Зокрема, професор Н. С. Юзікова, вивчаючи злочинність неповнолітніх, зазначає, що: «Більшість сімей недостатньо реалізують свої виховні функції. Сімейні тяготи, обмеженість батьків у часі для спілкування з дітьми призводять до розриву внутрішньосімейних зв'язків, обмежують можливість батьків і дітей разом проводити дозвілля і відпочинок. Унаслідок зниження престижу сім'ї, нестабільності сімейних стосунків, відсутності необхідної культури сімейного життя, пияцтва батьків зростає кількість сімей, що розпадаються, та дітей, які потрапляють до спеціальних дитячих закладів, жебракують, поневіряються» [210, с. 254].

Щодо проблеми сімейного виховання, ми звернули увагу на дослідження І. П. Васильківської, яка у науковій роботі дійшла такого висновку: «Саме недоліки сімейного виховання займають провідне місце в системі факторів, які впливають на злочинну поведінку підлітка, а сім'ї, що сприяють формуванню особистості злочинця, поділяються на сім'ї з негативною морально-правовою характеристикою батьків і сім'ї з обмеженими виховними можливостями дорослих. Якщо перші знаходяться у конфлікті з суспільством і досить часто виховані у них діти поповнюють ряди неповнолітніх злочинців, то другі можна умовно поділити на такі, в яких батьки не вміють належним чином виховувати своїх дітей та такі, де батьки не можуть у силу певних причин забезпечити дітям належні умови виховання» [35, с. 16]. До речі, цю точку зору підтримують й інші вітчизняні вчені-кримінологи.

Хоча, на нашу думку, сімейне виховання в сучасних умовах глобалізації та інформаційного тиску на молодь може відігравати поверхову роль. Спробуємо довести нашу позицію. Так, якщо діти тривалий час сидять біля

телевізора або грають в іграшки в телефоні або комп'ютері, у них зменшується психомоторика. І якщо батьки забороняють дітям це робити, виникає сімейний конфлікт. Дитина потребує компенсації, її варто переконати, що перерва на перегляд – це краще, ніж постійно перебувати у збудженому стані.

Більше того, все, що сприймається дитиною з екрану, може легко перейти в реальність. Тоді виникає певний план дій, як потрібно себе вести в тій чи іншій ситуації. І коли в сім'ї виникає конфлікт, а дитина сконструювала свою поведінку через екран як реальність, вона є пасивною та позбавленою індивідуальності.

Запобігати цьому процесу можна в колі сім'ї в тому випадку, якщо дитина або один із членів родини буде відчувати, що її люблять. І тоді суворі слова можуть вплинути на свідомість дитини, її поведінку. А якщо навпаки – брутальність з боку батьків, погрози, звинувачення або покарання формують у дитини недовіру до батьків, створюють напружену сімейну атмосферу.

Варто звернути увагу на позицію вітчизняного дослідника І. Пилипенка, який, аналізуючи причини і умови вчинення неповнолітніми злочинів, називає: «...передусім ті, що пов'язані з негативними умовами морального формування особистості в сім'ї. Зокрема, нездорова ситуація в деяких сім'ях; пияцтво батьків, які іноді привчають до алкоголю своїх дітей; сварки і скандали; вплив батьків та інших родичів. Негативний вплив на формування особистості неповнолітнього, на думку дослідників, справляє відсутність одного чи обох батьків, що зазвичай ускладнює можливість контролю за поведінкою підлітка, сприяє бездоглядності, створює певні психологічні труднощі» [148, с. 136].

Іншою проблемою, яка пов'язана з аспектами дисфункції сім'ї, є вчинення кривдником у сім'ї кримінального правопорушення. Особливо якщо воно вчинене відносно дитини. Інформаційний простір дозволяє нам стати свідками, коли в родині вчиняється кримінальне правопорушення, і найгірше – це те, що в лабіринти домашньої злочинності потрапляють діти. На жаль, як показує судова практика, велика частина дітей, які зазнали фізичного,

психічного, економічного, сексуального насильства, зіткнулися з цими явищами безпосередньо в родині.

Тому пріоритетним напрямом запобігання домашній злочинності має бути своєчасне реагування з боку держави, громадськості, засобів масової інформації на події, що пов'язані із вчиненням кримінального правопорушення у сімейній (домашній) сфері.

Таким чином, кримінальне правопорушення, вчинене в домашній сфері, охоплює умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного, економічного або сексуального насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою кривдник (кривдниця) перебуває (перебував) у шлюбних відносинах (державних або цивільних) і в результаті яких настало погіршення сімейно-побутових відносин.

Після прийняття у 2017 р. Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» поширилася практика виокремлення злочинів (кримінальних правопорушень) згаданої групи за ознакою місця їх вчинення – в сім'ї. Названий Закон, до речі, виділяє тільки один із видів домашньої злочинності – домашнє насильство, під яким законодавець розуміє: «Діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [158].

Вивчаючи домашню злочинність як об'єкт кримінологічного дослідження, ми ставимо за мету розглянути коло кримінальних правопорушень, які утворюють зазначений вид злочинності.

Насамперед, це *домашнє насильство (ст. 126-1 КК України)*, що розглядається нами як вчинені кривдником (кривдницею) фізичні, словесні,

моральні та економічні образи, залякування та примус для отримання влади одних членів сім'ї над іншими, і в результаті яких вчиняється кримінальне правопорушення.

Отже, домашнє насильство передбачає будь-які умисні дії фізичного, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і завдають йому моральної шкоди, шкоди його фізичному чи психічному здоров'ю.

Відтак, аналіз диспозиції ст. 126-1 КК України свідчить про можливість вчинення домашнього насильства у трьох формах – фізичного, психологічного або економічного. Це підтверджує і судова практика, зокрема аналіз вироків, винесених за ст. 126-1 КК України та розміщених в Єдиному державному реєстрі судових рішень.

При цьому дуже часто фізичне насильство (завдання тілесних ушкоджень, нанесення ударів тощо) поєднується із психологічним (залякування, принижування гідності, спричинення психологічних страждань тощо), а іноді механізм вчинення кримінального правопорушення починається саме із психологічної складової.

Так, Трускавецький міський суд Львівської області, розглядаючи справу ОСОБИ_1, яка була раніше судима за ч. 1 ст. 125, ст. 126-1 КК України, кваліфікував її дії за ст. 126-1 КК України. Зокрема, судом було встановлено, що: «7 квітня 2020 р. ОСОБА_1, перебуваючи у приміщенні квартири, де проживає разом із матір'ю ОСОБА_2, повторно, безпідставно вчинив словесний конфлікт із нею, під час якого словесно ображав та принижував її честь і гідність, а також завдав їй удари кулаком по голові, ногах, руках, животі, грудній клітці, бив ногами по її ногах, гострим кінцем вилки завдав удар по лівій руці, заподіявши останній легкі тілесні ушкодження. Продовжуючи свої протиправні дії, 10 квітня 2020 р. ОСОБА_1, перебуваючи у приміщенні цієї квартири, повторно, безпідставно вчинив словесний конфлікт із нею, під час якого словесно ображав та принижував її честь і гідність, а також завдав їй легкі

тілесні ушкодження. Внаслідок таких дій потерпіла зазнала погіршення якості життя, а також психологічних та фізичних страждань, що викликали у неї побоювання за свою безпеку, емоційну невпевненість та нездатність захистити себе» [43].

Зазначене судове рішення підтверджує установлену в ході проведеного дослідження підвищену кримінальну активність у домашній сфері раніше судимих осіб (43 %).

Можливе вчинення домашнього насильства і в суто психологічній формі. Зокрема, вироком Краснокутського районного суду Харківської області від 10.08.2020 р. ОСОБА_2 було визнано винною у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, за те, що він, будучи неодноразово притягнутим до адміністративної відповідальності за вчинення своїх умисних протиправних дій, спрямованих на вчинення насильства в сім'ї, продовжував чинити домашнє насильство відносно своєї матері ОСОБА_1. Так, 10.07.2020 р. на ґрунті стійких особистих неприязних відносин до ОСОБА_1, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, ОСОБА_2 спровокував словесний конфлікт, в ході якого вчинив відносно ОСОБА_1 психологічне насилля, залякував та принижував гідність. Після чого ОСОБА_1 вимушена була покинути місце свого проживання, що призвело до погіршення якості життя потерпілої. Внаслідок систематичних протиправних дій ОСОБА_2 його матері ОСОБА_1 було завдано психологічні страждання, погіршилась якість її життя, що виразилось у моральному дискомфорті, в тому числі втраті самооцінки, позитивних емоцій на підставі постійних негативних переживань, завдав шкоду її психічному здоров'ю [42].

Таке судове рішення загалом підтверджує досить високий рівень інтенсивності домашнього насильства серед осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

На економічне насильство в домашній сфері також наявна практика кримінально-правового реагування. При цьому вчинення кримінального

правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, у суто економічній формі трапляється дуже рідко. Частіше в діях винного поєднуються всі три форми домашнього насильства, куди входить і економічне.

Так, наприклад, вироком Дніпровського районного суду м. Києва від 07.12.2020 р. ОСОБУ_3 було визнано винуватим за ст. 126-1 КК України із призначенням покарання у виді громадських робіт на строк 200 годин за вчинення таких дій. 18 листопада 2019 р., ОСОБА_3, перебуваючи по місцю проживання за адресою: АДРЕСА_1, вчинив відносно своєї матері ОСОБА_4 та сестри ОСОБА_2 психологічне та фізичне насильство, що виразились у словесних образах у бік потерпілих. Також, 21 листопада 2019 р., ОСОБА_3, перебуваючи по місцю проживання за адресою: АДРЕСА_1, вчинив відносно своєї сестри ОСОБА_2 фізичне насильство, що виразилось у завданні удару в область грудей потерпілої. Крім того, у період з листопада 2019 р. по січень 2020 р., ОСОБА_3, будучи працездатною особою, не маючи постійного місця роботи, проживаючи в одній квартирі з матір'ю ОСОБА_1 за адресою: АДРЕСА_1, та користуючись емоційною залежністю останньої, систематично вчиняв відносно останньої економічне насильство, що виразилось у безоплатному користуванні комунальними послугами, вживанні продуктів харчування, що були придбані за кошти потерпілої, а також відсутності з його боку матеріальної підтримки матері та проживання повністю за її рахунок. Вказані дії з боку ОСОБА_3 призвели до фізичних та психологічних страждань потерпілих ОСОБА_1, та ОСОБА_2, а також погіршення якості їх життя [40].

На думку вітчизняного вченого М. Г. Кузнєцова, першочерговою метою домашнього насильства є встановлення домінування, контролю над поведінкою іншої людини. Здебільшого таке насильство, як зазначає дослідник, є не окремим актом, а тривалим процесом, при якому складається специфічна система стосунків між кривдником і жертвою насильства. Так відбувається і тоді, коли насильник і жертва є членами однієї родини [126, с. 25].

Таким чином, відповідно до ст. 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», запобігання домашньому насильству незалежно від факту спільного проживання поширюється на таких осіб: «1) подружжя; 2) колишнє подружжя; 3) наречені; 4) мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя); 5) особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти; 6) особи, які мають спільну дитину (дітей); 7) батьки (мати, батько) і дитина (діти); 8) дід (баба) та онук (онука); 9) прадід (прабаба) та правнук (правнучка); 10) вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка); 11) рідні брати і сестри; 12) інші родичі: дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онука); 13) діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими; 14) опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням; 15) прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя» [158].

Проведений нами аналіз цього Закону показує, що законодавець практично поширив його дію на всю сферу сімейних і родинних зв'язків, включно і на інших родичів, інших осіб, які пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, за умови спільного проживання, а також на суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання домашньому насильству.

Варто також зазначити, що вчинення кривдником (кривдницею) кримінального правопорушення, пов'язаного з домашньою злочинністю, залишається величезною фізичною та психологічною травмою для членів сім'ї і особливо її жертви впродовж тривалого часу, а іноді і на все життя. Тому варто не замовчувати випадки вчинення кримінального правопорушення в домашній сфері, а звертатися за допомогою до поліції, свого власного оточення, інших членів родини, друзів, колег.

Гірше всього, коли жертва домашньої злочинності виправдовує кривдника (кривдницю), пробачає і не вдається до спроб захисту. Це створює підґрунтя самовпевненості, безкарності. Згідно зі статистичними даними, кількість статевих злочинів (кримінальних правопорушень), вчинених у сім'ї, є невеликою, проте слід відзначити їх значну суспільну небезпеку. Очевидно також, що рівень латентності цих злочинів (кримінальних правопорушень) набагато перевищує відповідні показники злочинів (кримінальних правопорушень), пов'язаних із сексуальним насильством взагалі [109, с. 38].

Вбачається, що чинниками криміналізації домашньої злочинності, за дослідженням М. Г. Кузнецова, можуть бути: «1) вікові та статеві невідповідності подружжя; 2) незадовільні умови його життя та суттєва різниця соціальних ролей і статусів; 3) порушення нормальної структури сім'ї та ведення домогосподарства; 4) стан психічного та фізичного здоров'я; 5) недоліки соціально-психологічної комунікації подружжя, зокрема, різниця в ціннісних орієнтаціях, рівнях емоційності; 6) зловживання алкоголем або наркотиками тощо» [126, с. 30].

Ми розширили б зазначені чинники і додали би до них також і сімейний конфлікт. На нашу думку, саме йому належить вирішальна роль у генезисі тяжких злочинів, вчинених у сімейній (домашній) сфері. На жаль, сучасна судова практика свідчить і про соціально-психологічні проблеми сучасної сім'ї, жертвами яких часто стають малолітні діти.

Вітчизняні вчені І. Г. Богатирьов та М. Г. Кузнецов, вивчаючи домашнє насильство в Україні як кримінологічну проблему, зазначають, що: «При якісній інтерпретації причинно-наслідкового зв'язку із вчиненням домашнього насильства варто виділити кримінальне правопорушення як результат тривалого і гострого конфлікту, ініціатором якого був злочинець; ситуаційно обумовленої конфліктної поведінки потерпілого; аморального способу життя злочинця і потерпілого; вирішення злочинцем внутрішньо особистісного конфлікту суспільно небезпечним способом в об'єктивно нейтральній ситуації» [218, с. 20].

Таким чином, узагальнюючи вищевикладене, робимо висновок, що домашнє насильство як різновид домашньої злочинності несе у собі негативні процеси, які зводяться передусім до збільшення числа розлучень, зниження рівня народжуваності, зростання кількості невдалих шлюбів, спричинення психічних розладів тощо.

Виходячи із зазначеного, нездорова сімейна атмосфера здатна спровокувати агресивну поведінку та сприяти вчиненню кримінальних правопорушень у домашній сфері, однак сім'я може відіграти ресоціалізуючу роль, якщо її члени не втратили здатність до співпереживання.

Важлива роль у запобіганні домашньому насильству належить статевоу вихованню дітей. За нашим дослідженням, саме в умовах неблагополучної сім'ї статево виховання дітей або відсутнє, або набуває формального і навіть явно спотвореного характеру. Більше того, домашнє насильство не тільки обмежує можливості батьківського прогнозування моральних і сексуальних підвалин для власних дітей, а й узагалі притупляє інтерес батьків до статевого виховання дітей, їх правосвідомості загалом. Це призводить до морального нігілізму неповнолітніх, статевиx правопорушень і, нарешті, до вчинення домашнього насильства в майбутній родині.

І хоча домашнє насильство є предметом вивчення багатьох наук (кримінології, соціології, педагогіки, психології, історії, демографії, етики, проте сучасні дослідження переконливо засвідчують явну недооцінку суспільством і державою криміногенних факторів, які впливають на домашнє насильство і потребують, передусім, його ранньої профілактики.

Відтак, важливо пам'ятати, що будь-який вид домашнього насильства тісно пов'язаний із суспільством, а суспільство завжди пропагує моделі правомірної поведінки і, зрештою, здійснює кримінологічне прогнозування запобігання домашньому насильству.

Щодо наступної *ст. 134 КК України «Незаконне проведення аборту або стерилізації»*, слід зазначити, що вона на даний час недостатньо

розроблена в доктрині кримінального права, а у кримінологічній науці взагалі не була предметом дослідження.

Варто підтримати вітчизняну дослідницю О. П. Дьоміну, яка вважає, що: «У новій редакції ст. 134 КК України простежується намагання законодавця узгодити вітчизняні норми з положеннями Стамбульської конвенції. Так, згідно зі ст. 39 Конвенції («Примусовий аборт та примусова стерилізація»), сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб було криміналізовано такі форми умисної поведінки, як: а) проведення абортів жінці без її попередньої та інформованої згоди; б) проведення хірургічного втручання, метою або наслідком якого є припинення здатності жінки до природної репродукції без її попередньої та інформованої згоди або розуміння процедури». Водночас, у літературі зазначається, що: «Дії з примусового абортів чи примусової стерилізації можуть бути кваліфіковані за ст. 121 КК України як заподіяння умисного тяжкого тілесного ушкодження (за ознакою, відповідно, втрати вагітності і втрати репродуктивної здатності)» [75, с. 110]. У зв'язку з цим виникає необхідність їх ретельного кримінологічного аналізу. Це, на нашу думку, дозволить законодавцю своєчасно внести зміни і доповнення до ст. 134 КК України.

Зокрема, вітчизняний вчений Т. Ю. Тарасевич вважає, що: «Склади злочинів, передбачених ст. 121 і 134 КК України, не конкурують між собою, а належать до суміжних, розмежувальною ознакою між якими є наявність (відсутність) згоди жінки на проведення такої операції». З урахуванням, зокрема, зарубіжного досвіду, поіменований автор пропонує: «Вказати в диспозиції ч. 1 ст. 134 КК України на згоду вагітної на проведення операції штучного переривання вагітності» (пропозиція стосувалася попередньої редакції ст. 134 КК України. – Л. Б.) [192, с. 89–90].

Інша вітчизняна вчена О. В. Харитонова зазначає, що: «В сучасному кримінальному праві спостерігається процес співіснування «старих» підходів до насильства як суто кримінально-правового явища та «оновлених» підходів,

згідно з якими певні злочинні посягання мають гендерне забарвлення, тобто в основі розуміння їх змісту лежить бачення гендерного насильства як структурного насильства в гендерному суспільстві» [200, с. 7].

Відомий вітчизняний вчений О. О. Дудоров, розглядаючи проблеми кваліфікації незаконного абортів за відсутності згоди потерпілої, зауважував, що: «Незаконне переривання вагітності можна розглядати як склад злочину проти здоров'я особи, зокрема, нанесення потерпілій умисного тяжкого тілесного ушкодження (ст. 121 КК України), а не передбаченого ст. 134 КК України» [72, с. 27].

Наше дослідження спирається не тільки на здобутки кримінально-правової науки за суміжними темами, розкриті в роботах вітчизняних та зарубіжних вчених, а і кримінологів, які ставлять за мету не тільки розкрити причини та умов вчинення у домашній сфері даного кримінального правопорушення, а й дослідити особу кривдника і запропонувати державі ефективні заходи його запобігання.

Так, О. П. Дьоміна доходить висновку, що: «Виходячи з цілей Стамбульської конвенції, аналізовані новели покликані сприяти ліквідації всіх можливих форм дискримінації стосовно жінок та заохочення дійсної рівності між жінками та чоловіками, у тому числі шляхом надання жінкам самостійності. Тобто аборт/стерилізація просто за відсутності попередньої та інформованої згоди на них, навіть без якихось насильницьких дій, мають бути кримінально караними» [75, с. 114]. Навряд чи можна погодитися з такою позицією дослідниці. Для цього варто провести громадське слухання в громадах, на Всеукраїнських симпозиумах, окремі наукові дослідження, знайти вірну правову позицію, і лише потім внести відповідне уточнення до диспозиції ст. 134 КК України.

Результати дослідження показали, що нині в Єдиному реєстрі досудових розслідувань (далі – ЄРДР) наявні три судових рішення за ст. 134 КК України (незаконне проведення абортів або стерилізації).

Зокрема, Дзержинський міський суд Донецької області у 2013 р. розглянув справу по обвинуваченню у злочині, передбаченому ч. 2 ст. 134 КК України, вчиненому суб'єктом, яка працювала лікарем-гінекологом, раніше не судимої. Судом було встановлено факт неналежного надання медичної допомоги, що виразилось у порушенні анатомічної цілісності тканин і органів та їх функцій внаслідок медикаментозного аборт, що спричинило потерпілому тілесні ушкодження середнього ступеня тяжкості.

За результатами судового розгляду обвинувачену визнано винною у вчиненні злочину та засуджено до 2 років обмеження волі.

Також, Оболонським районним судом м. Києва засуджено пенсіонерку з вищою медичною освітою за ч. 2 ст. 134 КК України до 1 року позбавлення волі. Судом встановлено, що обвинувачена, перебуваючи за місцем свого проживання, незаконно провела аборт – штучне переривання вагітності потерпілій, у результаті чого останню госпіталізовано до пологового будинку та проведено операцію з видалення матки з придатками.

Окрім того, Акімовським районним судом Запорізької області засуджено непрацюючу, раніше судиму особу за ст. 15, ч. 1 ст. 134 КК України до 240 годин громадських робіт. Під час судового розгляду встановлено, що особа без спеціальної медичної освіти, з метою незаконного проведення аборт, шляхом ін'єкції, ввела медичний препарат, але злочин не було закінчено з причин, які не залежали від її волі [77].

Іншим кримінальним правопорушенням, що входить до домашньої злочинності, є кримінально-протиправне діяння, передбачене **ст. 151-2 «Примушування до шлюбу» КК України**. Із точки зору кримінології дане кримінальне правопорушення має передбачати злочинну поведінку з боку чоловіка або жінки шляхом будь-яких активних дій (обіцянки, подарунки, обман тощо), які повинні бути спрямовані саме на вступ у шлюб.

У свою чергу, з точки зору закону про кримінальну відповідальність, відповідне кримінальне правопорушення передбачає: «Примушування особи до вступу в шлюб або до продовження примусово укладеного шлюбу, або до

вступу у співжиття без укладання шлюбу, або до продовження такого співжиття, або спонукання з цією метою особи до переміщення на територію іншої держави, ніж та, в якій вона проживає» [111].

Ч. 2 ст. 151-2 КК України передбачає: «За ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або щодо особи, яка не досягла шлюбного віку згідно із законодавством, або щодо двох чи більше осіб, покарання у виді обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк» [111].

На жаль, як показало наше дослідження в Україні відсутні статистичні дані щодо обліку примусових шлюбів. Хоча, на думку вітчизняної дослідниці О. С. Таран: «Відсутність офіційної інформації щодо примусового укладення шлюбу чи примушування особи до збереження шлюбних відносин не може свідчити, що проявів такого явища в Україні немає» [191, с. 972]. Крім цього, вчена не звернула увагу на латентність примусового укладення шлюбу до введення у 2018 р. відповідної норми до КК України.

З іншого боку, цьому слугує відсутність вироків суду за ст. 151-2 КК України (при відкритому лише одному кримінальному провадженні [77]), але життя плінне і воно свідчить про необхідність створення дієвого механізму захисту принципу добровільності шлюбу та запобігання укладення примусових шлюбів у нашій державі. Хоча у 2018 р. працівники поліції Прикарпаття затримали нелегала, який примушував українку до одруження [152]. Це говорить про те, що активні міграційні процеси суттєво впливають на укладення примусового шлюбу в нашій державі.

У зв'язку з викладеним, розгляд цієї проблеми в контексті домашньої злочинності свідчить про актуальність вивчення примушування до шлюбу у контексті кримінологічної науки, сімейного права України та міжнародних актів у цій сфері.

Категорією «домашня злочинність» охоплюються і *кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (ст. 152, 153 та ін. КК України)*, що вчиняються в домашній сфері. Так,

Зіньківський районний суд Полтавської області у 2017 р. розглянув справу по обвинуваченню у злочинах, передбачених ч. 4 ст. 152, ч. 2 ст. 156 КК України, суб'єкта, непрацюючого, що проживав тривалий час у незареєстрованому шлюбі, від якого мав двох малолітніх дітей. Судом було встановлено факт цинічного розбещення суб'єктом своєї малолітньої доньки, а також її зґвалтування. Причому, зазначені дії мали місце у присутності малолітнього сина суб'єкта [41].

У цьому ж році Чутівський районний суд Полтавської області розглянув справу по обвинуваченню у злочинах, передбачених ч. 3 ст. 152, ч. 2 ст. 153 КК України, неповнолітнього суб'єкта, що вчинив злочинні сексуальні дії в будинку своїх батьків по відношенню до своєї рідної сестри [44].

У 2018 р. Бродівський районний суд Львівської області розглянув справу по обвинуваченню суб'єкта за ст. 15, ч. 4 ст. 152 КК України, який вчинив замах на зґвалтування своєї малолітньої доньки [39].

У 2019 р. Апеляційним судом Черкаської області розглянуто справу по обвинуваченню суб'єкта за ч. 2 ст. 156 КК України, який вчинив розпусні дії щодо малолітньої доньки своєї співмешканки [38]. Подібні кримінальні провадження все частіше зустрічаються у судовій практиці. Фахівці з психології, досліджуючи проблеми сексуальних злочинів (кримінальних правопорушень) у сім'ї, вважають, що дитина-жертва страждає одночасно від кількох видів насильства: фізичного, психологічного та сексуального.

Так, на думку вітчизняних вчених Н. Ю. Максимової та К. Л. Мілютіної: «Інцест неминуче супроводжується руйнуванням сімейних стосунків та довіри в сім'ї, маніпулятивними стосунками, а часто й залякуванням з боку кривдника, що визначається як психологічне насильство. В основі будь-якої форми насильства, за даними досліджень, лежить емоційна депривація, що спричиняє шкоду розвитку особистості дитини» [139, с. 42].

Цікавою в контексті нашого дослідження є позиція вітчизняних вчених І. Г. Богатирьова та М. О. Ларченко, які вважають, що: «Взаємодія інстинктів, котрі криються в природі людини та соціального середовища, яке виштовхує

ці інстинкти на поверхню, має місце серед найменш соціалізованих індивідів» [27, с. 92]. Хоча проведене нами дослідження домашньої злочинності спростовує таку позицію вчених і доводить, що інстинкти можуть генерувати психічну енергію для будь-якої вікової категорії. Але в основі їх лежать переважно сексуальні та агресивні інстинкти. «Ці дві сили, – на думку Л. В. Копець, – перебувають в антагоністичному протистоянні» [100, с. 229].

Важливе значення в контексті нашого дослідження набуває ст. 153 «Сексуальне насильство» КК України, яка була введена у редакції Закону від 6 грудня 2017 р. [154] і яка не оперує позбавленим юридичної визначеності і морально застарілим словосполученням «задоволення статевої пристрасті неприродним способом». На нашу думку, тут варто, щоб ці дії носили насильницький характер.

До речі, сексуальне насильство відбувається в усьому світі, хоча в більшості країн з цієї проблеми проводиться мало кримінологічних досліджень. Латентність сексуального насильства є однією з причин, що ускладнює оцінку масштабу цього ганебного для України явища. І пов'язані вони з тим, що кримінальні правопорушення, вчинені кривдником на сексуальному ґрунті, часто залишаються непокараними через невіру жертв у можливість довести, що вони намагалися протистояти нападкові.

За дослідженнями, проведеними в ПАР і Танзанії: «Приблизно кожна четверта жінка страждає від сексуального насильства з боку інтимного партнера і близько третини дівчаток-підлітків повідомляють, що їх перший сексуальний досвід був пов'язаний із примусом» [227]. За даними зарубіжних учених: «Сексуальне насильство має серйозні наслідки для фізичного і психічного здоров'я. Воно не тільки викликає фізичні травми, а й збільшує ризик проблем із сексуальним і репродуктивним здоров'ям, що мають як негайні, так і віддалені наслідки» [223, с. 320].

Також звертають на себе увагу й інші результати, отримані західними вченими: «Сексуальне насильство може призводити до смерті в результаті самогубства, зараження ВІЛ-інфекцією або вбивства, причому вчиненого як

під час сексуального нападу особою, що чинить сексуальне насильство, так і після власне сексуального насильства, іншими особами як покарання потерпілої, в формі так званого «вбивства честі». Сексуальне насильство також може сильно впливати на соціальне благополуччя потерпілих, якщо вони піддаються стигматизації і остракізму, зокрема, з боку своїх родичів і близьких» [224, с. 363].

З урахуванням того, що насильницькі дії з добровільною згодою не поєднуються, а насильство – лише один із чинників, які зумовлюють відсутність добровільної згоди потерпілої особи, вказівка на насильницький характер сексуальних дій *de lege ferenda* потребує окремого вивчення ч. 1 ст. 153 КК України. Цьому слугує і п. «б» ч. 1 ст. 36 Стамбульської конвенції, де йдеться про «здійснення, без згоди, інших актів сексуального характеру з особою» [98], звідки випливає, що такі акти не обов'язково можуть мати насильницький характер.

Загалом заслуговує на схвальну оцінку ст. 153 «Сексуальне насильство» КК України, оскільки вона відображає багатоманітність сексуальних практик, відмінних від сексуального проникнення, притаманного складу кримінального правопорушення «зґвалтування», і дає можливість охопити найрізноманітніші девіантні форми сексуальної поведінки.

Йдеться про дії (акти) сексуального характеру, спрямовані на збудження та (або) задоволення статевої пристрасті винуватої особи, які, за загальним правилом, передбачають її фізичний контакт із тілом іншої (потерпілої) особи, але не означають проникнення в це тіло і приблизний (невичерпний) перелік яких (дій, актів) відображено в коментарях до оновленої редакції ст. 153 КК України.

1.3. Зарубіжний досвід запобігання домашній злочинності

Розвиток суспільних відносин та еволюція цінностей людства поступово змінили ідеологію ставлення до сім'ї як в Україні, так і в зарубіжних країнах. Ми поділяємо позицію тих фахівців, які вважають, що національне ювенальне право європейських держав почало формуватися на початку ХХ ст. Варто зазначити, що права та свободи членів родини стають у цей період особливим об'єктом захисту.

Тільки після прийняття Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [95] члени родини «перетворюються» з об'єктів правового захисту на суб'єктів права. У міжнародно-правовому контексті це означає, що батько, мати і особливо дитина мають ті ж самі невід'ємні права (право на життя, свободу, гідність, особисту недоторканність тощо), які підпадають під захист Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та інших договорів Ради Європи.

От чому, на думку О. В. Шевченко-Бітенської: «Закріплення на рівні свідомості кожної людини (незалежно від її культурних або релігійних поглядів, рівня соціалізації, майнового стану тощо) уявлення про неприпустимість вчинення кримінального правопорушення у домашній сфері є процесом повільної еволюції» [208, с. 21–22]. На жаль, як показує наше дослідження, латентність таких кримінальних правопорушень присутня не тільки в Україні, а й у всіх європейських країнах. Відомою стає лише невелика частка фактів домашньої злочинності, які потім розслідуються, а до відповідальності притягають досить малу кількість кривдників (кривдниць).

До речі, за даними зарубіжних досліджень: «Значна кількість європейських держав заборонила всі види фізичного покарання дітей тільки наприкінці ХХ – початку ХХІ ст.: Австрія – 1989 р., Болгарія – 2000 р., Хорватія – 1999 р., Кіпр – 1994 р., Данія – 1997 р., Фінляндія – 1983 р., Німеччина – 2000 р., Угорщина – 2005 р., Латвія – 1998 р., Норвегія – 1987 р., Швеція – 1979 р., Україна – 2004 р.» [228, с. 176–177]. Незважаючи на те, що переважно всі країни при формуванні власної правової бази з питань запобігання домашній злочинності використовують Модельне законодавство

Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) з цього питання, правова база, спрямована на таке запобігання, в різних країнах має істотні відмінності.

При цьому погоджуємося із вітчизняним дослідником проблематики запобігання домашньому насильству Д. М. Тичиною, який обґрунтовано вважає, що: «Досвід боротьби з домашнім насильством за кордоном являє безперечний інтерес для нас, але навряд чи можливе його повсюдне копіювання та механічне перенесення до наших умов» [193, с. 138]. Вивчаючи компаративну (порівняльну) складову зарубіжного досвіду запобігання домашній злочинності, ми виходимо з розуміння того, що в сучасній юридичній науці виділяють «нормативне та функціональне порівняння. Під час нормативного порівняння відправним пунктом дослідження є схожі правові норми, інститути, законодавчі акти» [177, с. 21]. За цим принципом ми зверталися до вивчення позитивного досвіду запобігання домашній злочинності в тих державах, котрі, як і Україна, належать до романо-германської (континентальної) правової сім'ї. Це Федеративна Республіка Німеччина, Швейцарія, Греція, Італія, Франція.

У свою чергу, інший вид порівняння – функціональне – передбачає: «Дослідження правових засобів вирішення однакових соціальних і правових проблем різними правовими системами. Функціональне порівняння починається не з визнання певних правових норм та інститутів як відправного пункту порівняння, а з висування певної соціальної проблеми, і вже потім відбувається пошук правової норми або інституту, за допомогою яких цю проблему може бути вирішено» [177, с. 22]. Згідно з цим принципом, було проаналізовано позитивний досвід запобігання домашній злочинності у державах англосаксонської правової сім'ї (Великій Британії), державах скандинавської правової сім'ї (Швеції, Норвегії) та в Ізраїлі (який має змішану правову систему, в якій поєднуються риси романо-германського (континентального) і англосаксонського права).

Для України однією з найважливіших проблем є проблема отримання достовірної інформації про поширеність домашньої злочинності. Незважаючи

на те, що існують щорічні державні та недержавні заходи щодо запобігання домашній злочинності, особливо такого її виду як домашнє насильство, наше дослідження показує саме зростання кількості вчинення кримінальних правопорушень у домашній сфері.

Україна, як демократична і правова держава, повинна брати все найкраще з позитивних надбань інших країн у законотворчій галузі. Осмислення зарубіжного досвіду щодо вирішення проблем запобігання домашній злочинності дасть змогу прискорити успішне вирішення цієї проблеми спільними зусиллями законодавчих, правоохоронних органів та громадськості.

На необхідність запозичення світового досвіду наголошують сучасні українські дослідники. Варто підтримати позицію О. В. Ковальнової про те, що: «Вивчення досвіду інших країн з вирішення проблеми запобігання домашній злочинності дозволить українським науковцям і практикам використовувати все позитивне із того, що вже розроблено, впроваджено та апробовано в цих країнах, а також утриматись від використання методів та підходів, які себе не справили» [93, с. 81–82].

Історія запобігання домашній злочинності показує, що це не тільки вітчизняна, а й міжнародна проблема. Варто зазначити, що до середини ХХ ст. більшість із різновидів домашньої злочинності були фактично узаконені, а жінки й діти тривалий час взагалі вважалися безправними. Лише у 60–70-ті рр. ХХ ст. домашня злочинність отримала негативну оцінку з боку суспільства. Це було пов'язано, насамперед, із визнанням рівноправ'я чоловіків і жінок.

Поступове визнання феномену домашньої злочинності збігалося з де-юре визнанням принципу рівності жінок і чоловіків та всебічним його закріпленням у численних міжнародних правових актах. У них, зокрема, передбачалося рівність прав жінок та чоловіків, визнання права кожного на життя, свободу та тілесну недоторканність, заборона тортур або жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує його гідність, поводження і покарання [5, с. 173].

Зважаючи на це, у межах дослідження зарубіжного досвіду запобігання домашній злочинності вважаємо за доцільне висвітлити і міжнародно-правовий аспект цієї проблематики.

Так, базовими міжнародними документами щодо захисту прав і свобод людини (незалежно від приналежності до «уразливих» категорій жертв домашньої злочинності, як-от діти, жінки) є Загальна декларація прав людини [79] та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [143], які проголошують і гарантують такі невід'ємні для домашньої сфери права, як: право на життя, свободу, особисту недоторканність, на рівність перед законом і деякі інші. Варто зазначити, що наведені акти мають універсальний характер, тобто права, гарантовані ними, поширюються рівною мірою на всіх осіб незалежно від віку і статі.

Окрім загальних (універсальних) міжнародних стандартів прав людини та громадянина, що поширюються на всі без винятку категорії осіб, міжнародне співтовариство виважено підійшло до захисту прав особливих (так званих «уразливих») категорій осіб – це неповнолітніх і жінок. Саме вони, за даними проведеного кримінологічного дослідження, становлять найбільшу питому вагу серед жертв домашньої злочинності.

Відтак, серед спеціальних міжнародних стандартів, дія яких поширюється на вищевказані групи, чільне місце посідають Конвенція про права дитини, прийнята ООН 20.11.1989 р. та ратифікована Україною у 27.02.1991 р. [96] та Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція), прийнята 11.05.2011 р. та ратифікована Україною 20.06.2022 р. [98].

За слушним судженням А. О. Джужі: «Після ратифікації Конвенції ООН про права дитини Україна де-юре приєдналася до світового співтовариства, поклавши на себе таким чином обов'язки щодо забезпечення прав дітей, які проживають на її території. Практична реалізація сформульованих у Конвенції принципів передбачає наявність відповідної системи національного

законодавства, що є показником справжнього становища у сфері захисту інтересів дітей» [62, с. 19].

Значення Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульської конвенції) для досліджуваної сфери суспільних відносин досить вагоме, адже: «Стамбульська конвенція надає країнам-членам комплексну юридичну базу, стратегії та заходи, засновані на найкращому досвіді запобігання та протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству. Її основні цілі: 1) захист жінок від усіх видів насильства та запобігання, переслідування і викорінення насильства над жінками та домашнього насильства; 2) сприяння викоріненню всіх видів дискримінації щодо жінок; 3) сприяння рівноправності між жінками та чоловіками та розширення прав жінок; 4) захист і допомога всім постраждалим від насильства над жінками та домашнього насильства; 5) сприяння міжнародній співпраці, спрямованій проти цих видів насильства; 6) забезпечення підтримки та допомоги організаціям і правоохоронним органам у співпраці між собою з метою запровадження інтегрованого підходу до викорінення насильства стосовно жінок та домашнього насильства» [97, с. 16].

Якщо проаналізувати процес впровадження положень Стамбульської конвенції до вітчизняного правового поля, то він проходив у два етапи.

Зокрема, на першому етапі Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 6 грудня 2017 р. № 2227-VIII було криміналізовано низку суспільно небезпечних діянь, дотичних до домашньої сфери, шляхом доповнення КК України такими статтями (або внесенням змін до наявних): 126-1 «Домашнє насильство», 134 «Незаконне проведення абортів або стерилізації», 151-2 «Примушування до шлюбу», 152 «Зґвалтування», 153 «Сексуальне насильство» [154].

Поряд із тим, як із моменту прийняття у 2011 р., так і з моменту початку реалізації окремих її положень із 2017 р., до недавнього часу Стамбульська конвенція залишалася нератифікованою. Тому цей аспект зумовив широку науково-практичну дискусію, зміст якої зводився до необхідності надання відповідному міжнародному документу статусу частини національного законодавства України шляхом прийняття Верховною Радою України відповідного закону.

Зокрема, А. В. Боровик цілком правильно спрогнозував, що: «Ратифікація та подальше впровадження положень Стамбульської конвенції сприятиме стабільному підходу до регулювання суспільних відносин у сфері захисту прав жінок. У результаті чого, ми будемо мати впроваджені системні та комплексні заходи захисту прав постраждалих від насильства та домашнього насильства». Не менш важливим, на думку поіменованого вченого, є те, що: «Ратифікація Стамбульської конвенції убезпечить українське законодавство від політичних впливів, що можуть проявлятися у скасуванні діючих законів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Адже закон може змінюватися або ні, а гарантії, встановлені міжнародним актом, залишаються чинними без обмеженого часу дії. При цьому нові закони, які прийматимуться за умов ратифікації Стамбульської конвенції, не можуть суперечити їй» [31, с. 44].

Також серед фахівців була поширена така думка: «Ратифікація Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок та домашньому насильству створить можливість впровадження додаткових механізмів захисту прав постраждалих від гендерно обумовленого насильства, усуне прогалини в українському законодавстві та надасть можливість Україні співпрацювати із міжнародним співтовариством та отримати доступ до інформації, міжнародних механізмів захисту та рекомендацій, що є цінним для захисту прав українок не лише в Україні, а й за кордоном» [202].

Ми в цілому підтримуємо наведені вченими і практиками позиції щодо перспектив розвитку законодавства України після ратифікації Стамбульської конвенції.

Відтак, вирішення цього питання із прийняттям Закону України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» від 20 червня 2022 р. № 2319-IX [172] привело до того, що Стамбульська конвенція є частиною національного законодавства України. Таке судження корелює із положеннями ч. 1 ст. 9 Конституції України, ч. 1 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України», відповідно до яких: «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України» [99; 166].

Зважаючи на це, виникає питання про підготовку і прийняття закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів у зв'язку з ратифікацією зазначеного міжнародного договору. Більше того, деякі з норм національного законодавства прямо суперечать положенням Стамбульської конвенції. Так, наприклад, ч. 1 ст. 48 Конвенції наголошує на необхідності вжиття державами, які її підписали (сторонами), «необхідних законодавчих або інших заходів для заборони на обов'язкові альтернативні процеси з вирішення спорів, у тому числі посередництво та примирення, стосовно всіх форм насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції» (курсив наш. – Л. Б.) [98]. У свою чергу, абз. 2 ч. 1 ст. 469 КПК України передбачає у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, можливість укладення угоди про примирення за ініціативою потерпілого, його представника або законного представника [112]. Тобто наявна колізія норм ратифікованого міжнародного договору та національного законодавства. Тому для її усунення пропонуємо абз. 2 ч. 1 ст. 469 КПК України викласти в такій редакції:

«Укладення угоди про примирення у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, не допускається».

Аналіз результатів проведеного нами анкетування засвідчив, що таку пропозицію підтримало 66 % респондентів зі складу суддів та працівників правоохоронних органів (дод. Б).

На сьогодні загально визнано, що особа, яка вчиняє кримінальне правопорушення у сфері домашньої злочинності (кривдник), порушує низку прав людини: право кожної людини на рівний захист перед законом і відсутність дискримінації за ознакою статі; право не піддаватися жорсткому поводженню; право на життя і фізичну недоторканність; право на найвищі стандарти фізичного і психічного здоров'я.

Зарубіжні країни накопичили багатий досвід з цієї проблеми, оскільки вона є актуальною не тільки для нашої країни. Так, проведений компаративний аналіз і вивчення зарубіжних джерел показали, що у Федеративній Республіці Німеччина: «Серед найважливіших своїх завдань федеральний уряд називає ефективну боротьбу з насильством проти жінок, допомогу жертвам і послідовне покарання злочинців. Основна профілактична робота в цьому напрямі покладена на Федеральне міністерство у справах сім'ї, людей похилого віку, жінок і молоді Німеччини (Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend).

До найбільш розповсюджених заходів поліцейського впливу на домашню злочинність належать: вилучення з квартири (будинку) особи, від якої виходить небезпека (Wohnungsverweisung); заборона особі, від якої виходить небезпека входити до квартири (будинку) (Rückkehrverbot); вилучення з певного місця особи, від якої виходить небезпека (Platzverweis); заборона перебування (появи) у визначеному місці особі, від якої виходить небезпека (Aufenthaltsverbot); заборона вступу в контакт (словесний контакт на вулиці, по телефону, по електронній пошті тощо) особі, від якої виходить

небезпека (Kontaktverbot); в особливо тяжких випадках особа, від якої виходить небезпека, береться під варту (Ingewahrsamnahme).

Серед заходів запобігання домашній злочинності з боку держави у Німеччині є турбота про майбутні покоління. Німецькі вчені стверджують, що якщо діти бачили, як їх батьки зазнавали відкритого насильства одне від одного, їх психіка важко страждає. У більшості випадків вони сприймають насильство як основу сімейних взаємин, зазнають у майбутньому експлуатації та насильства з боку батьків» [226, с. 250].

Проблема вчинення кримінальних правопорушень у домашній сфері актуальна і для Великої Британії. Зарубіжні дослідження засвідчують, що: «Найпоширенішою формою цього виду злочинності є домашнє насильство. Згідно із законом від 2004 р. домашнім насильством є будь-який випадок загрози, насильства та жорстокого поводження (психологічного, фізичного, сексуального, фінансового чи емоційного) між дорослими, які є або були співмешканцями або щодо членів сім'ї, незалежно від статі, сексуальної орієнтації» [217, с. 10]. Також у процесі наукового пошуку з'ясовано, що: «У березні 2013 р. це визначення було розширено шляхом розширення кола суб'єктів, які підлягають захистові за законом та охоплення складом зазначеного злочину примусового контролю у сім'ї» [219].

Досвід англосаксонських країн із запобігання домашній злочинності показує, що дана проблема постійно перебуває під контролем держави, а тому саме держава забезпечує належне фінансування для спеціалістів місцевих служб підтримки і національних телефонів довіри, які відповідають на всі види домашньої злочинності і надають всіляку допомогу і підтримку жертвам [5, с. 175].

Проведений аналіз показав, що: «У Великій Британії, зокрема для запобігання сексуального насильства у великих містах створено 87 незалежних консультативних центрів, завдання яких – не тільки захистити жінку від сексуального насильства, а і надання їй допомоги у покаранні кривдника за примусовий шлюб. Фінансування консультативних центрів

забезпечується державою. Дані центри проводять прикладні дослідження причин і умов домашнього насильства та пропонують державі відповідні заходи його запобігання.

Важливим елементом загальнодержавної програми запобігання домашній злочинності у Великій Британії визнається робота поліції. Актуальну практику взаємодії поліції з громадою у подоланні проблем домашньої злочинності запроваджує так званий британський «Закон Клер». Так, людина може звернутися в поліцію, щоб перевірити, чи має новий або існуючий партнер «насильницьке минуле». Поліція зобов'язана провести за такими запитами спеціальну перевірку та поінформувати заявника» [219]. На жаль, за нашим дослідженням в Україні відсутня практика звернення громадян, які вступають в шлюбні відносини, до поліції щодо спеціальної перевірки майбутнього партнера на предмет схильності його до різних проявів домашньої злочинності. Хоча такий досвід британської поліції варто впровадити в роботу і вітчизняної поліції [5, с. 175].

Цінним із науково-практичної точки зору є досвід запобігання домашній злочинності у скандинавських країнах, а саме: «Завдяки феміністичному руху у 1970-х роках у Швеції було створено широкий соціальний консенсус щодо принципів гендерної рівності та підготовлено основу для поточної офіційної державної політики, яка спрямована на забезпечення рівних можливостей жінок і чоловіків у формуванні суспільства та власного життя. Урядова політика визначає чотири конкретні цілі: рівний розподіл влади та впливу на процес прийняття рішень; економічна рівність та рівний доступ до освіти; рівноправний розподіл неоплачуваних послуг та домашньої роботи; припинення чоловічого насильства щодо жінок» [220].

Так, першим серйозним кроком на рівні законодавства стало запровадження обмежувального припису, який був уведений відповідним Законом у 1988 р. Вивчення цього нормативно-правового акта показало, що: «Метою Закону було запобігання злочинам, спрямованим проти осіб, які піддаються переслідуванню та домаганню, а також створення для них почуття

безпеки. Закон був розроблений гендерно-нейтральним, але виходячи з його обґрунтування зрозуміло, що Закон, призначався для застосування в ситуаціях, коли жінка зазнала насильства чи загрози, перебуваючи у відносинах, або де людина переслідує і домагається жінку в інтимних відносинах, що вже закінчились» [225].

У 1998 р. до КК Швеції був введений новий злочин – грубе порушення недоторканості жінки. До речі, було також введено нове визначення: ««Сексуальне переслідування», яке означає таку небажану поведінку на основі статевої чи небажаної поведінки сексуального характеру, що порушує цілісність працівника на роботі» [214].

Варто зауважити, що і сьогодні законодавство Швеції про запобігання та протидію гендерному і домашньому насильству продовжує розвиватися. Так, 1 липня 2018 р. набув чинності новий Закон, що стосується сексуальної згоди, прийнятий на виконання положень ст. 36 Стамбульської конвенції. У новому законодавчому акті визначено таке: «Якщо секс не є добровільним, він є нелегальним і знаходиться поза межами Закону. Наразі, щоб притягнути кривдника до відповідальності, необов'язково доводити те, що під час сексуальних стосунків застосовувалося насильство або погрози» [5, с. 176].

У процесі нашого дослідження ми використали досвід й іншої скандинавської країни – Норвегії, де: «...особлива увага приділяється захисту та реабілітації жертви домашньої злочинності. Відповідно до чинного законодавства на відповідний орган муніципальної влади покладається обов'язок надати жертві домашнього насильства (незалежно від статі) безкоштовний тимчасовий притулок (або інше місце проживання), забезпечити доступ до цілодобової телефонної гарячої лінії з метою порад та консультацій, а у робочий час – правову та психологічну допомогу, зв'язок із соціальними та іншими службами, розроблення персонального плану реабілітації (виходячи з першочергових потреб потерпілої особи)» [5, с. 176].

Звертає на себе увагу зарубіжний досвід щодо реабілітації жертв домашньої злочинності. Наприклад, у Швейцарії для цієї категорії потерпілих:

«...створено можливості звернення ... до медичних закладів. Через особливості становища довіри до лікарів жертв, реалізується можливість порушити мовчання і подолати ізоляцію жертв насильства для притягнення винуватих до відповідальності. Жертви домашньої злочинності у Швейцарії можуть отримати додаткову допомогу у вигляді психосоціальної чи психологічної підтримки [221]. Вивчаючи досвід цієї розвинутої європейської держави, ми також з'ясували, що: «У недержавному секторі, за підтримки офіційних органів, діяльність яких спрямована на протидію насильству в сім'ї, розроблено програму навчання проти насильства в шлюбі, сім'ї чи партнерстві з метою поліпшення захисту жертв, яка реалізовується у центрах допомоги потерпілих від насильства в сім'ї» [5, с. 176].

Цікавою з погляду на проблему запобігання домашній злочинності є досвід Ізраїлю, де з законодавчих позицій будь-яке фізичне покарання у сім'ї виключено. Зокрема: «Відповідно до Закону Ізраїлю «Про запобігання домашньому насильству», прийнятому ще у 1991 р. (з подальшою редакцією у 2001 р.), не тільки чоловік має право звернутися до суду з проханням про отримання ордеру на захист, щоб отримати заборону на проживання у квартирі (будинку) члена сім'ї, який виявляє насильство. У законі дається широке визначення члена сім'ї, що має право подати позов на отримання ордеру на захист: розлучений чоловік, бабуся чи дідусь, брати чи сестри, дитина чоловіка, брати і сестри чоловіка і дружини, дядьки і тітки, племінники, цивільне подружжя, а також пара однієї статі» [5, с. 176]. Як бачимо, у цій державі визнається постулат, за яким фізичне насильство у будь-якому прояві принижує людину, натомість погрозу застосуванням насильства визнають психологічним насильством і так само, як і фізичне, кваліфікують як кримінальне правопорушення.

Законодавча диференціація видів домашнього насильства властива й іншим країнам Європи. Так, наприклад: «У Греції Закон «Про боротьбу із домашнім насильством», насамперед, спрямований на захист основних прав жінок та дітей, протидію фізичному та сексуальному насильству, а також на

забезпечення підтримки і допомоги жертвам домашнього насильства. Відповідно до його положень заподіяння шкоди здоров'ю (спричинення тілесних ушкоджень, побоїв тощо) у сім'ї вважається обтяжуючою обставиною (так само як і посягання на жінку, яка завідомо для винного перебуває у стані вагітності), криміналізовані сексуальне насильство відносно подружжя, інтимного партнера та тілесні покарання дітей, запроваджені заходи захисту (як юридичного, так і фізичного) жертв домашнього насильства, заборонний припис (згідно з яким виключається доступ кривдника для місця проживання/перебування жертви та (або) її близьких родичів, навчання дітей тощо) і програма психологічної корекції для кривдників» [2, с. 12].

Схожим до українських практик запобігання і протидії домашньому насильству є досвід Італії, де: «Донедавна суди загальної юрисдикції не мали повноважень виносити приписи у справах про злочини в сім'ї. Проте після внесення змін до чинного Цивільного кодексу вони мають право постановляти охоронний припис з метою захисту членів родини від кривдника: в якості запобіжного заходу винна особа (подружжя, партнер чи інший родич) може бути невідкладно видалена з місця проживання у випадку вчинення домашнього насильства і тільки за новим рішенням суду отримує право повернутись. Так само за умовами охоронного припису кривднику можуть заборонити відвідувати місця перебування (проживання, роботи) жертви та її родичів (чи навіть наближатись до них)» [5, с. 176–177].

Науково-методологічну основу запобігання домашньому насильству використовують і у Франції, яка також стикається із проблемою домашньої злочинності. Тому ситуація має такі тенденції: «Статистичні дані за показниками виявів домашнього насильства змушують керівництво держави вживати кардинальних заходів для викорінення таких негативних тенденцій. У Франції проводиться активна робота з дослідження інтенсивності виявів домашнього насильства. Так, моніторинг ситуації виявів домашнього насильства у Франції започатковано досить давно і на теперішній час від

200 тис. до 2 млн. жінок у Франції є жертвами домашньої злочинності, 400 щорічно вмирають від побоїв, завданих чоловіком у сім'ї, тобто більше однієї жінки щодня» [215].

Незважаючи на вжиття низки заходів антикриміногенного впливу, дослідження причин такої несприятливої ситуації у загалом благополучній Франції показує, що головними причинами високого стану домашньої злочинності є: відбиток патріархальних стереотипів домінування чоловіка у сім'ї, що особливо яскраво виявляється у традиційно мультикультурній та відкритій до імміграції Франції [5, с. 177].

Отже, вивчення зарубіжного досвіду та впровадження найкращих зарубіжних практик у вітчизняне правове поле допоможе Україні вирішити низку проблем, що виникають сьогодні в нашій країні у сфері запобігання домашній злочинності. Зокрема, йдеться про розроблення ефективного правового механізму захисту прав жертв домашньої злочинності в Україні, створення центрів допомоги жертвам домашньої злочинності у кожній територіальній громаді (таку пропозицію підтримали 93 % опитаних нами суддів та працівників правоохоронних органів (дод. Б)) тощо.

Також проведене дослідження показує, що зарубіжна практика протидії злочинності використовує такі механізми, як реєстри різних типів злочинців як-от корупціонерів, сексуальних злочинів (педофілів, гвалтівників) тощо [198].

Зважаючи на різні фактори, зумовлені розумним балансом між дотриманням прав людини (в т. ч. на «добре ім'я», ділову репутацію тощо) та безпекою суспільства, доступ до таких реєстрів має обмежене коло спеціально уповноважених суб'єктів, діяльність яких стосується сфери кримінальної юстиції або іншої соціальної сфери, на яку посягало відповідне кримінальне правопорушення.

Варто звернути увагу, що Україна в цьому плані поступово наслідує позитивний зарубіжний досвід, впроваджуючи різні види реєстрів правопорушників (злочинців).

Як зазначає у кандидатській дисертації український дослідник кримінологічної характеристики та запобігання домашньому насильству М. Г. Кузнецов: «Ураховуючи практику багатьох країнах світу, цілком логічно виглядає ідея щодо впровадження публічного реєстру педофілів і гвалтівників» [126, с. 22].

На сьогодні Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (зокрема п. 2 ч. 2 ст. 7, ст. 16) передбачає створення та функціонування Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі: «...з метою: 1) захисту життєво важливих інтересів постраждалих осіб, зокрема постраждалих дітей; 2) попередження повторних випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі; 3) забезпечення здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі; 4) надання комплексної та своєчасної допомоги постраждалим особам суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі; 5) обліку випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі; 6) координації діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі» (ч. 2 ст. 16) [158].

Також варто зазначити, що 19.12.2019 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи, та посилення відповідальності за злочини, вчинені проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи» за № 409-IX [153]. Зокрема, цим Законом Кримінально-виконавчий кодекс України було доповнено ст. 6-1 «Єдиний реєстр осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи», згідно з ч. 2 якої держателем реєстру є Міністерство юстиції України [113]. Окрім того, на підставі Закону України від 19.12.2019 р.

№ 409-IX Міністерству юстиції України було доручено: «Протягом трьох місяців з дня набрання чинності цим Законом розробити положення про Єдиний реєстр осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи» [153]. Варто зазначити, що на сьогодні такий реєстр функціонує у межах Єдиного реєстру засуджених та осіб, узятих під варту [162], до якого у 2020 р. були внесені відповідні зміни [155].

Водночас, важлива роль у цій сфері відводиться прокуратурі, на що вказує проведений аналіз відповідного нормативно-правового регулювання. Так, зазначений вище Закон України від 19.12.2019 р. № 409-IX зобов'язав Генерального прокурора: «Протягом трьох місяців з дня початку роботи Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи, здійснити заходи щодо включення до реєстру осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи до створення такого реєстру» [153]. У свою чергу, згідно з ч. 5 ст. 6-1 Кримінально-виконавчого кодексу України: «Інформація про особу вноситься до реєстру на підставі обвинувального вироку суду, який набрав законної сили. У разі якщо особа вчинила кримінальне правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи до створення реєстру, інформація про таку особу вноситься до реєстру на підставі ухвали суду за місцем проживання такої особи або місцем відбування нею покарання за клопотанням *прокурора*» (курсив наш. – Л. Б.) [113]. Тому цілком логічно, що для реалізації своїх запобіжних функцій керівники прокуратур та прокурори включені на підставі Порядку формування та ведення Єдиного реєстру засуджених та осіб, узятих під варту (зі змінами), до користувачів Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи [162].

Висновки до розділу 1

За результатами розроблення теоретико-методологічних засад дослідження прокуратури як суб'єкта запобігання домашній злочинності в Україні сформульовано такі висновки:

1. З'ясування стану дослідження прокуратури як суб'єкта запобігання домашній злочинності в Україні засвідчило, що проблема домашньої злочинності в Україні взагалі є достатньо актуальною для нашого суспільства, і зокрема, для кожної сім'ї. Чинниками, які формують причини та умови домашньої злочинності, можуть бути різні події, але серед них варто виділити: 1) соціально-політичну кризу в Україні, яка не посилює захист сім'ї, як головного осередку суспільства, а навпаки розбещує її устої; 2) розшарування населення за рівнем матеріального становища, коли одні сім'ї мають все, а інші виживають, як можуть; 3) невпевненість більшості громадян у завтрашньому дні, що породжує небажання народжувати дітей, займатися їх вихованням; 4) поява агресивності та конфліктності в сім'ї, як наслідок – розлучення, вчинення кримінального правопорушення, психологічна травма; 5) відсутність у більшості батьків педагогічних знань та основ психології, що зумовлюють жорстокість, насильство у відносинах між дорослими та дітьми, тощо.

Проведене дослідження домашньої злочинності, до речі, показало, що дана проблема хоча і є новою для України, проте її ростки криються далеко в генезисі історії українського народу.

2. Вивчення стану дослідження дозволило проаналізувати наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, які в різні історичні проміжки часу заклали фундамент подальшого наукового пошуку виявлення причин і умов домашньої злочинності, виокремлення кримінологічного портрету особи кривдника, розробки шляхів запобігання вчиненню кримінального правопорушення у домашній сфері, обґрунтування ролі органів прокуратури в механізмі запобігання цьому суспільно небезпечному явищу.

3. Визначено, що методологія дослідження домашньої злочинності – це

система наукового пізнання про причини та умови вчинення кримінального правопорушення у домашній сфері шляхом застосування загальнонаукових, спеціально-наукових та індивідуально-профілактичних методів, які можуть забезпечити повноту об'єктивного кримінологічного аналізу досліджуваного предмета.

Саме застосування системного підходу до методів і засобів наукового пізнання домашньої злочинності дозволяє використати їх у пізнанні вчинення особою-кривдником кримінального правопорушення у домашній сфері. До складу системного підходу можуть входити різні методи пізнання, важливо щоб вони забезпечили належне проведення дослідження.

Тому в роботі використано два методологічні рівні дослідження домашньої злочинності: 1) емпіричний (на якому у процесі дослідження накопичували емпіричні факти про вчинення в домашній сфері кримінального правопорушення); 2) теоретичний, який дозволив забезпечити систему знань у формі наукової теорії, яка розроблена вітчизняними правниками.

4. Домашня злочинність – це серйозна кримінологічна проблема, яка охоплює всі родинні зв'язки, але найнебезпечнішим її виявом є кримінальне правопорушення над дітьми або батьками похилого віку, а тому її розв'язання потребує обов'язкового втручання держави та громадськості.

5. Вчинення кривдником (кривдницею) кримінального правопорушення, пов'язаного з домашньою злочинністю, залишається величезною фізичною та психологічною травмою для членів сім'ї і особливо її жертви впродовж тривалого часу, а іноді і на все життя. Тому варто не замовчувати випадки вчинення кримінального правопорушення в домашній сфері, а звертатися за допомогою до поліції, свого власного оточення, інших членів родини, друзів, колег.

6. Для ефективного вирішення проблеми домашньої злочинності в Україні необхідне законодавство, яке враховувало б міжнародні рекомендації,

національні особливості нашої країни, а також позитивний досвід інших країн у вирішенні цієї проблеми.

7. Історія запобігання домашній злочинності показує, що це не тільки вітчизняна, а й міжнародна проблема. Так, до середини ХХ ст. більшість із різновидів домашньої злочинності були фактично узаконені, а жінки й діти тривалий час взагалі вважалися безправними. Лише у 60–70-ті рр. ХХ ст. домашня злочинність отримала негативну оцінку з боку суспільства. Це було пов'язано, насамперед, із визнанням рівноправ'я чоловіків і жінок.

Поступове визнання феномену домашньої злочинності збігалося з де-юре визнанням принципу рівності жінок і чоловіків та всебічним його закріпленням у численних міжнародних правових актах. У них, зокрема, передбачалося рівність прав жінок та чоловіків, визнання права кожного на життя, свободу та тілесну недоторканність, заборона тортур або жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує його гідність, поводження і покарання.

8. За результатами аналізу досвіду запобігання домашній злочинності (на прикладі досвіду Німеччини, Великої Британії, Швеції, Норвегії, Швейцарії, Ізраїлю, Греції, Італії, Франції) з використанням компаративного методу й методу кримінологічного прогнозування обґрунтовано, що використання Україною позитивних зарубіжних практик запобігання кримінальним правопорушенням у домашній сфері надасть можливість знизити її рівень, зважаючи в тому числі на сучасні можливості правоохоронних органів, а також забезпечити дотримання законності й охорону конституційних прав і свобод громадян України за допомогою комплексних заходів антикриміногенного впливу на визначену сферу.

Основні наукові результати здобувача опубліковано в працях [5; 10; 16; 17].

РОЗДІЛ 2

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОМАШНЬОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

2.1. Рівень, структура, динаміка та географія домашньої злочинності

Сучасні кримінологічні дослідження та аналіз правоохоронної практики засвідчують негативні тенденції, за якими розвиток сімейно-побутових відносин супроводжується зростанням рівня злочинності. Зокрема, з кожним роком збільшується кількість осіб, які порушують правопорядок, знижується критичність оцінок антисуспільної діяльності. Відтак, ефективна організація діяльності із запобігання злочинності, зокрема у домашній сфері, можлива тоді, коли наявне чітке і повне уявлення про власне злочинність, її масштаби, детермінанти й інші кримінологічно значимі показники.

Зважаючи на це, кримінологічний аналіз домашньої злочинності має ґрунтуватися на об'єктивних і достовірних даних. Якщо статистика не відображає повної кримінологічної характеристики злочинності, а практично у зрозумілій формі це неможливо, то необхідно мати уявлення про латентність її частини. Залежно від співвідношення облікованої та латентної частин злочинності можуть змінюватися стратегія та тактика боротьби з нею.

У процесі дослідження ми переконалися в тому, що дуже важко, якщо взагалі можливо, уявити об'єктивну, скільки-небудь достовірну картину домашньої злочинності. Проте з урахуванням досвіду своєї особистої практичної роботи ми намагалися піддати аналізу документальні та соціологічні опитування, з тим, щоб ця кримінологічна характеристика була реальною і виявити процеси кримінального характеру, які відбуваються у домашній сфері.

У кримінології стан злочинності визначається по-різному, зокрема, одні вчені поєднують його з рівнем злочинності й визначають як: «Абсолютну

кількість злочинів, учинених на певній території за певний проміжок часу, а також злочинців (ці показники визначають стан злочинності)» [131, с. 52].

Серед кримінологів не існує єдиного підходу щодо обсягу поняття «стан» злочинності, системи показників вимірювання. На початковому етапі формування категоріально-понятійного апарату кримінологічної науки під станом злочинності розумілася: «Кількість злочинів і осіб, які їх вчинили на певній території» [53, с. 54]. Згодом таке визначення зазнало критики у зв'язку із фактичним збігом за обсягом із поняттям рівня злочинності, що дало підстави піддавати сумніву доцільність його використання при статистичній характеристиці злочинності.

Деяко іншої думки про тотожність понять стану й рівня злочинності вітчизняний кримінолог І. М. Даньшин, який зазначає, що: «У кримінологічній літературі рівень злочинності іноді називають станом злочинності й це є неприпустимим, адже, відповідно до загальної теорії статистики, категорія «стан» включає не тільки міру, кількість, а і якість явища. Тому для характеристики абсолютних кількісних показників злочинності слід застосовувати термін «рівень», а не «стан». Останній при її статистичній характеристиці має інше значення [117, с. 37]. Ми поділяємо таку думку вченого, зокрема, щодо значно ширшого поняття «стан злочинності» порівняно з рівнем злочинності та доповнення того, що «стан» включає в себе «рівень».

На наше схвалення й підтримку заслуговує думка деяких вітчизняних учених, які визначають, що: «Стан злочинності характеризують кількісні і якісні показники, зокрема, рівень, коефіцієнт, ціна, структура, географія, динаміка» [3, с. 52–56; 120, с. 44–45]. Водночас слушним є зауваження Б. М. Головкина, що: «Коефіцієнти – це складова частина (показник) рівня окремого виду злочинів у відносних величинах, а тому вони повністю охоплюються цим поняттям і не потребують окремого розгляду» [56, с. 14].

Виходячи із викладеного, *під станом домашньої злочинності необхідно розуміти сформовану в узагальнених оцінках кількісних та якісних*

характеристик інформаційну модель цього суспільно небезпечного явища, що відбиває внутрішні і зовнішні взаємозв'язки, закономірності функціонування й основні тенденції його розвитку.

Отже, саме в такому аспекті розкриємо стан домашньої злочинності в Україні (кількісні та якісні показники): суспільна небезпечність, обсяг, питома вага в обсязі всієї злочинності, інтенсивність, структура, латентність, територіальний розподіл.

За визначенням кримінологів, «Рівень злочинності – кількісний показник, що характеризує міру або величину злочинності в абсолютних числах» [88, с. 87], а, «з метою усунення недоліку порівнянності даних у просторово-територіальному й часовому співвідношенні з урахуванням чисельності населення регіону, рівень злочинності вираховується у відносних величинах – коефіцієнтах: інтенсивності злочинності, злочинної активності населення, судимості, віктимності» [66, с. 52].

Аналіз діяльності із протидії злочинності протягом останніх декількох років дає можливість визначити найбільш потенційно небезпечні для суспільства і держави загрози. Загалом, протягом 2020–2021 рр. криміногенна ситуація в державі дещо покращилася, але залишалася складною. Переважала тенденція зменшення більшості видів кримінальних правопорушень, але чисельність деяких із них зросла.

За допомогою існуючої у відкритому доступі державної статистики ми зможемо проаналізувати головні кількісні та якісні показники злочинності: рівень, структуру та динаміку у масштабах країни й на основі отриманих даних перейдемо до з'ясування кількісно-якісних показників домашньої злочинності. Вивченню підлягатиме статистика за 2013–2021 рр. включно.

Варто зазначити, що вжиті правоохоронними та іншими державними органами заходи не дали можливості нейтралізувати основні дестабілізуючі фактори, що обумовили напруженість і подальше ускладнення безпекової ситуації в державі, що позначилось на підвищенні рівня злочинності, у тому числі й домашньої. Нагадаємо, що до кримінальних правопорушень цієї

категорії ми відносимо діяння, передбачені ст. 126-1, 134, 151-2, 152, 153 та ін. КК України.

Далі наведемо основні статистичні дані щодо кількості облікованих кримінальних правопорушень у домашній сфері.

Так, динаміка вчинення домашнього насильства (ст. 126-1 КК України) відстежувалася, починаючи з 2019 р. У 2019 р. було обліковано 1068 випадків домашнього насильства. У 2020 р. стався значний сплеск таких діянь. Їх кількість зросла у 2,1 рази і становила 2213. У 2021 р. чисельність посягань зросла на 9,9 % і дорівнювала 2432 [159].

Наступні статистичні показники характеризують поширеність в Україні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 134, 151-2, 152, 153 та ін. КК України, зокрема:

– ст. 134 КК України. Принагідно зазначимо, що у 2017 р. прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [154], відповідно до якого та на виконання вимог ст. 37 Конвенції запропоновано змінити редакцію ст. 134 КК України «Незаконне проведення абортів або стерилізації». У новій редакції ст. 134 КК України простежується намагання законодавця узгодити вітчизняні норми з положеннями Стамбульської конвенції. Згідно зі ст. 39 Конвенції («Примусовий аборт та примусова стерилізація»): «Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб було криміналізовано такі форми умисної поведінки, як: а) проведення абортів жінці без її попередньої та інформованої згоди; б) проведення хірургічного втручання, метою або наслідком якого є припинення здатності жінки до природної репродукції без її попередньої та інформованої згоди або розуміння процедури» [98].

Варто зазначити, що до 2014 р. кількість абортів знизилася до 109 тис. 358 за рік. У жінок у віці 20–34 років – 80 тис. 506 абортів, у віці 18-19 років –

4 тис. 653 аборти, у віці 15–17 років – 1 тис. 111 абортів, у віці до 14 років – 51 аборт. За 2015 р. в Україні було 101 тис. 863 аборти. Зокрема, 44 аборти у дівчат до 14 років і 980 – у дівчат у віці 15–17 років. У 2016 р. кількість абортів знизилася до 96 тис. 342, у 2017-му – до 88 тис. 844, в 2018-му – до 81 тис. 448, в 2019-му – 74 тис. 606. За 2020 р. зафіксували 61 тис. 48 абортів: 42 тис. 44 – у жінок у віці 20–34 років, 1 тис. 835 – у віці 18–19 років, 538 – у віці 15–17 років. Дівчата до 14 років зробили 35 абортів. Щодо смертності після абортів, то динаміка, порівняно з 2010 р., хоча й зменшилася, проте останніми роками є сталою. Так, у 2010 р. після абортів померли 14 жінок, в 2011-му – 5, в 2012-му – 6, в 2013-му – 5, в 2014-му – 3, в 2015-му – 4, в 2016-2019 – по одній на рік, в 2020-му – 4 [187].

Таким чином, статистика рік у рік поліпшується, зокрема знижується як кількість абортів, так і кількість смертей жінок після них. Окрім того, поменшало абортів серед неповнолітніх.

Водночас, відповідно до офіційних статистичних даних за 2013–2021 рр. стан кримінальних правопорушень за ст. 134 КК України характеризувався сталою тенденцією, зокрема: 2013 р. – 3; 2014 р. – 2 (-33,3 %); 2015 р. – 4 (+100 %); 2016 р. – 1 (-75 %); 2017 р. – 3 (+200 %); 2018 р. – 2 (-33,3 %); 2019 р. – 3 (+50 % до 2017 р.); 2020 р. – 2 (-33,3 %); 2021 р. – 1 (-75 %).

І хоча статистичні дані упродовж останніх десятирічь демонструють поступову, але стійку тенденцію до скорочення показників штучного переривання небажаної вагітності, все одно в Україні показники чисельності абортів на 1000 народжених залишаються одними із найвищих у Європі [37, с. 68; 159];

– кримінальні правопорушення, передбачені ст. 152 КК України, за 2013–2018 рр. характеризувалися тенденцією до зменшення, зокрема у 2013 р. – 508 (потерпілих дітей – 432), 2014 р. – 421 (374) (-17,1 %), 2015 р. – 323 (197) (-23,3 %), 2016 р. – 349 (211) (+8 %), 2017 р. – 259 (99) (-25,8 %), 2018 р. – 203 (125) (-21,6 %), а з внесеними змінами до КК України – до збільшення: 2019 р. – 355 (148) (74,9 %), 2020 р. – 393 (147) (91,2 %), 2021 р. – 406 (163) (94,5 %).

Кількість направлених з обвинувальним актом кримінальних проваджень до суду, за виключенням 2016 р., збільшується: 2014 р. – 198, 2019 р. – 215, 2020 р. – 292, 2021 р. – 351. Кількість винесених судами України вироків значно менша кількості направлених до суду кримінальних проваджень з обвинувальним актом: 2014 р. – 114, 2019 р. – 178, 2020 р. – 202, 2021 р. – 233;

– динаміка вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 153 КК України, загалом зменшується: 2013 р. – 292 (потерпілих дітей – 45), 2014 р. – 212 (64) (– 27,4), 2015 р. – 192 (87) (–9,4 %), 2016 р. – 214 (91) (+11,5 %), 2017 р. – 249 (97) (+16,4 %), 2018 р. – 253 (109) (+1,6 %), а з внесеними змінами до КК України – зменшується: 2019 р. – 69 (14 %) (–72,7 %), 2020 р. – 87 (27) (–54,5 %), 2021 р. – 85 (–52,3 %);

– примушування до вступу в статевий зв'язок траплялося рідко. Всього протягом цих років було обліковано 48 таких діянь. У перші 4 роки щорічно вчинювалося 3 таких діяння, а в наступні роки їх стали виявляти частіше (2018 р. – 7; 2019 р. – 12; 2020 р. – 8; 2021 р. – 9). Кількість направлених до суду кримінальних проваджень з обвинувальним актом загалом зменшується: 2014 р. – 3, 2016 р. – 3, 2021 р. – 9. Кількість винесених судами України вироків значно менша кількості направлених до суду кримінальних проваджень з обвинувальним актом: 2014 р. – 2, 2016 р. – 4, 2021 р. – 8. Водночас, якісні показники мають дещо інші тенденції, зокрема питома вага таких кримінальних правопорушень постійно збільшується і становить 5,8 % у 2013 р., а у 2021 р. – 8,1 % від загальної кількості кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. Рецидив склав 39 %, груповий характер – 7 %, у стані алкогольного сп'яніння – 26 %, неповнолітніми – 1 % [37, с. 71; 159].

Наступним показником аналізу сучасного стану домашньої злочинності є *структура*. За визначенням академіка А. П. Закалюка: «На відміну від показників рівня та коефіцієнтів, які характеризують злочинність із кількісної сторони, структура є її якісною характеристикою» [82, с. 161]. Цей показник відображає співвідношення окремого виду або групи кримінальних

правопорушень до всієї маси злочинності на певній території за конкретний період часу. Загалом же питома вага домашньої злочинності у загальній структурі злочинності протягом аналізованих років також демонструє тенденцію до поступового зростання від 0,36 % у 2017 р. до найвищого (0,79 %) в 2021 р.

Посідаючи певне місце у структурі злочинності в державі, домашня злочинність також має свою структуру. Спираючись на статистичні дані, з'ясуємо, що у структурі домашньої злочинності здебільшого переважають кримінальні правопорушення, передбачені ст. 126-1 (48 %), ст. 152 (23 %) та ст. 134 (12 %) КК України.

Виходячи зі ступеня організованості кримінальних правопорушень, що розглядаються, можна судити про їх очевидність. Винні, в більшості випадків, заподіювали шкоду потерпілим у запалі негативних емоцій, нерідко імпульсивно, а тому – несподівано для них самих.

За способом готування кримінальні правопорушення, що утворюють домашню злочинність, можна класифікувати на: 1) заплановані заздалегідь, які супроводжувались стійкими неприязними стосунками; 2) вчинені без підготовки, внаслідок раптового умислу. Основна кількість домашньої злочинності вчиняється спонтанно (86 %). Результати вивчення матеріалів 242 кримінальних проваджень засвідчили, що основними проявами фізичного насильства були: синці, забиті місця, наявність частково залікованих попередніх травм, сліди укусів (100 %).

Для насильницьких кримінальних правопорушень у домашній сфері типовим є нанесення тілесних ушкоджень з використанням мускульної сили (74 %), або за допомогою підручних засобів господарсько-побутового призначення (32 %), предметів, що випадково попали під руку (побутові предмети) – 23 %, або в поєднанні власної сили (ударів ногами) з ударами побутовими предметами руками (44 %). Нерідко, після фізичного насильства злочинці переходять до інших діянь, зокрема, у 93 % випадків типовим проявом економічного насильства є вигнання з дому (квартири) після

нанесення тілесних ушкоджень, що в переважній більшості застосовується до жінок та дітей (77 %) (дод. А).

При цьому, у більшості випадків (88 %), саме психологічне насильство супроводжувало інші види насильства. Основними способами його вчинення були: 1) ігнорування почуттів особи (93 %); 2) образа переконань, що мають цінність для особи, її віросповідання, національної, расової приналежності або походження; соціального статусу (76 %); 3) переслідування (57 %); 4) погрози вбити чи скалічити (у томі числі дітей) (38 %); 5) примус до протизаконних дій (8 %); 6) погрози відібрати дітей (36 %); 7) приниження, постійна критика, насмішки (77 %); 8) безпідставні звинувачення, формування почуття провини (30 %); 9) штучні обмеження у самореалізації, навчанні, роботі (12 %); 10) обмеження у контакті із близькими друзями, у виборі кола спілкування (14 %); 11) примушення спостерігати за насильством над тваринами тощо (9 %) (дод. А).

Стосовно часу вчинення кримінальних правопорушень, які утворюють домашню злочинність, то більшість із них вчиняється з 18.00 до 02.00. Так, з 18.00 до 20.00 вчинялось 10 % із загальної кількості кримінальних правопорушень досліджуваної категорії, з 20.00 до 22.00 – 19 %, з 22.00 до 00.00 – 17 %, з 00.00 до 02.00 – 10 %. Нічний час доби був характерний для домашнього насильства та зґвалтування. В інші часові межі вчиняється приблизно однакова кількість таких кримінальних правопорушень (від 3 % до 5 %). Однак, слід зазначити, що дещо вирізняються такі часові межі, як: з 02.00 до 04.00, з 12.00 до 14.00 – 6 %, з 14.00 до 16.00 – 9 %, з 16.00 до 18.00 – 8 % (дод. А).

У цілому, часові межі домашньої злочинності обумовлені соціально-біометричними ритмами життя соціуму. Вечірній та нічний час вчинення кримінальних правопорушень також багато в чому обумовлений сподіванням злочинців на те, що вони зможуть уникнути відповідальності, а також вжиттям алкогольних напоїв у вечірній час та обумовленою цим жагою до з'ясування

відносин, заподіяння тілесних ушкоджень, насильницького задоволення статевої пристрасті тощо.

Протягом останніх років суттєво збільшилась кількість кримінальних правопорушень, вчинених у стані алкогольного сп'яніння, зокрема, випадки домашнього насильства (зростання у 2,8 рази з 220 у 2019 р. до 618 у 2021 р.), зґвалтування (+19,4 %; з 77 до 92) [37, с. 57; 159].

Звернемо увагу, що вчинення сексуального насильства щодо жінок та дітей дорослими членами сім'ї із характерними аномаліями психіки, що не виключають їх осудності, зазвичай активізується навесні та восени, коли медики фіксують загострення психологічних станів.

Ведучи мову про *географію* злочинності, слід передусім зазначити, що домашня злочинність загалом має переважно «міський» характер» (68,4 %). Зважаючи на інтенсивні процеси урбанізації, такий стан видається цілком закономірним. Водночас існує певна специфіка домашнього насильства у міських і сільських населених пунктах, що накладає певний відбиток на поширеність і механізм вчинення домашнього насильства у міській та сільській сім'ї. Як відомо, в місті особисте життя і характер сімейних відносин більш закриті, соціальний контроль за міжособистісними відносинами в побуті слабкіший, ніж у селі: традиції, звичаї, властиві сільському життєвому устрою, які обмежують розвиток конфліктних ситуацій у побуті, відсутні або дія їх ослаблена; сімейні зв'язки менш стійкі, оскільки послуги сім'ї перестали бути необхідною умовою існування для багатьох її членів. Урбанізація і пов'язані з нею підвищена концентрація населення в міській місцевості, частіше спілкування з незнайомими; такими, що відрізняються за рівнем культури, людьми; широке використання техніки для їх обслуговування сприяють підвищенню психологічної напруженості особи, що впливає на стосунки в сім'ї та побуті [126, с. 85–86; 182, с. 191–192].

Щодо розподілу вчинення кримінальних правопорушень, то аналіз інформації, отриманої від правоохоронних органів, а також результати нашого кримінологічного дослідження дозволяють зробити такі висновки. По-перше,

домашня злочинність в Україні не знає географічного обмеження, а існує в усіх областях держави. По-друге, найбільше цих кримінальних правопорушень вчиняється у регіонах, де зосереджується найбільша популяція та густота населення й основний промисловий, торгівельний та фінансово-економічний потенціал держави.

Найвищі показники інтенсивності кримінальних посягань були характерними для східних та південних областей – регіонів із високим рівнем промислового розвитку та урбанізації, середні – для центральних та північних областей, де ці показники були меншими, та низькі – для західних областей, в яких більшість жителів складають мешканці сіл, а рівень розвитку промисловості залишається низьким.

У розрізі регіонів, протягом 2021 р. найбільша кількість повідомлень громадян про вчиненні правопорушення та інші події, пов'язані з домашнім насильством, відмічається у: м. Києві (35603), Донецькій (29514) та Дніпропетровській (24174) областях. Одразу можна відмітити, що за результатами розгляду звернень найбільші показники кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, зафіксовано у трьох областях, а саме: Донецькій, Львівській та Дніпропетровській.

У 2021 р. в Дніпропетровській області було зареєстровано 282 кримінальні правопорушення, що є найбільшим показником за цей рік, хоча з 2018 по 2020 рр. відмічалось збільшення рівня зареєстрованих кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, в даному регіоні до 108 в 2019 р. та до 234 в 2020 р. У Донецькій області було зареєстровано 78 кримінальних правопорушень у 2019 р. і рівень зареєстрованих кримінальних правопорушень поступово збільшувався до показника 467 у 2020 р. й 562 у 2021 р. Аналогічна ситуація і у Львівській

області, де у 2019 р. було зареєстровано 93 кримінальні правопорушення, у 2020 р. – 182, а у 2021 р. – 290.

Найменшим показником зареєстрованих кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, по Україні з 2017 р. по 2021 р. відзначилися Черкаська, Запорізька та Вінницька області.

У реальності ж домашня злочинність має значно вищі показники, виявлення яких ускладнюється через її високу латентність.

Варто зазначити, що у кримінології: «Латентною злочинністю називають приховану частину злочинності, яка разом із зареєстрованою становить реальну злочинність. При цьому латентну злочинність можна розглядати за такими трьома критеріями: кримінологічним, криміналістичним та процесуальним. У кримінологічному аспекті латентна злочинність являє собою сукупність кримінальних правопорушень, які не отримали відображення в офіційній статистичній звітності. У криміналістичному – це сукупність невиявлених та нерозкритих кримінальних проваджень. У процесуальному – це сукупність кримінальних правопорушень, вчинення яких не спричинило юридичних наслідків – внесення відомостей до ЄРДР у порядку кримінального судочинства» [66, с. 52; 120, с. 44–45; 127, с. 18; 128, с. 151–152].

Численні кримінологічні дослідження вивели низку негативних наслідків латентної злочинності для демократичного суспільства. Так: «Латентна злочинність створює негативні наслідки для успішної діяльності правоохоронних органів із запобігання кримінальним правопорушенням, виявлення та їх розслідування і врешті, для всього суспільства, оскільки, будучи неврахованою, залишається поза увагою відповідних суб'єктів протидії злочинності; породжує нові кримінальні правопорушення; формує у громадян недовіру в здатність органів державної влади забезпечити їх безпеку та створити необхідні умови для захисту їх прав і свобод; завдана злочинними діями матеріальна та моральна шкода не відшкодовується; суспільство не має уявлення про реальний стан злочинності і про те, які збитки вона спричиняє.

Латентна злочинність істотно спотворює статистичні дані про кримінологічну ситуацію, реальний стан, структуру, характер, динаміку злочинності, про розмір і характер завданої шкоди; зменшує ступінь достовірності прогнозів; перешкоджає реалізації принципу невідворотності відповідальності; підриває авторитет правоохоронних органів; перешкоджає ефективній протидії зростанню злочинності; знижує антикримінальну активність громадян; негативно впливає на економічне життя країни» [36, с. 72; 150, с. 78].

Відповідно до прийнятої класифікації, в латентній злочинності розрізняють дві частини: «1) прихована злочинність, що не надходила до правоохоронних органів, не виявлена правоохоронними органами в силу специфіки самих кримінальних правопорушень, соціально-правової пасивності населення тощо (природна латентність); 2) прихована злочинність, коли кримінальні правопорушення виявляються працівниками органів кримінальної юстиції, але з різних причин не знаходять свого відображення у статистичних звітах та кримінальному переслідуванні, тобто так звана «штучна латентність»» [114, с. 89; 204; 213].

У домашній сфері найбільш поширена злочинність першого різновиду. Це пояснюється тим, що ступінь латентності кримінальних правопорушень залежить від багатьох факторів: характеру та видів кримінальних правопорушень, їх очевидності і ставлення до них з боку потерпілого.

На думку Р. С. Веприцького: «Специфічними ознаками латентної злочинності (що більшою мірою характерно і для даної сфери) є невиявлення (невстановлення) та неврахування сукупності кримінальних правопорушень органами, що здійснюють виявлення та припинення й притягнення винних осіб до відповідальності, проводять їх реєстрацію та облік, а також ігнорування заходів запобігання та розслідування кримінальних правопорушень слідчими органами» [36, с. 73].

Також у кримінологічній теорії та практиці за ступенем латентності виділяють кілька груп кримінальних правопорушень: «а) очевидні – це робить їх мінімально латентними, про них інформація поширюється швидко;

б) частково очевидні – кримінальні правопорушення, вчинення яких очевидно, коли потерпілі охоче розповідають про них, але до правоохоронних органів не звертаються з різних причин; в) неочевидні – кримінальні правопорушення, вчинення яких не є очевидним» [114, с. 89; 214; 213]. Кримінальні правопорушення у домашній сфері належать до першої та другої з перелічених груп.

Отже, проведене дослідження має підстави для висновку про те, що на сучасному етапі латентна злочинність у домашній сфері має явно виражені несприятливі тенденції та потребує розроблення комплексної програми щодо її нейтралізації. Вона формується під впливом низки факторів. Одним із найбільш важливих факторів латентності є небажання громадян звертатися до правоохоронних органів із заявами та повідомленнями про кримінальні правопорушення в домашній сфері.

Аналіз мотивів (за результатами проведеного анкетування серед суддів та працівників правоохоронних органів), за якими громадяни не заявляли про кримінальне правопорушення в домашній сфері, показує, що, у 81 % випадків жертви побоюються звернутись до когось через можливі наслідки, а 19 % не знають, до кого звернутися за допомогою. Також опитування показало, що саме утримує в сім'ї особу, яка зазнає насильство від інших членів сім'ї. Це, зокрема: суспільна думка та побоювання розголосу (22 %); матеріальна залежність (26 %); квартира (11 %); дитина (23 %); звичка, побоювання самотності (18 %) (дод. Б).

Таким чином, механізм утворення латентних кримінальних правопорушень у домашній сфері обумовлений трьома основними факторами:

– інформація про кримінальні правопорушення не надходить до правоохоронних органів;

– інформація про кримінальні правопорушення надходить та вноситься до ЄРДР, але в ході проведення перевірки факти злочинної діяльності не

підтверджуються з причин халатності, легковажного ставлення до кримінальної події;

– інформація про кримінальні правопорушення не надходить в силу нерішучості очевидців кримінального правопорушення через страх розправи.

З іншого боку, причини укриття інформації від реєстрації полягають у:

– відсутності у правоохоронних органів зацікавленості у виявленні латентних кримінальних правопорушень, оскільки це тягне додаткове навантаження в роботі (36 %). На ефективність запобігання домашній злочинності, поряд з об'єктивними труднощами, впливають організаційні прорахунки та порушення в діяльності слідчих й оперативно-розшукових підрозділах, органах прокуратури;

– відсутності ефективної відомчої системи заходів, спрямованих на своєчасне виявлення та усунення фактів укриття кримінальних правопорушень від реєстрації (41 %);

– несумлінності та безвідповідальності, а також правової безграмотності деяких керівників і співробітників правоохоронних органів (23 %) (дод. Б).

На сьогодні в державі ще не створено чіткої універсальної методики виявлення та обліку латентної злочинності, особливо у домашній сфері. Дані, отримані на підставі методу експертних оцінок, мають підкріплюватися результатами вивчення громадської думки населення про стан роботи правоохоронних органів у цілому, а також вивчення думки громадян конкретно з проблеми латентної злочинності. Більше того, вважаємо, що було б доцільно мати науково обґрунтовані регіональні дані про поширеність латентної злочинності у різних регіонах для їх використання при аналізі в якості контрольної групи показників латентності. Також нині відсутня і

ефективна відомча система запобігання фактам укриття кримінальних правопорушень від реєстрації.

На основі проведеного аналізу можна дати таку класифікацію латентності (на основі загальної класифікації) домашньої злочинності:

- 1) кримінальні правопорушення, про які відомо лише правопорушнику та його жертві;
- 2) сукупність кримінальних правопорушень, про які крім «винного» і «потерпілого» відомо обмеженому колу осіб;
- 3) кримінальні правопорушення, зафіксовані в офіційних державних, громадських або приватних структурах, але не стали відомі правоохоронним органам;
- 4) велика група кримінальних правопорушень, інформація про які потрапила до правоохоронних органів. Водночас, вони залишаються певною мірою латентними, якщо: а) не внесені до ЄРДР; б) за фактом їх вчинення винесено необґрунтовану постанову про закриття кримінального провадження.

Таким чином, констатуємо, що кримінальна ситуація у домашній сфері загострюється зацікавленістю суб'єктів вчинення кримінальних правопорушень у збереженні «таємниці» вчиненого діяння, що обумовлює значну частку латентної злочинності у цій сфері. Вивчення стану домашньої злочинності дає підстави для висновку про те, що 70–80 % кримінальних правопорушень залишаються невиявленими.

У контексті аналізу кількісних показників домашньої злочинності окремо варто зауважити на високій латентності домашнього насильства (ст. 126-1 КК України). Отримані в ході дослідження дані експертних оцінок дозволяють стверджувати, що вона становить близько 60 %. При цьому найбільш поширеною є так звана «природна» латентність. Її причинами є відсутність зацікавленості потерпілого у притягненні винного до кримінальної

відповідальності. Разом із тим досить поширеною є штучна латентність як домашньої злочинності загалом, так і домашнього насильства зокрема.

Причини у цьому випадку є різними: корумпованість, бажання створити «статистичну картину» законності, продемонструвати вдавано високий рівень ефективності запобіжної діяльності тощо. Серед указаних причин досить вагомою є саме бажання створити «статистичну картину» законності.

Відповідно до цього, комплекс питань, пов'язаних із прихованою домашньою злочинністю, потребує поглиблених кримінологічних досліджень, розроблення конкретних методик її виявлення стосовно різних видів кримінальних правопорушень і обставин латентності, а також рекомендацій щодо практичних заходів запобігання їй.

2.2. Детермінанти домашньої злочинності

Вивчення кримінологічної літератури дає можливість переконатися, що ефективність запобігання кримінальним правопорушенням зумовлюється не лише якістю кримінологічного аналізу кількісно-якісних показників того чи іншого виду злочинності, а й розумінням складного механізму впливу різноманітних чинників об'єктивної дійсності, продовженням яких є кримінально-протиправна поведінка особи. І домашня злочинність у цьому плані не є винятком [7, с. 357].

На сьогодні серед учених відсутній єдиний підхід щодо визначення поняття «причини злочинності», «умови злочинності» та їх співвідношення. Окрім понять «причини» та «умови злочинності», кримінологією використовується таке поняття як «детермінанти», яке охоплює обидва вказані терміни. І це зрозуміло, бо: «Причини і умови є складовими елементами процесу детермінації, який крім них включає ще наслідок» [118, с. 53].

За таких обставин, за визначенням українського кримінолога Б. М. Головкина: «Криміногенні та антикриміногенні явища і процеси

взаємопов'язані та співвідносяться як діалектичні протилежності. Вони одночасно впливають на суспільну свідомість, однак відображаються, сприймаються та оцінюються колективним розумом по-різному. Внаслідок цього криміногенні явища і процеси закономірно детермінують вибір протиправного шляху досягнення цілей лише певної частини людей, у першу чергу тих, котрі мають антисуспільну спрямованість свідомості» [55].

Водночас, проблематика причинності у кримінології важлива не тільки для теорії, а і для практики, адже дає змогу вести боротьбу зі злочинністю не лише силами правоохоронних органів, а також використовуючи економічні, соціальні та інші важелі, якими суспільство і держава можуть розпорядитись.

При вивченні проблем запобігання домашній злочинності необхідно виявляти й вивчати оптимальну кількість причинно-наслідкових зв'язків, що характеризують це явище. «Загальнофілософське поняття детермінізму, – на думку вітчизняних учених-кримінологів, – відображає залежність певних речей у їх існуванні, а також їх трансформацію під впливом певних чинників, тобто будь-яких інших явищ (подій, процесів тощо). Таке відношення детермінації пов'язане з уявленням про закономірний характер існування і зміни дійсності, адже саме поняття закономірності підтверджує ту думку, що все існуюче і все виникаюче у світі зумовлено деякими стійкими й діючими чинниками» [120, с. 39].

У кримінології панує думка, що: «Причиною, яка найбільше впливає на вчинення кримінально-караного діяння, є антисоціальна мотивація поведінки. Цілком логічне запитання: звідки ж береться ця антисоціальна мотивація поведінки? Якщо рухатися по ланцюжку причинності у зворотному напрямі від цієї «кінцевої» причини, то ми потрапляємо до маси факторів, які генерують дану криміногенну мотивацію. Тобто, вони виступають попередньою ланкою у причинному зв'язку і відображають ті об'єктивні протиріччя, які існують у конкретному суспільстві. Якщо детермінантами злочинності є соціальні, економічні й психологічні фактори, то виникає запитання: яке ж місце в них належить біологічним чинникам? Не більше, як

своєрідній умові, що може ускладнювати чи гальмувати соціалізацію особи, яка потребує в таких випадках корекції і «лікування». Без такої корекції можливий негативний вплив генетичних та психічних аномалій на поведінку особи в бік її антисуспільної орієнтації, як правило, агресивного характеру» [120, с. 40].

За результатами теоретичних розвідок більшість учених визначають детермінанти злочинності як «систему соціально-негативних, з точки зору панівних суспільних відносин, процесів, наслідком яких і є це негативне соціальне явище. До них відносять насамперед протиріччя, недоліки, упущення в соціально-економічній та в інших сферах життя українського суспільства» [25; 82; 119].

Оскільки причини взаємопов'язані з умовами, то доцільно визначити те, як розуміється категорія «умови». До неї прийнято відносити «явища (фактори), які самі по собі не формують у свідомості людей установки на вчинення злочинних дій, а лише сприяють цьому. Наприклад: несприятлива сімейна обстановка, недоліки у шкільному вихованні, слабка організація виховної роботи у трудовому колективі тощо» [120, с. 41].

О. М. Неживець вважає, що: «Умови злочинності – це суспільні явища, що безпосередньо не впливають на вчинення злочину, ознак позначаються на механізмах формування та дії причини, посилюючи їх значущість» [145, с. 36]. Інші вчені-кримінологи слушно доповнюють, що: «Роль умови, зазвичай, виконує те середовище, в якому діє причина, тобто це коло дії причини, коло породження наслідку. Умова впливає на причину як

каталізатор, тобто або сприяє, полегшує дію причини, або перешкоджає їй; прискорює чи сповільнює її дію» [101].

Причини і умови злочинності залежно від їх рівня дії класифікуються на: 1) причини і умови злочинності в цілому; 2) причини і умови окремих видів злочинності; 3) причини і умови конкретних кримінальних правопорушень.

Зрозуміло, що у нашому дослідженні ми будемо звертати більше уваги на два останні види причин та умов, хоча безперечно вони є похідними від першого виду.

Під причинами та умовами вчинення кримінальних правопорушень у домашній сфері варто розуміти негативні соціально-економічні явища і процеси, що мають різне детермінуюче значення, у тому числі й казуальне, які у своїй сукупності і взаємодії створюють, сприяють, видозмінюють та обумовлюють існування й прояви домашньої злочинності.

Проведене дослідження показало, що детермінанти злочинності загалом і домашньої зокрема мають своє коріння у кризових процесах, зумовлених глибокими соціально-економічними перетвореннями, що переживає Україна (події на Майдані, зміна керівництва держави, органів державної влади та місцевого самоврядування, перезавантаження правоохоронної системи та суду, кардинальні зміни в суспільно-політичному й економічному житті країни за останні декілька років, політичні протиріччя, інтенсивні процеси міграції, урбанізації, пандемія COVID-19, війна в Україні тощо), у контексті яких відбувається криміналізація багатьох сфер життєдіяльності як на рівні масових явищ, так і на міжособистісному рівні.

Грунтуючись на аналізі соціально-психологічних факторів, насамперед зазначимо, що нові умови для формування соціальної напруженості з'явилися у зв'язку з різким розшаруванням суспільства за обсягом та якістю матеріального забезпечення.

Якщо недоліки у функціонуванні держави та різних її інститутів за відповідним напрямом гарантування належного рівня цього первинного

сегменту соціуму виступають зовнішніми умовами, то негаразди в сім'ї є внутрішніми причинами домашньої злочинності.

Згідно із цим, цілком справедливим є твердження вчених-кримінологів, що: «Зниження життєвого рівня багатьох сімей, наявність значних верств населення, що знаходяться на межі або за межею бідності, ослаблення інфраструктури охорони здоров'я, освіти і культури щодо їхнього життєзабезпечення, розвитку та соціалізації є наслідком того, що ріст такого соціального явища, як злочинність, викликає природне занепокоєння громадян за своє життя, благополуччя сім'ї і безпеку дітей, а також знижує довіру до державної політики у сфері її запобігання» [24, с. 117–118]. Також звертають на себе увагу результати дослідження К. М. Буряк щодо з'ясування причин та умов, які детермінують виникнення домашньої злочинності, а саме: «Такі детермінанти відображають всю недосконалість сучасних родинних відносин та правової системи, адже незважаючи на всі можливості укладання гармонійних шлюбів, наявний високий процент сімейних відносин, які скеровані корисливими мотивами, що врешті-решт веде до економічної залежності одного з подружжя, відсутності взаємоповаги» [32, с. 179].

Причинний комплекс домашньої злочинності охоплює досить широке коло детермінантів як за власним походженням, так і за механізмом впливу на злочинність. Природу домашньої злочинності доцільно розглядати крізь призму *соціально-економічних детермінантів*. Сутність цього явища тісно пов'язана зі ставленням людини до навколишнього середовища в усій багатогранності та внутрішній суперечності, оскільки людина – істота соціальна.

До того ж соціально-економічні чинники у системі кримінологічних детермінант домашньої злочинності є одними з основних, адже обумовлюють

кримінально-протиправну поведінку не лише окремої особи, а й криміногенну ситуацію у суспільстві в цілому.

Домашня злочинність, як явище соціально-економічного характеру, нерозривно пов'язане з життям соціуму та має комплексний характер. На його поширення впливають усі трансформаційні суспільні процеси.

Насамперед, слід звернути увагу на істотні недоліки під час формування державної політики, оскільки тривалий час соціальний розвиток сімейно-побутової сфери не визнавався пріоритетним напрямом державотворчого процесу. Як наслідок, ця сфера суспільства перетворювалася в середовище, у якому фонові явища почали набувати масового характеру і стали проявлятися у криміногенних формах поведінки громадян. Відбувалася трансформація сімейно-побутових взаємин у бік сімейного неблагополуччя і насильства, ослаблення родинних зв'язків, плекання алкогольних традицій та насильницьких форм поведінки міжособистісного спілкування. Не останню роль у цьому відіграли нерозвиненість інфраструктури культурних установ, сфери послуг, занедбаність фізкультурно-оздоровчої роботи тощо.

Так, на теперішній час в українському суспільстві сформувалося замкнене коло детермінант, що сприяють подальшому еволюціонуванню домашньої злочинності в цілому. Глибина диференціації населення за рівнем доходів впливає на рівень соціально-економічної напруженості в суспільстві і відповідно на рівень стабільності криміногенної ситуації. Високий рівень домашньої злочинності у багатьох випадках можна розглядати як причину соціальної кризи, а не як її наслідок.

Поряд із цим, правоохоронними органами перестали вживатись необхідні й достатні заходи до усунення причин, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень. Нескінчене реформування та реорганізація правоохоронних органів, зміна законодавства, що регламентує діяльність органів прокуратури, поліції, їх структурних підрозділів та порядку здійснення розслідування кримінальних правопорушень, а також прийняття нового КПК України потягло за собою практичну паралізацію оперативних та

дільничних служб, і виявлення кримінальних правопорушень на ранніх стадіях практично стало неможливим.

Дільничні офіцери поліції вчасно не виявляють прояви домашньої злочинності, кримінальні провадження реєструються слідчими неохоче, і часто більшість із них закриваються. Судом безпідставно застосовуються м'які міри покарання до сімейних кривдників.

На думку Н. О. Ліщук: «Криміногенні явища в сім'ї підсилюються також байдужістю суспільства. Сприймаючи сім'ю як свій закритий, замкнутий осередок, суспільство ставиться до сімейних конфліктів як до приватної справи кожної сім'ї і займає позицію невтручання навіть у випадках застосування насильства. У зв'язку з цим цілком типовою є ситуація, коли сусіди намагаються не помічати криків про допомогу, які лунають за їх стіною, і не застосовують ніяких заходів для надання допомоги жертвам» [138, с. 126].

Із початку 2019 р. соціально-економічна детермінанта вчинення домашньої злочинності обумовлена ще й пандемією гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, який шириться планетою. У ситуації самоізоляції через пандемію COVID-19 не лише в Україні, а й у багатьох країнах світу (Австралії, Бразилії, Китаї, Росії, США, Європейському Союзі (далі – ЄС)), спостерігається сплеск жорстокості та агресії по відношенню до жінок і дітей [216]. Зазначений «сплеск» пов'язаний із самою природою домашнього насильства – воно завжди проявляється в ізоляції.

Приватна сімейна сфера забезпечує як належний рівень виховання, так і за умов кризових процесів може навпаки посилити криміногенний потенціал домашніх конфліктів. Так, проведений нами аналіз регіональних і часових коливань поширення в Україні ковід-інфекції засвідчив, що відповідні карантинні заходи і перебування переважної більшості українських громадян удома обумовили різку динаміку збільшення випадків як домашнього

насильства, так і інших пов'язаних із ним кримінальних правопорушень у межах як червоних, так і помаранчевих зон оголошення карантину.

Зростання випадків домашнього насильства в період локдауну відбулося через підвищення рівня психологічного стресу, ускладнення стосунків у сім'ях, зміну обов'язків членів домогосподарств, погіршення матеріального стану сімей унаслідок зменшення доходів або вимушеного безробіття. Під час введення посиленних карантинних заходів багато жертв домашнього насильства опинилися сам на сам із кривдниками, знаходячись тривалий час в одному приміщенні з ними, а також стикнулися з певними обмеженнями при взаємодії із зовнішнім світом.

Боротьба з домашньою злочинністю в умовах COVID-19 потребує комплексного підходу із застосуванням усіх механізмів публічного управління. Як справедливо зазначає К. О. Черевко: «Запобігання і реагування на насильство стосовно жінок охоплює зобов'язання сприяти змінам у ставленні та поведінці, які виправдовують насильство щодо жінок, навчати фахівців, які працюють із постраждалими, для запобігання насильству та його виявлення, а також розроблення корекційних програм для «кривдників»» [201, с. 53]. Необхідною умовою протидії таким кримінальним правопорушенням у період пандемії також є активне інформування населення про ознаки домашнього насильства, його види та про органи державної влади, що уповноважені вчиняти дії, спрямовані на захист потерпілих, а також номери гарячих ліній, адреси притулків тощо. Не менш важливим є забезпечення діяльності центрів надання психологічної підтримки жертвам домашньої злочинності.

Відтак, за наведених обставин держава має відновити пріоритети у сфері запобігання домашній злочинності та визначити відшкодування шкоди в разі насильства одним з основних компонентів своїх національних заходів по боротьбі з COVID-19 і плану відновлення після пандемії.

До *правових детермінантів* належать відсутність, з одного боку, працюючої системи захисту потерпілих, приведення нормативно-правової

бази до стандартів ЄС, недостатня захищеність українських громадян, а з другого – складний шлях доведення злочинної діяльності й формування доказової бази працівниками правоохоронних органів.

Правова основа запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознаками статі в Україні залишається порівняно новою сферою. Разом із тим, позитивні напрацювання за цим напрямом є. Проте, основною проблемою правового регулювання у сфері запобігання домашній злочинності, яка потребує ґрунтовного вивчення, є повільний процес впровадження адаптації законодавства України до стандартів ЄС. Донині в Україні не прийнято закону про соціальний захист українських громадян (жертв домашньої злочинності) та не повною мірою використовуються норми чинного законодавства щодо соціальних послуг.

Також до проблем правового регулювання у сфері запобігання домашній злочинності в Україні варто віднести відсутність чіткого законодавчого розмежування повноважень суб'єктів, що здійснюють заходи із запобігання та протидії правопорушенням. До прикладу, завдання з реалізації заходів щодо запобігання домашньому насильству покладено на низку суб'єктів, які підвідомчі різним органам державної влади або місцевого самоврядування (недержавні установи та організації не підвідомчі нікому взагалі). Разом із тим, для здійснення ефективного запобігання домашньому насильству необхідно, щоб кожен суб'єкт здійснення такої протидії виконував чіткі задачі, які на нього покладено та виконував дії, що знаходяться в його компетенції. При цьому, головною умовою такої взаємодії є насамперед те, що кожен суб'єкт запобігання домашньому насильству під час вчинення тих чи інших дій не дублював дії, вчинені іншим суб'єктом. Для цього, межі компетенції суб'єктів запобігання як домашньому насильству, зокрема, так і домашній злочинності загалом, мають бути чітко встановлені на рівні підзаконних нормативно-правових актів.

Однак, у постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та

протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі» [160] нормативні положення щодо взаємодії суб'єктів у сфері запобігання насильству сформульовані дещо абстрактно та не дають повного розуміння щодо дій, які має здійснювати кожен із суб'єктів запобігання. У практичній площині така невизначеність розмежування компетенції між указаними суб'єктами може призвести до дублювання повноважень під час здійснення заходів, спрямованих на запобігання злочинності, або утворення компетенційного вакууму. За таких обставин, у постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі» мають бути чітко визначені:

1) межі компетенції кожного суб'єкта запобігання домашньому насильству під час вчинення заходів, спрямованих на реалізацію державної політики у вказаному напрямі;

2) порядок взаємодії між різними суб'єктами запобігання домашньому насильству під час вчинення дій, що входять до їх компетенції та спрямовані на запобігання домашньому насильству;

3) порядок вирішення компетенційних спорів щодо вчинення тих чи інших дій у сфері запобігання домашньому насильству, у разі їх виникнення.

Вказані зміни забезпечать не тільки ефективність здійснення заходів, спрямованих на запобігання домашній злочинності, зокрема, домашньому насильству, а й забезпечать дотримання принципу юридичної визначеності та якості закону, що цілком відповідає ст. 19 Конституції України, відповідно до якої: «Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [99].

Розглядаючи *організаційно-управлінські детермінанти*, доцільним вбачаємо виокремлення низки галузевих детермінант, які в контексті зовнішніх умов охоплюють недоліки у предметній діяльності та взаємодії різних правоохоронних органів. Зокрема, вивчення законодавства у сфері

запобігання домашньому насильству дало можливість з'ясувати, що до спеціально уповноважених суб'єктів, покликаних протидіяти цьому суспільно небезпечному явищу, належать: суд, органи Національної поліції України, прокуратура.

Водночас, як проведене експертне опитування працівників правоохоронних органів, так і моніторинг жертв домашньої злочинності в Україні, показали недостатню роль органів прокуратури в цьому процесі. Недооцінена, на нашу думку (що підтверджено практичним досвідом роботи за цим напрямом), і роль прокуратури як органу, що здійснює процесуальне керівництво та координує діяльність правоохоронних органів відповідного рівня у сфері протидії злочинності.

Тому серед науково-практичних пропозицій вважаємо за доречне передбачити низку кроків. До таких кроків ми відносимо: 1) по-перше, належну увагу до факту насильства під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі; 2) по-друге, врахування непропорційного впливу насильства на жінок і чоловіків, дітей та дорослих, дотримання принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; 3) по-третє, забезпечення конфіденційності інформації про постраждалих осіб та осіб, які повідомили про вчинення насильства; 4) по-четверте, врахування особливих потреб та інтересів постраждалих осіб, зокрема осіб з інвалідністю, вагітних жінок, дітей, недієздатних осіб, осіб похилого віку тощо.

Акцентуємо увагу, що: «Формування органами прокуратури інформації про вчинені кримінальні правопорушення та осіб, які їх вчинили, відбувається завдяки функціонуванню ЄРДР. Офіс Генерального прокурора України забезпечує ведення ЄРДР. Через цю систему відбувається взаємодія не лише з органами поліції, а й із судовими органами шляхом обміну між ними інформацією. Оскільки до ЄРДР вноситься значний обсяг відомостей про правопорушників, у тому числі підозрюваних та осіб, щодо яких закінчено досудове розслідування, це сприяє наповненню спеціальних баз

даних» [70, с. 33]. Для належного формування статистичної звітності слід забезпечувати повноту внесення до ЄРДР інформації в рамках кримінальних проваджень, у тому числі пов'язаних із домашньою злочинністю. Нехтування працівниками повноти заповнення й неналежний контроль з боку процесуального керівника призводить до подання недостовірної інформації у щомісячну звітність – «Єдиний звіт про кримінальні правопорушення» (форма № 1).

До того ж на практиці у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашньою злочинністю, часто виникає питання про ініціювання угоди про примирення. Зважаючи, що домашня злочинність має свою детермінаційну специфіку, прокурору необхідно проявляти прискіпливу увагу щодо добровільності такого рішення. Зокрема, слід заперечувати проти затвердження в суді угоди про примирення, якщо є достатні підстави вважати, що на добровільність рішення потерпілої могли негативно вплинути спільне проживання з винним, матеріальна від нього залежність, форми насильства та інші фактори, що можуть тримати потерпілу в стані страху, суттєво придушувати її волю.

«Водночас прокурор, висловлюючи свою думку в суді про можливість затвердження угоди про примирення, має зважати на необхідність забезпечення того, щоб у разі винесення рішення про сплату штрафу належним чином урахувалася здатність правопорушника виконати свої фінансові зобов'язання перед жертвою» [70, с. 84]. При цьому це має бути реалізовано шляхом недопущення погіршення фінансового стану потерпілого через сплату штрафу зі спільного з кривдником бюджету.

Окрім цього, одним із суттєвих недоліків організаційно-управлінського характеру є недосконала система відбору кандидатів на заміщення посад у структурних підрозділах правоохоронних органів. Через прорахунки кадрової роботи трапляються випадки, коли у підрозділі працюють виключно особи, які є молодими спеціалістами, або мають недостатню професійну кваліфікацію, або низький рівень знань. Як наслідок – неефективна та безрезультативна

система досудового розслідування, що в свою чергу виступає певним детермінантом вчинення кримінальних правопорушень досліджуваної категорії.

Доцільно згадати і про корупцію, яку, до речі, визнано однією із загроз національним інтересам і національній безпеці України.

Корупція – використання особою – суб'єктом корупції наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, що є суб'єктом корупції, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [157].

Способи досягнення злочинного наслідку (перешкоди розслідуванню) корумпованими керівниками правоохоронних органів можуть досягатися по-різному: прямий диктат, за умови, що розмова відбувається наодинці; давання певних указівок (зокрема по телефону); відсторонення від посади шляхом переведення на іншу ділянку роботи. Безумовно, особи іноді намагаються використати у своїх інтересах і судові органи. Особливої актуальності набуває проблема корумпованості суддів.

За даними проведених досліджень: «Домашня сфера менш мобільна, більш консервативна і потрібний певний час, щоб вона відреагувала на позитивні тенденції в економіці. А поки що, сімейно-побутові відносини продовжують переживати глибоку кризу, яка має багатоаспектні прояви і тяжкі наслідки. Переважна більшість сімей, особливо молодих, знаходяться за межею бідності, майже нерозв'язне питання отримання окремого житла» [81, с. 132].

Із позицій кримінологічного детермінізму домашньої злочинності: «Незадовільні житлові умови – досить вагомий чинник сімейно-побутових конфліктів, що нерідко завершується вчиненням кримінальних

правопорушень проти життя та здоров'я особи. За таких умов зростає емоційне відчуження між членами родини і поширюється сімейна девіація – зловживання алкоголем, наркотиками, домашнє насильство» [74, с. 76]. Такі явища кримінологами називаються сімейним неблагополуччям.

Проблема сімейного неблагополуччя включає в себе низку інших проблем, головна з яких – насильство, причому остання надзвичайно актуальна і непокоїть усю світову спільноту. У літературі відмічається, що насильство у сім'ї веде до значного послаблення гуманізму сімейного виховання, формування жорстокості та аморальності підростаючого покоління. Воно трансформується у девіантну поведінку неповнолітніх (бродяжництво, жебрацтво, проституція, наркоманія тощо), тяжкі насильницькі злочини проти особи, хуліганство, вандалізм тощо.

Як правило, від насильства в сім'ї найбільше страждають жінки, діти та особи похилого віку. Причому в більшості випадків присутній не якийсь один вид домашнього насильства, а їх складне поєднання із безперечним «лідерством» психічного насильства.

Супутником сімейного неблагополуччя завжди є аморальність, що властива як чоловікам, так і жінкам, проте суспільна думка більшою мірою засуджує жіночу аморальність. До проявів цього явища належать подружні зради, випадкові статеві зв'язки, що провокують криміногенні конфлікти, які нерідко завершуються вчиненням кримінальних правопорушень проти особи на ґрунті ревнощів, ненависті й помсти.

Не менш значним чинником домашньої злочинності є наявність в окремих сім'ях правопорушників, а особливо осіб, які відбували покарання у місцях позбавлення волі. Зазначені особи вживлюють у сімейні взаємини елементи кримінальної субкультури і деструктивності, відтворюють набуті навички насильницького вирішення будь-яких проблем, культивують грубість, жорстокість і безкомпромісність.

Суттєвим доповненням причинно-наслідкового комплексу, що аналізується, буде розгляд окремих детермінант громадського побуту. Йдеться

про неформальне міжособистісне спілкування між сусідами, товаришами, друзями, знайомими, яке відбувається за межами сім'ї. У цьому мікросередовищі виникають протиріччя між сімейно-побутовим устроєм суспільства і викривленим, антисуспільним побутом окремих груп населення. Тут сконцентрована значна кількість криміногенних чинників, що детермінують домашню злочинність.

Проведеним кримінологічним дослідженням було з'ясовано, що для більшості злочинців були властиві деформовані потреби та інтереси, ослаблені соціальні зв'язки, деформовану правосвідомість, викривлену систему ціннісних орієнтацій, дефекти емоційно-вольової сфери тощо, а тому вони не бажали вести суспільно схвальний спосіб життя. Загально визнані норми поведінки, морально-етичні правила спілкування, легальні можливості для задоволення потреб чи інтересів майбутніх злочинців, в силу їх антисуспільної спрямованості, не задовольняли і були неприйнятними.

До головних детермінантів домашньої злочинності можна додати і політичні протиріччя, інтенсивні процеси міграції, урбанізації тощо. Разом зазначені фактори взаємодоповнюють один одного, утворюючи своєрідну систему, що обумовлює та відтворює існування вказаної злочинності.

Нині у домашній сфері міститься вагомий криміногенний потенціал. Насамперед, ця сфера вже не виконує у повному обсязі покладених на неї функцій: виховної, рекреативної, комунікативної, побутово-дозвільної тощо.

По-перше, сімейне неблагополуччя, що досягло відносно масового поширення, породжує низку антисуспільних явищ. Зокрема, не сприяє забезпеченню первинної соціалізації підростаючого покоління, перешкоджає передачі кращих національно-культурних, історичних традицій, духовних та моральних цінностей тощо. По-друге, сімейно-побутова сфера не завжди задовольняє потреби людини у корисному спілкуванні в групі однодумців, у взаєморозумінні і взаємній підтримці членами сім'ї. По-третє, неформальні норми поведінки, що регламентують духовно-естетичні та інші взаємини між членами сімейно-побутової мікрогрупи, все частіше носять антигромадську

спрямованість. По-четверте, в силу об'єктивних причин суттєво обмежені можливості культурного відпочинку, корисного проведення дозвілля тощо.

Окрім того, у домашній сфері набули широкого поширення серед значної частини населення уявлення про допустимість насильницьких дій, стереотипи агресивно-насильницької поведінки в конфліктних ситуаціях.

Отже, наведений причинно-наслідковий комплекс домашньої злочинності доцільно розглядати через призму сімейно-побутового конфлікту. Зазначений вид конфлікту виникає на мікрорівні – сім'ї і найближчого сімейно-побутового оточення.

Стосовно впливу розглянутого вище причинно-наслідкового комплексу на мотивацію злочинної поведінки окремих суб'єктів, необхідно зазначити наступне: сукупність чинників цього комплексу відіграє роль зовнішніх мотивують факторів, які «тиснуть» на психіку та волю певного кола осіб, викликають напружені депресивно-фрустраційні стани, створюють конфліктні ситуації і формують готовність до протиправного їх розв'язання. Така готовність може бути реалізована в умовах синтезу конкретної життєвої ситуації і морально-психологічних характеристик особи злочинця.

На нашу думку, загальносоціальний конфлікт і причинно-наслідковий комплекс (сімейно-побутовий конфлікт) можуть лише опосередковано детермінувати злочинну поведінку винних осіб. Безпосередніми детермінантами вони стають за умови обов'язкового відображення у свідомості злочинця і складного поєднання із психологічними властивостями (інтелектуальними, емоційними, вольовими), особливостями (темперамент, характер, здібності) та процесами (сприйняття, мислення), які накладають неповторний відбиток на первісні спонукання і особливо динаміку процесу мотивації кримінально-протиправної поведінки.

Біологічною причиною домашньої злочинності є особистість винного, її моральні, вольові, інтелектуальні, психологічні вади, а також емоційна

нестійкість. Подібні деформації (вади) можуть мати різне походження, як уроджене, так і набуте у процесі соціалізації особистості.

Для домашньої злочинності характерні деформації потреб та інтересів. Зокрема, потреби міжособистісного спілкування підміняються неприязню, мстивістю, агресивністю та ненавистю. До причин індивідуальної злочинної поведінки, окрім деформованих потреб та інтересів, слід відносити антисупільну настанову злочинців, що виражається у готовності відповідно до своїх поглядів, потреб та інтересів діяти всупереч інтересам суспільства.

Таким чином, більшість криміногенних детермінант домашньої злочинності, як, власне, і у будь-якій іншій сфері життєдіяльності суспільства, впливає на неї через поведінку конкретних суб'єктів кримінальних правопорушень. Класично для кримінології саме особистість є тим «перехрестям», на якому «зустрічаються» усі соціальні протиріччя.

2.3. Характеристика особи злочинця в системі кримінологічної характеристики домашньої злочинності

У сучасній кримінології проблема особи злочинця є однією з ключових. Так, жоден підручник, монографія або дисертація не обходяться без підрозділу, присвяченому характеристиці особи, що вчиняє кримінальне правопорушення, запобігання якому становить предмет кримінологічного дослідження. Значущість означеної складової предмета кримінології визначається тим, що: «Злочин, будучи актом свідомої людської поведінки, значною мірою зумовлюється сутністю й особливостями особи, яка обирає таку форму поведінки, і тому потребує глибокого вивчення для подальшого запобігання індивідуальним злочинним виявам» [82, с. 255].

Відтак, з'ясування системоутворюючих ознак, які в сукупності утворюють характеристику особи злочинця в домашній сфері, є не самоціллю, а створює передумови для вироблення ефективних індивідуально-

профілактичних заходів запобігання прокуратурою домашній злочинності. Водночас, детальне вивчення особи злочинця в системі кримінологічної характеристики домашньої злочинності ускладнюється тим, що узагальнену характеристику неможливо отримати лише з вивчення даних про особу кривдника, адже досліджуваний вид злочинності не обмежується лише домашнім насильством (ст. 126-1 КК України).

У юридичній літературі існує багато точок зору щодо поняття особи злочинця. Наприклад, на думку, І. М. Даньшина: «Особа злочинця – це сукупність істотних і стійких соціальних рис і ознак, соціально значущих біопсихологічних особливостей індивіда, які об'єктивно реалізуючись у конкретному вчиненому злочині, надають вчиненому діянню характеру суспільної небезпечності, а винній у цьому особі – ознак суспільної небезпечності, у зв'язку з чим вона і притягається до кримінальної відповідальності» [117, с. 65].

Щодо початкового моменту появи «особи злочинця», то він збігається з фактом вчинення кримінального правопорушення. Також при визначенні моменту появи особи злочинця не можна не враховувати процесуального аспекту цієї проблеми, зокрема принципу презумпції невинуватості. Отже, зробимо висновок, що про особу злочинця можна говорити лише тоді, коли така особа вчинила кримінальне правопорушення, що констатовано в обвинувальному вирокі суду, котрий набрав законної сили.

На думку О. М. Джужі: «Особу злочинця потрібно вивчати на трьох рівнях: 1) одиничному, коли визначаються риси певного злочинця; 2) груповому – для характеристики злочинців у певній підсистемі злочинів; 3) на загальному рівні» [65, с. 20]. Водночас вивчення особи здійснюється для того, щоб знайти типові риси деформації особи, враховуючи особливості з тієї чи іншої категорії кримінальних проваджень, що необхідно враховувати при здійсненні заходів запобігання аналогічним кримінальним правопорушенням.

У той же час, А. П. Закалюк наголошував, що: «Специфічною властивістю злочинців, що виражає їхню соціальну сутність, є антисуспільна

спрямованість і суспільна небезпечність їхньої особистості, які досягли певного ступеня (глибини)» [82, с. 240].

У свою чергу, із практичної точки зору дані про особу злочинця, який вчиняє кримінальне правопорушення в домашній сфері, також не є чітко систематизованими. Адже у практичній діяльності вчиняються різні за родовим об'єктом кримінальні правопорушення, які можуть бути дотичними до домашньої сфери як у широкому, так і вузькому розумінні.

Проте, в будь-якому випадку, вчені однакостайні в тому: «Що будь-яка особа стає особою злочинця лише після вчиненого нею діяння, яке містить ознаки кримінального правопорушення, і тому така особа вивчається кримінологами саме під цим кутом зору» [21; 34].

Таким чином, ґрунтуючись на загальній теоретичній базі вчення про особу злочинця, кримінологи провели й низку досліджень, що спрямовані на вивчення осіб злочинців певних категорій [; 48; 65; 92]. Вивчення наукових доробків за цим напрямом засвідчує, що здебільшого наявні дослідження мають загальний характер, і в них не завжди акцентовано увагу на вивченні осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення саме в домашній сфері. На нашу думку, такий стан наукових досліджень є неприйнятним для сучасного розвитку кримінологічної теорії і практики, оскільки суттєво ускладнює вироблення дієвих науково-практичних заходів щодо запобігання прокуратурою домашній злочинності. Адже вважаємо, що особливості домашньої сфери й сімейних і побутових відносин неодмінно накладають певний відбиток на особу та її психологію, що важливо насамперед із позицій індивідуальної профілактики.

Із методологічної точки зору особа злочинця вивчається через призму її структури, яку вчені визначають як сукупність кримінологічно значимих особистісних якостей особи, об'єднаних у певні групи [83; 122]. Варто зазначити, що якщо саме визначення особи злочинця є відносно сталим у кримінології, то набір характеристик (груп ознак особи злочинця) характеризується відомим плюралізмом. Так, у сучасних кримінологічних

дослідженнях називають від 4 до 7 основних ознак і від 30 до 40 складових елементів цих ознак, які утворюють теоретичні основи кримінологічної характеристики особи злочинця [116, с. 66–71; 123, с. 281–282].

Серед відповідних ознак та їхніх елементів учені найчастіше виділяють такі, як: «Соціально-демографічні (стать, вік, освіта, сімейний стан, професія, місце проживання тощо), соціально-рольові (найближче оточення, побутові відносини, сімейні відносини тощо), кримінально-правові (дані про вид кримінального правопорушення, мотивація кримінально-протиправної поведінки, одноособовий чи груповий характер, вид рецидиву тощо), морально-психологічні (світогляд, духовність, погляди, установка, переконання, ціннісні орієнтації тощо) та ін.» [82; 116, с. 66–71; 123, с. 281–282]. Однак, проведений аналіз наукової літератури засвідчив, що основні з перелічених ознак (соціально-демографічні, кримінально-правові, морально-психологічні) неодмінно супроводжують вивчення особи злочинця незалежно від конкретно взятої сфери вчинення кримінального правопорушення.

Отже, слід зазначити, що під **особою, яка вчиняє кримінальні правопорушення в домашній сфері**, слід розуміти сукупність її соціально-демографічних, соціально-рольових, кримінально-правових та морально-психологічних ознак і властивостей, що виявляються у злочинній поведінці, детермінованій агресією до сімейного оточення [8, с. 435].

Саме тому ми вирішили навести характеристику особи злочинця, що вчиняє кримінальні правопорушення в домашній сфері, саме з позицій триєдиного вивчення соціально-демографічних, кримінально-правових та морально-психологічних ознак. Загальною метою такого вивчення була спроба встановити специфічні риси і властивості особи, яка вчиняє такі кримінальні правопорушення, з'ясувати їх розповсюдженість, простежити вплив на спрямованість поведінки цих осіб у сімейному конфлікті, що завершується злочинним посяганням проти життя і здоров'я особи, статевої

свободи та недоторканості, а також вирішити питання про можливість побудови на їх основі оптимальних заходів запобігання.

По-перше, розглянемо *соціально-демографічні ознаки* особи злочинця, що вчиняє кримінальні правопорушення в домашній сфері. Особливість цієї групи ознак полягає в тому, що ними наділена будь-яка особа, незалежно від того, чи є вона злочинцем, жертвою домашньої злочинності або сторонньою особою. Проте у зв'язку з учиненням кримінального правопорушення в домашній сфері такі ознаки набувають кримінологічного значення, без урахування яких досить складно організувати запобіжну діяльність за відповідним напрямом.

Статевий розподіл кількості осіб, які вчиняють домашню злочинність, свідчить про суттєве домінування дорослих осіб чоловічої статі (86,4 %), які за ступенем родинних зв'язків із потерпілим розподілились так: чоловік – 30,9 %, батько – 16,1 %; син – 22,3 %; брат – 5,8 %; онук – 3,1 %; дядько – 1,3 %; зять – 3,9 %; тесть – 0,5 %; свекор – 0,7 %. Переважна більшість із них (69,5 %) – мешканці міст; на другому місці – мешканці сіл (22,7 %); на третьому місці – селищ (7,8 %) (дод. А). За справедливим висновком академіка В. І. Шакуна: «Урбанізація і пов'язана з нею підвищена концентрація населення в містах, більш часте спілкування з незнайомими людьми, широке використання техніки та її обслуговування сприяє внутрішній напруженості особистості, що впливає на її стосунки в сім'ї та побуті» [205, с. 45].

Корелюють із нашими висновками результати інших вітчизняних кримінологічних досліджень, згідно з якими: «Суттєва перевага чоловіків-кривдників у першу чергу є свідченням гендерного характеру домашньої злочинності й пояснюється психофізичними особливостями чоловіків і жінок, а також специфікою їх соціальних ролей» [183, с. 84], «Чоловіки в умовах конфліктних ситуацій діють імпульсивно, неврівноважено, використовуючи фізичну перевагу над жертвою, прагнуть принизити, провчити, покарати останню. Порівняно із жінками, чоловіки більшою мірою орієнтовані на агресивність і насильство, що підсилюється зловживанням спиртними

напоями, відбуттям покарання в установах виконання покарань й участю у військових діях» [124, с. 280].

За результатами узагальнення матеріалів слідчої й судової практики було встановлено, що 49,5 % підозрюваних (обвинувачених) у вчиненні кримінального правопорушення отримували раніше попередження, припис, адміністративні стягнення (попередження, штраф, адміністративний арешт). Виходячи із наведених даних, можна припустити, що певна частина правопорушень не знаходить відповідної правової оцінки. Це, на думку вітчизняних дослідників у цій сфері, відбувається у силу різних причин: «Недосконалість правової бази, небажання потерпілих притягувати винних до відповідальності, пасивність деякої частини працівників поліції та неефективна практика реагування з боку судових органів, зокрема, за вчинення домашнього насильства, домінуючим видом стягнення (93,8 %) залишається накладання штрафу, який вдалося стягнути лише у половині випадків» [22, с. 14; 136, с. 106].

У досліджуваній категорії злочинності слід приділити окрему увагу жіночій злочинності, частка якої продовжує неухильно зростати і сьогодні складає близько 13,6 %. Для порівняння, за даними вибіркового дослідження сімейно-побутових злочинів проти особи, проведених в Україні наприкінці ХХ ст.: «Частина жінок, які вчинили умисні вбивства і тяжкі тілесні ушкодження, склала відповідно 7 % і 3,5 %» [50]. Тенденцію до збільшення питомої ваги кривдниць-жінок у структурі домашньої злочинності ми пояснюємо складним комплексом соціально-психологічних факторів. Так, аналіз спеціальних джерел показав, що: «З одного боку, емансипація, поступове втілення у життя демократичних принципів та деякі інші соціальні обставини сприяють переосмисленню жінкою свого соціального статусу, породжують прагнення до незалежності від чоловіка, надають впевненості у власних силах, а тому будь-яке посягання на права і особистість жінки викликає в останньої агресивну реакцію. З іншого боку, багато жінок виконують тяжку малокваліфіковану роботу, постійно поповнюють ряди

безробітних. Непрестижність жіночої праці, незайнятість, незатребуваність, соціальна безперспективність, відсутність умов для самореалізації, постійне потерпання від сімейного насильства з боку чоловіка, побутова невлаштованість негативно впливають на фізичний і психічний стан жінок. Крім цього, у наш час значно прогресує жіночий аморалізм, що виявляється у сексуальній розпусті, пияцтві, побутовій неохайності. За таких умов жінки часто стають грубими, жорстокими та агресивними. У цьому сенсі вони мало чим відрізняються від кривдників чоловічої статі» [110, с. 84; 126, с. 42].

Щодо *національності* особи злочинця та його етнічної належності, то згідно з результатами дослідження, переважна більшість (74 %) осіб за походженням є українцями, але деякі з них є вихідцями з країн Закавказзя, а незначний відсоток злочинців становлять представники інших слов'янських держав (Росія, Білорусь та інші країни – 10 %) (дод. А).

Вік особи – важлива ознака особи злочинця, яка дозволяє виявити протиправну активність різних за віком груп. За результатами нашого дослідження, для більшості злочинців характерний вік від 28 до 50 років (63 %). Пік кримінальної активності осіб припадає на дві категорії: віком 30–40 років (56,3 %) і 25–29 років (43,7 %). Частка кривдників більш молодшого віку (18–27 років) складає відповідно 21,2 %, а частка найстаріших (понад 50 років) – 15,8 % (дод. А). І це не дивно, адже з кількістю прожитих людиною років її криміногенна активність значно зменшується. Отримані нами результати загалом підтверджують і результати кримінологічних досліджень, що були проведені на перетині двох тисячоліть (2000 р.) [110, с. 84]. Виходячи з цього, можна зробити проміжний висновок, що вікові показники домашньої злочинності протягом тривалого часу залишаються стабільними.

З огляду на це, вважаємо за необхідне розглянути основні соціально-психічні характеристики зазначених вище вікових груп. Вік 28–50 років прийнято називати періодом життєвої зрілості. У цьому віці, як правило, вирішуються найбільш життєво важливі питання: кар'єра, створення сім'ї, придбання житла, самореалізація, побудова довгострокових життєвих планів

тощо. На жаль, реалії сьогодення не вирішують безпроблемне розв'язання таких доленосних питань, а тому у молодих людей виникають значні складнощі, непорозуміння, безвихідні ситуації, на ґрунті яких з'являються почуття озлобленості, постійного невдоволення, нереалізованих сподівань, відсутність життєвих перспектив.

Поряд із цим, тяжкі хвилювання, негативні емоції, що залишалися у спадок від систематичних конфліктів з оточуючими, породжують підвищену збудженість, тривожність, акцентуації характеру, ускладнюють уроджені й набуті аномалії психіки, послаблюють контроль над власною поведінкою, що в цілому підвищує криміногенність зазначеної вікової групи. Як бачиться, подібні настрої виливаються у численні конфлікти, у внутрішній протест проти такого становища, агресивність, пошук винних, якими переважно виявляються члени сім'ї, які завжди поруч. У цьому контексті необхідно підтримати позицію К. В. Катеринчук, що: «Насильницькі посягання проти життя і здоров'я особи, що вчиняються злочинцем цієї вікової групи, у більшості випадків мають зухвалий і агресивний характер, забарвлений високою імпульсивністю» [90, с. 63].

Більше того, саме на цю групу припадає найбільша кількість населення, яка перебуває у шлюбі. Зазвичай, серед них вчиняють кримінальні правопорушення проти життя і здоров'я інших членів сім'ї ті особи, які розривають шлюбні відносини. До того ж порівняно з іншими віковими групами серед осіб віком 28–50 років спостерігається найвища питома вага тих, що зловживають алкоголем та наркотичними речовинами. Сучасні вчені одноставні в думці щодо суспільної небезпечності таких фонових явищ. Одні стверджують це загалом, інші в контексті домашнього насильства. Проте зрозуміло, що в частині домашньої злочинності такі явища мають визначальне значення через те, що особа злочинця (кривдник) і жертва обмежені одним

простором – домашньою обстановкою, котра набуває якості стимулюючого фактора.

Відповідно до цього, варто погодитися з В. В. Бойко, яка аргументує, що: «Тяжкі насильницькі злочини проти життя та здоров'я особи найтіснішим образом пов'язані із таким фоновим явищем, як алкоголізм, оскільки саме під впливом алкоголю в людині здатні виявлятися низинні прагнення й спонукання» [30, с. 21]. Названа дослідниця не є єдиною у своїх судженнях, адже як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники відмічають негативний вплив алкоголю на механізм вчинення кримінальних правопорушень.

Ураховуючи домашню сферу та її специфіку (коли подружжя або співмешканці бачать одне одного і тісним чином соціально взаємодіють майже щодня), часто чоловік може виміщати невдачу на роботі на свою дружину або дітей, вдаючись іноді до насильницьких дій. Тому часто й сама дитина, перебуваючи в такому середовищі, у майбутньому більше схильна до силового варіанта вирішення конфліктних ситуацій, особливо коли з часом сама починає разом з однолітками зловживати алкогольними напоями або психоактивними чи наркотичними речовинами.

Окрім цього, вербальне, емоційне і фізичне насильство в сім'ї, виховання дітей за допомогою агресивних методів і засобів та застосування до них тілесних покарань призводять, як правило, до продукування такого насильства з боку неповнолітніх у зрілому віці.

За оцінками зарубіжних фахівців, як звертає увагу В. В. Бойко: «Україна посідає сьоме місце у світовому рейтингу за рівнем споживання алкоголю» [30, с. 21]. А за офіційними даними, в нашій державі: «Фактичне вживання алкоголю (облікованої алкогольної продукції, міцних спиртних напоїв домашнього виготовлення, іншої спиртовмісної продукції та денатурованих спиртів) на душу населення на теперішній час становить близько 15 л на рік» [165].

Суспільна небезпечність такої ситуації посилюється експертними оцінками фахових міжнародних організацій. Так, за даними ВООЗ: «Коли

рівень вживання алкоголю – 1 літр абсолютного спирту за рік на душу населення, це означає, що суспільство не здатне розуміти і реагувати на процеси, які відбуваються в країні, коли 8 літрів – це означає виродження, незворотній процес деградації нації» [33]. Що примітно, на сьогодні на рівні держави досі не прийнято нормативно-правового акта за напрямом запобігання і протидії шкідливому вживанню алкоголю населенням України. А два проекти (від 17.11.2010 та 26.04.2012) постанови Верховної Ради України від № 7372 «Про Концепцію державної політики запобігання шкідливому вживанню алкоголю населенням України на період 2012–2020 рр.» так і не набули офіційного статусу.

Наркозалежність є ще одним фоновим для домашньої злочинності явищем. У даному випадку йдеться не лише про вчинення кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, а також кримінальних правопорушень із метою добування коштів на придбання наркотиків, а й істотне підвищення ймовірності вчинення насильницьких злочинів у стані наркотичного сп'яніння.

Суспільна небезпечність цих фонових для домашньої злочинності явищ полягає в наступному:

- зменшення тривалості життя, що негативно позначається на якості виховання наступних поколінь, передачі досвіду формування міцної родини від старших поколінь нащадкам;

- збільшення рівня розлучень, безпритульності дітей;

- збільшення кількості випадків фізичних і психічних захворювань, що негативно позначається на якості сімейного життя, може виступати внутрішньою умовою вчинення кримінальних правопорушень на фоні психічних відхилень;

- неповні сім'ї. Цей наслідок стосується випадків, коли від алкоголізму настає смерть (за даними ВООЗ, 2,5 млн людей у світі щороку помирає від хвороб, пов'язаних із вживанням алкоголю. З алкоголем пов'язують 4 % смертей у світі) одного з подружжя, частіше – чоловіка. За даними

соціологічних досліджень: «У Чернігівській області – більше жінок, ніж у будь-яких інших областях, якщо співставляти жінок до чоловіків. І головний чинник – це алкоголь» [33].

На загальнодержавному рівні це призводить до того, що: а) погіршується демографічна ситуація в країні; б) високий рівень споживання алкоголю призводить до масової деградації та криміналізації населення, істотного зниження (а то і втрати) його інтелектуального, фізичного, духовного та морального рівнів; в) збільшується навантаження на державу у зв'язку з піклуванням про дітей, батьки яких позбавляються батьківських прав через пияцтво.

У кримінологічній літературі зверталася увага на той факт, що: «Кримінальне насильство корелює з низькою культурою і проблемами в інтелектуальному розвитку» [121, с. 269]. У зв'язку з цим, кримінологічне значення має інформація про *рівень освіти*. Проведене нами дослідження показало такий рівень освіченості особи у категорії домашньої злочинності. Так, більшість винних (39,6 %) мали базову середню та повну середню освіту. Середня спеціальна освіта була відмічена у 28,7 % осіб, а базова вища і повна вища освіта – 18 %, 13,7 % відповідно (дод. А). Із наведених показників випливає, що з більш низьким освітнім рівнем у кривдника підвищується тяжкість вчиненого ним насильства у домашній обстановці.

За даними вчених-кримінологів: «Малоосвічені, інтелектуально і духовно убогі люди значно частіше створюють різноманітні конфліктні ситуації із членами сімейно-побутового оточення. У таких осіб занижена самокритика, вузький кругозір, примітивні потреби, інтереси, нестриманість емоцій, брутальність, егоїзм, безтактність, у зв'язку з чим вони менше володіють собою в конфліктних ситуаціях і часто задовольняють свої бажання, застосовуючи грубу фізичну силу» [82, с. 20; 206, с. 22]. Як правило, люди з високим освітнім рівнем прагнуть до більш демократичних стосунків, до більш гнучких засобів управління сім'єю. Тобто освітній рівень впливає на

правосвідомість, на здатність вибору суспільно схвалюваного варіанту поведінки й корелює із рівнем культури міжособистісного спілкування.

Вивчення *сімейного стану* злочинців у категорії домашньої злочинності показало, що більшість обвинувачених були одружені (68 %). Це вказує на те, що їм дуже комфортно перебувати в таких стосунках, де вони можуть усе контролювати, постійно самостверджуючись за допомогою застосування насильства стосовно дружини, що зі свого боку зумовлює їх бажання зберегти дані взаємини. Інша частина осіб перебувала у фактичному (цивільному) шлюбі (32 %) (дод. А). Необхідно звернути увагу на сталу криміногенність шлюбів, у яких масовий характер набуває спільне пияцтво, чвари, лихослів'я, бійки, а взаємовідносини будуються на основі недовіри, страху і неприязні.

Серед чоловіків розглянутої категорії були раніше одружені 63 %, а до моменту вчинення кримінального правопорушення з цього числа розірвало шлюб із потерпілим 36 % (близько 39 % офіційно і 61 % фактично). Із числа розлучених близько 26 % залишилися проживати після розлучення на спільній житловій площі. При такій ситуації спостерігається наполегливе протистояння чоловіка дружині (68 %) і дружини чоловікові (32 %). Вороже налаштовані один до одного не тільки подружжя, а й діти, зокрема, спостерігається непокоря дітей своїм батькам, невиконання батьками свого обов'язку щодо виховання дітей. Це – одвічна проблема протистояння, пов'язана із домашньою злочинністю.

Зазначимо, що отримані в ході цього дослідження емпіричні дані підтверджують негативні тенденції, які відображені в загальнодержавній статистиці домашнього насильства. Зокрема, згідно з інформацією Офісу Генерального прокурора, упродовж 10 місяців 2021 р. 1523 (39,8 % від загальної сукупності 3827) випадків домашнього насильства було вчинено між подружжям, у 778 (20,3 %) випадках насильство вчинила дитина відносно батьків, 322 (8,4 %) – насильство вчинили батько чи матір, 42 (1,1 %) –

прийомні батько чи матір, 15 (0,4 %) – усиновлювачі, 1147 (30,0 %) – інші особи, які схильні до вчинення домашнього насильства [176].

Суттєве значення мають відомості про *соціальне становище та професію*. Якщо розглядати в рамках соціально-рольової групи ознак життєдіяльність сімейних злочинців у цілому, то нерідко спостерігаються різкі суперечності між рольовою поведінкою в сімейній сфері та поведінкою у сфері праці, що характеризується своєрідним феноменом «роздвоєння особистості». Це виявляється в тому, що, з одного боку, людина ввічлива і дисциплінована на роботі, а з іншого – конфліктна і деспотична в сім'ї.

Отримані вітчизняним дослідником домашнього насильства М. Г. Кузнецовим результати свідчать про те, що: «В основному злочинці не займалися суспільно корисною працею. Серед працюючих переважають робітники (зокрема сільські) низької кваліфікації державних, колективних і приватних підприємств, установ, організацій – відповідно 22,6 %, 24,4 %, 33,4 %» [126, с. 45–46]. Також поіменований дослідник виявив «серед кривдників домашнього насильства небагато пенсіонерів – 4 %, надзвичайно мало службовців – 3,5 %». На його думку: «Зазначені категорії населення у силу більш високого статусу та низки інших причин досить рідко стають безпосередніми учасниками криміногенного конфлікту, що завершується вчиненням кривдником домашнього насильства» [126, с. 47].

У свою чергу, розглядаючи масив кримінальних проваджень за ст. 126-1, 134, 151-2, 152, 153 КК України, ми також виявили серед обвинувачених переважну більшість осіб, не зайнятих суспільно корисною працею (працевдатних, проте тимчасово непрацюючих та безробітних), відповідно 51,9 % і 16,7 %.

Проте, на наше переконання, не можна безпосередньо пов'язувати характер праці і протиправну поведінку. У цьому випадку необхідно мати на увазі складний характер взаємодії таких факторів, як культурний і освітній рівень, потреби, інтереси, тобто все те, що в сукупності визначає поведінку людини. Як зазначає Б. М. Головкін: «Незайнятість у виробництві веде до

розширення меж бездіяльного періоду, що використовується для задоволення примітивних потреб у випивці, розвагах, бешкетуванні тощо. Крім того, бездіяльність формує звичку до інертно-споживацького способу життя у колі однодумців, з проявом час від часу негативних емоцій на близьких та рідних осіб, які виступають противниками такої поведінки» [57, с. 47; 58, с. 192].

Згідно із цим, цілком закономірним є те, що велика кількість осіб, які вчинили кримінальне правопорушення стосовно дружини або співмешканки чи власних неповнолітніх дітей, – це тимчасово непрацюючі, яких виявлено 28 %. Зазвичай, їх поведінка характеризувалася такими ознаками: а) 71 % – не брали участь у вихованні дітей, а якщо брали, воно зводилося до негативного впливу на неповнолітніх членів сім'ї; б) 76 % – у взаєминах із членами сім'ї обирали грубий стиль спілкування; в) 60 % – не брали участі у господарській внутрішньосімейній роботі.

У *кримінально-правовій* характеристиці, особою-злочинцем є суб'єкт кримінального правопорушення. Згідно з ч. 1 ст. 18 КК України: «Це фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа» [144, с. 64–65]. «Стан осудності – це норма, типовий стан психіки людини, характерний для її певного віку» [73, с. 111]. До кримінально-правових ознак особи злочинця належить формування кримінальної протиправної мотивації на вчинення кримінальних правопорушень, що утворюють домашню злочинність. Хоча в більшості випадків мотиви не впливають на кримінально-правову кваліфікацію, вони чинять вагомий вплив на пізнання криминологічної та віктимологічної характеристик, а також окреслення індивідуально-профілактичного і віктимологічного рівнів запобігання домашній злочинності.

Проведений нами аналіз кримінальних проваджень виявив, що переважна більшість кримінальних правопорушень у домашній сфері має під собою таку мотивацію: ворожість (21,3 %), помста (16,4 %), ревності (29,8 %) або хуліганські спонукання винного (3,6 %), його прагнення до

самоствердження (3,2 %), задоволення сексуальних потреб (15,2 %), реалізації агресивних стереотипів (13 %). Щодо ставлення винуватих до вчиненого кримінального правопорушення, то варто констатувати, що 82,4 % осіб повністю визнали себе винуватими, 13,7 % частково визнали свою вину та 3,9 % себе винуватими не визнали (дод. А).

Дані про судимості можуть охарактеризувати спрямованість злочинних діянь і ступінь стійкості антигромадської поведінки сімейних злочинців. Як показали результати дослідження, значна частина осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, передбачені ст. 126-1, 134, 151-2, 152, 153 КК України, у домашній сфері, раніше були судимі (43 %). Попередня судимість цієї категорії осіб здебільшого була пов'язана з вчиненням кримінальних правопорушень проти моральності, статевої свободи та недоторканості, проти власності. Необхідно додати, що сам факт відбування покарання у місцях несвободи накладає негативний відбиток на фізичний і психічний стан покараного, що підвищує його криміногенність після звільнення.

Визначаючи тривалість злочинної діяльності, потрібно звернути увагу, що більшість кримінальних правопорушень мала продовжуваний характер. Відповідно до результатів дослідження, найбільш небезпечною була сексуальна експлуатація, яка у 84,3 % випадках продовжувалась до одного року (інколи навіть менше одного місяця), 13,7 % – від одного до трьох років, 2,6 % – більше трьох років (дод. А).

Основна маса кримінально-протиправних діянь досліджуваної категорії (92,6 %) вчинювалась злочинцем одноосібно. І лише у 7,4 % кримінальні правопорушення були вчинені у групі. Рольовий розподіл винних відповідно до вивчених матеріалів такий: виконавці – 69,6 %, організатори – 17,4 %, пособники – 4,3 %, підбурювачі – 8,7 %. При цьому жінки у півтора рази частіше, аніж чоловіки, вчиняли кримінальні правопорушення в групі. І якщо чоловіки, в основному, були виконавцями (83,3 %), а підбурювачів серед них взагалі не виявлено, то у жінок-злочинниць дещо інша картина. У якості

пособника кримінального правопорушення, вчиненого в домашній сфері, виступили 44,6 % жінок, підбурювача – 8,7 % (дод. А). Груповий характер частіше спостерігався під час вчинення домашнього насильства та незаконного проведення абортів або стерилізації.

Здійснений на основі результатів емпіричного дослідження розподіл призначених судами покарань за кримінальні правопорушення, що утворюють домашню злочинність, відповідно до видів та розмірів заходів кримінально-правового реагування, демонструє переважання покарань у категорії кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи у виді обмеження волі (42,8 %) та для кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи у вигляді позбавлення волі від двох до шести років (82,5 %) (дод. А).

Дослідження кримінально-правових ознак особи злочинця варто доповнити даними про обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання, які враховує суд при призначенні покарання. У більшості вивчених кримінальних проваджень визнано та враховано обставини, що пом'якшують покарання (49,1 % засуджених). У 38,2 % випадках враховано обставини, які обтяжують покарання, та у 12,7 % не зазначено обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання (дод. А). Серед обставин, що пом'якшують покарання, найбільшу кількість становлять щире каяття особи та активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення. Обставинами, що обтяжують покарання, найчастіше були такі, як вчинення кримінального правопорушення особою повторно, щодо неповнолітньої чи малолітньої особи, а також у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів.

У *морально-психологічній* характеристиці особи виявлено знижені морально-етичні норми та наявність специфічних психологічних ознак. Зокрема, більше ніж 3/4 сімейних кривдників мають виражені риси інтроверсії з флегматичним і меланхолічним типами темпераменту, що відрізняє їх від категорії загальнокримінальних насильницьких злочинців та одночасно це

супроводжується підвищеним рівнем дратівливості, запальності, грубості з проявами вербальної та деструктивно спрямованої агресивності, яка у чоловіків частіше поєднується з фізичною агресією.

Тобто у таких осіб простежується переважання деструктивної спрямованості агресивності (прямих проявів агресивності, пов'язаних із порушенням морально-етичних норм, які містять елементи кримінальної поведінки з недостатнім урахуванням вимог реальності і зниженим емоційним самоконтролем) над конструктивною спрямованістю агресивності (відкритими проявами агресивних спонукань, що реалізуються в соціально прийнятній формі, за наявності відповідних поведінкових навичок і стереотипів емоційного реагування, відкритості соціальному досвіду та можливості саморегуляції і корекції поведінки).

У зв'язку з цим, за справедливим судженням Н. О. Ліщук: «В кожному конкретному випадку необхідно вчасно виявляти факти, що свідчать про криміналізацію сімейних взаємин і припиняти розвиток несприятливих соціально-психологічних процесів в родині» [138, с. 96]. Правий й інший вітчизняний дослідник Л. В. Самарай: «Одночасна наявність у індивіда негативних, антигромадських і агресивних установок значно підвищує шанси агресивно-злочинної поведінки з його боку» [183, с. 81]. Цікаві і психологічні характеристики особи маргінала, до яких дослідники відносять такі, як: «Дезорганізованість, занепокоєння, тривожність, внутрішнє напруження, що переходить інколи у безпідставну паніку; ізольованість, відчуженість і неприязнь до інших людей; егоцентричність, честолюбство і агресивність тощо» [189, с. 167–168]. Названі риси маргінала «характеризуються

підвищеною криміногенністю і майже завжди іманентні насильницьким злочинцям» [126, с. 53].

Наше дослідження осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, що утворюють домашню злочинність, дало змогу виділити за ступенем стійкості агресивно-насильницького спрямування 4 їх основних типи:

1) *легковажний* – до моменту вчинення протиправного діяння вони мали позитивну чи нейтральну характеристику, дотримувалися встановлених сімейних правил та установок. Якщо така особа і мала якісь негативні прояви поведінки або аморальні елементи свідомості, то вони були непомітні і проявлялися в мінімізованому вигляді;

2) *проміжний* – представники цього типу мають негативну характеристику, у минулому були випадки, коли допускалися порушення морально-етичних норм шляхом вчинення протиправних діянь, у тому числі насильницького характеру у родинних відносинах. Також відмічалось неналежне виконання правил, установлених суспільством, проте, спрямованість яких на вчинення насильницьких посягань проти особи явно не виражена. Вчинення ними дій, які носять насильницький характер і належать до розряду кримінальних правопорушень, нерідко стає для них способом досягнення мети, до якої вони йшли і вона має для них велике значення, способом заволодіння певним соціальним благом (наприклад, утвердження у ролі голови сімейства, самоствердження, підкорення своїй владі, заволодіння матеріальними благами тощо);

3) *агресивний* – основними характерними особливостями осіб цього типу є чітко та стійко виражена агресивно-насильницька спрямованість, сформованість стереотипу застосування грубої сили. Їх становлення відбувалося в обстановці, де норми правильної законної поведінки не мали абсолютно ніякої цінності. Домашнє насильство в їхній родині вважалося звичайним способом життя та було обґрунтоване стійкими поглядами

антисуспільного спрямування, асоціальними установками та орієнтаціями. Вони вели аморальний, антисуспільний спосіб життя;

4) *злісний* – характерною особливістю такого типу є агресивно-насильницька спрямованість, яка мала глибоко укорінений характер, домінуючий, злісний характер, у результаті чого їх злочинні дії значною мірою втратили ситуаційний характер. У відносинах із представниками цього типу провокація з боку потерпілих не мала місця або несумісна з тяжкістю наслідків, що настали. Зазвичай вони самі створюють конфліктні ситуації, провокують їх, щоб потім задовольнити своє бажання застосувати до потерпілого насильство. Часто кримінальні правопорушення в домашній обстановці вчинялись ними в умовах відсутності будь-яких міжособистісних протиріч. У них спостерігається максимально високий рівень агресивності, яка є для них домінуючим способом самоствердження, носить характер самоцінності. Тому насильницькі дії, які утворювали домашню злочинність, вони вчиняли не заради задоволення будь-яких раціональних цілей, а як самоціль.

У процесі дослідження зверталася особлива увага на дані щодо фізичного і психічного стану здоров'я суб'єктів домашньої злочинності. За окремими медичними та процесуальними документами вдалося встановити, що у більшості обстежених не виявлено жодних хронічних (соматичних) захворювань або ж у матеріалах кримінальних проваджень відсутня необхідна інформація. Однак щодо 27,4 % обвинувачених з'ясувалося, що вони мали окремі захворювання. Серед них: туберкульоз, гіпертонія, венеричні захворювання, різні психіко-фізичні вади тощо. На нашу думку, особа кривдника, який учинив насильство в сім'ї під впливом агресії як форми поведінки, викликаної особливістю психічного стану й ґрунтується на агресивній особистісній установці, є певною сукупністю типових рис,

властивостей (природжених або набутих у процесі соціалізації), типово притаманних особам, які вчинили суспільно небезпечні діяння.

Таким чином, соціально-демографічна, кримінально-правова та морально-психологічна характеристики перебувають у нерозривному зв'язку й інколи породжують одна одну. Відтак, аналіз кримінологічних досліджень а також власний емпіричний матеріал і практичний досвід засвідчують *типову кримінологічну характеристику сім'ї, в якій частіше за все детермінує домашня злочинність*, – це неблагополучна сім'я, в якій батьки або один із них є безробітним, у якій пропагує культ сили, систематичне вживання (зловживання) алкогольними напоями, психоактивними речовинами або наркотичними засобами, члени сім'ї притягалися до кримінальної відповідальності (засуджувалися, відбували покарання) або ведуть маргінальний спосіб життя, обертаючись у відповідному соціальному оточенні. За глибиною антисуспільної спрямованості таких осіб слід віднести до ситуаційно-нестійких осіб насильницького типу, що характеризуються зневажливим ставленням до сім'ї й загальноприйнятим у суспільстві правилам поведінки.

Наведені вище ознаки не вичерпують змісту структури та головних рис кримінологічної характеристики особи злочинця і лише контурно окреслюють уявлення про його сутність, тип, характер та рушійну силу поведінки. Вивчення особи злочинця у домашній злочинності потребує значно глибшого наукового дослідження з боку кримінології, психології, психіатрії, кримінального права. Водночас наші дані доволі переконливо свідчать про те, що саме кримінологічна характеристика особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення в домашній сфері, дає змогу розробити й ефективно реалізувати прокуратурою заходи запобігання домашньому насильству,

незаконному проведенню абортів або стерилізації, примушуванню до шлюбу, зґвалтуванню та сексуальному насильству.

2.4. Характеристика жертв кримінальних правопорушень у системі кримінологічної характеристики домашньої злочинності

Домашня злочинність, у яких би формах вона не проявлялась, має своїм об'єктом потенційну жертву – реального потерпілого.

У кримінології проблемі характеристики жертви злочину приділяється особлива увага. Г. Гентіг розробив учення про жертву злочину з такою повнотою, що жоден наступний дослідник цієї проблеми не міг оминати увагою посилення на його основоположні ідеї, зокрема, думку про те, що: «Стосунки жертва-злочинець тісно пов'язані зі злочином. Це дає можливість не тільки комплексно підійти до цього феномена, а й робити прогнози стосовно осіб, які в майбутньому можуть стати жертвами злочинів, а також точніше визначати рівень латентної злочинності» [222].

За останні три десятиліття визначенню поняття «жертва» присвячено чимало наукових праць. Характерною рисою визначень, що в них наводяться, є те, що вони значною мірою схожі між собою. Так, В. О. Туляков на основі аналізу наукових, статусних, поведінкових, нормативно-правових основ і характеристик визначення потерпілих від злочинів стверджує, що: «Жертвою злочину визнається будь-яка фізична особа (соціальна спільнота), якій злочином заподіяно фізичний, матеріальний чи моральний збиток» [197, с. 13].

Сучасні дослідники звертають увагу, що: «Проблема класифікації жертв злочинів і, ще більшою мірою, їх типології – надто складна. Адже жертвою злочину може бути будь-яка людина з моменту її народження і до смерті. Надзвичайна неоднорідність об'єкта створює труднощі для віктимологічної класифікації, оскільки існує велика кількість кваліфікаційних ознак, які можуть бути покладені в її основу. Але при цьому необхідно додержуватись

однієї основної вимоги – віктимологічна класифікація має відображати генетичний зв'язок між поведінкою жертви, з одного боку, і діями злочинця до і під час вчинення злочину – з другого. Цей зв'язок може бути у різних аспектах: соціальному, біологічному, соціально-психологічному, моральному тощо» [46, с. 78].

У свою чергу, український учений-віктимолог В. О. Туляков за поведінковою активністю класифікує жертв злочинів так: «а) імпульсивні жертви, що характеризуються здебільшого несвідомим почуттям страху, пригніченістю реакцій і раціонального мислення при нападі правопорушника (феномен Авеля); б) жертви з утилітарно-ситуативною активністю – добровільні потерпілі, рецидивні жертви, що з огляду на свою діяльність, статус, необачливість потрапляють у кримінальні ситуації; в) настановні жертви – агресивні жертви, «ходячі бомби», істероїди, що провокують злочинця на відповідні дії зухвалою поведінкою; г) раціональні жертви – жертви-провокатори, що самі готують ситуацію вчинення злочину і самі потрапляють у цю пастку; г) жертви із ретретистською активністю – пасивні провокатори, що своїм зовнішнім виглядом, способом життя, підвищеною тривожністю і доступністю схиляють злочинців до вчинення правопорушень» [196, с. 127].

Утім, на нашу думку, поняття «жертва злочину» найкраще деталізує А. О. Джужа, зазначаючи такий їх перелік: «1) жертви злочину постійні – особи, які є постійним об'єктом злочинних посягань; 2) жертва злочину винна – стан суб'єкта, який, будучи об'єктом злочинних посягань, виявляє негативне ставлення до інтересів суспільства та окремих осіб; 3) жертва злочину латентна – особа, яка реально потерпіла від злочину, але з певних причин цей факт залишився невідомим, прихованим від офіційного обліку злочинів, незважаючи на те, що такий облік є обов'язковим або бажаним в інтересах суспільства, держави; 4) жертва злочину потенційна – особа, яка може стати об'єктом злочинних посягань; 5) жертва злочину епізодична – особа, яка зазнала злочинних посягань за випадкових обставин, вперше і, можливо, востаннє у своєму житті; 6) жертва злочину рецидивна – особа, яка була

об'єктом злочину більше одного разу; 7) жертва злочину – окрема людина або певна група людей у будь-якій формі їх інтеграції, якій злочином прямо чи опосередковано заподіяна моральна, фізична чи матеріальна шкода» [61, с. 14].

Таким чином, основним об'єктом вчення про жертву в теоретичному і практичному плані є саме людина. З огляду на аналіз наукової літератури: «Під «жертвою» у класичній віктимології в більшості випадках розуміють людину, яка постраждала від неправомірних дій інших осіб, власної поведінки, негативних життєвих обставин або нещасного випадку» [63, с. 95]. Водночас слід мати на увазі, що одні й ті самі неправомірні дії, події, нещасні випадки, залежно від умов, місця і часу, можуть завдати шкоди як окремій людині, так і групі людей, як фізичній, так і юридичній особі.

Наступним поняттям, на яке слід звернути увагу в межах вирішення змісту кримінологічної характеристики жертви домашньої злочинності, є поняття «віктимності».

Український дослідник у галузі віктимології С. С. Косенко вважає, що: «Віктимність – це сукупність якостей особи, яка обумовлює або може обумовити її неправильну, неоптимальну поведінку у криміногенній ситуації. У результаті у цієї особи зростає вірогідність стати жертвою злочину» [102, с. 77].

На нашу думку, віктимність особи – поняття динамічне: вона може видозмінюватися упродовж усього життя й залежить від різних чинників, насамперед – від її носія. Не вдаючись у наукову дискусію з цього приводу, за умов вирішення інших завдань слід зазначити, що віктимність особи можна визначити як соціально набуту сукупність біофізичних, психологічних, соціальних рис особи, які під час взаємодії із зовнішніми умовами підвищують ймовірність стати жертвою злочину. Ці властивості привертають увагу злочинця, формують у нього злочинний намір.

У спеціальних кримінологічних дослідженнях із віктимологічної проблематики зазначається, що: «Особи, наділені віктимними властивостями й рисами, як правило, стають жертвами різних видів злочинів. За таких умов

має йтися про видову віктимність, яка відображається у відносній «схильності» через низку обставин окремих людей ставати жертвами певних видів злочинів, наприклад, крадіжок, шахрайства, тяжких тілесних ушкоджень, убивств» [211, с. 94].

Щодо цього О. Є. Михайлов робить обґрунтований висновок, що: «В реальному житті зазначені різновиди віктимності нерідко супроводжують один одного або «накладаються» (збігаються)» [142, с. 13].

Вивчаючи особу будь-якої людини (у тому числі особу злочинця і потерпілого) як суб'єкта того чи іншого виду соціальної діяльності, слід мати на увазі, що будь-яка особа визначає свою поведінку. Розглядаючи жертву в різних аспектах та її роль у механізмі вчинення злочину, кримінальна віктимологія виходить із того, що поведінка людини за своєю природою може бути необачною, ризикованою, легковажною, розпущеною, нерідко провокаційною, а отже, небезпечною для самої себе. Тобто така поведінка природньо збільшує схильність особистості до злочинних посягань.

У віктимології, за визначенням Б. М. Головкіна: «Процес підвищення уразливості населення перед злочинністю, що створює умови для перетворення членів суспільства на жертв злочинності, традиційно називається віктимізацією» [54].

У цьому процесі важливого значення набувають такі характеристики особистості, як вік, стать, соціальний статус, виконувані соціальні ролі, професія, готовність діяти у критичній ситуації певним чином, а також на неї впливають довкілля, конкретна ситуація, поведінка третіх осіб тощо.

Вивчаючи спеціальні наукові джерела з кримінальної віктимології, зі свого боку ми погоджуємося, що роль жертв у виникненні й розвитку ситуацій кримінальних правопорушень зазвичай дуже значна, тому необхідним є аналіз кримінологічно значущих ролей жертв та врахування усіх віктимологічних обставин як вихідної бази для конкретних висновків і узагальнень. Важливу

роль у цьому контексті аналізу кримінологічної характеристики мають риси особи, які є найбільш віктимними.

Серед учених-кримінологів існує думка, що: «Саме психологічні й біологічні якості, що виявляються в особистісному компоненті індивідуальної віктимності, є головними причинами віктимності» [64, с. 178].

Аналіз існуючих концепцій стосовно періодизацій особистісно-соціального розвитку та психоаналітичних теорій дав змогу встановити, що за умови існування певних негативних зовнішніх факторів, на етапі проходження особою процесу соціалізації, існує велика вірогідність формування у людини віктимного потенціалу.

Окрім того, будь-які конфлікти, кризи й травмуючі ситуації на стадії формування особи можуть ставати негативними факторами, що матимуть дезадаптуючий вплив, а в подальшому сприятимуть вчиненню аутоагресивних дій.

Виходячи з отриманих у ході нашого дослідження результатів, варто констатувати, що при розгляді віктимологічних особливостей особи вольові й інтелектуальні риси доречно об'єднати в одну систему і розглядати як інтелектуально-вольовий стан жертви, адже, як показує практика, під час прийняття певного рішення в критичній ситуації інтелектуальні та вольові компоненти психіки взаємодіють і функціонують як один механізм.

При цьому воля забезпечує перехід від пізнання (пізнавальні процеси) і переживання людини (емоційні процеси) до практичної діяльності. З її допомогою людина організовує свою діяльність і керує своєю поведінкою. Але за ослаблення інтелектуальних здібностей особи можлива хибна реалізація вольових дій, що виявлятиметься в неадекватному керуванні своєю поведінкою.

Особливе місце у віктимології займає питання про провину жертви. У цьому випадку необхідно розрізнати загальноприйнятий термін «вина» у кримінальному праві й умовний термін, що використовується у віктимологічних дослідженнях чи в кримінологічних і кримінально-правових

роботах, коли словом «провина» дається оцінка діям і поведінці потерпілого, а не злочинця.

При цьому, за даними сучасних кримінологічних досліджень: «Невміння своєчасно і правильно визначити джерела й види кримінальних загроз суттєво посилює уразливість громадян перед злочинними посяганнями, демонструє їхню неспроможність уникати небезпечних ситуацій та неготовність захищатися від злочинів. У результаті жертвами злочинів щороку стають все нові й нові особи, які своєю поведінкою створюють чи потрапляють у криміногенні ситуації» [46, с. 65].

Якщо сама злочинність є показником деструктивності, дисгармонії, конфліктності у соціальних відносинах, то будь-який акт вчинення кримінального правопорушення – це конкретний випадок (варіант) розв'язання соціальних суперечностей між конкретними людьми, що в силу обставин перебувають у відносно постійному чи тимчасовому зв'язку один з одним.

Таким найбільш безпосереднім зв'язком є сімейні чи родинні стосунки, далі – службові, територіальні (між сусідами, дружні стосунки, що складаються в інших, окрім виробничої, сферах діяльності – заняття спортом, зустрічі інтелектуалів, фанів, членів різних клубів тощо).

Кримінологічна характеристика особи потерпілого від домашньої злочинності, як і особи злочинця, вивчалася за сукупністю соціально-демографічних, кримінально-правових і морально-психологічних ознак.

За *статтю* більшість потерпілих від домашньої злочинності – жінки (86,4 %). Серед яких – дружина (співмешканка) (55,7 %), дочка (16,6 %), а також мати (14,1 %) винного (дод. А).

Отримані нами результати дослідження загалом корелюють із віктимологічною характеристикою жертв як насильства взагалі, так і домашнього насильства зокрема, по Україні. Так, як зазначається у Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року: «Щороку від насильства в Україні страждає близько 100 тис. осіб (90 відсотків з яких –

жінки)» [175]. У свою чергу, за даними, що наводяться Офісом Генерального прокурора, протягом останніх 4 років (2018 р. – 10 місяців 2021 р.) простежується тенденція до збільшення кількості жінок – жертв домашнього насильства (як загальної чисельності, так і питомої ваги), порівняно з чоловіками. Зокрема, у 2018 р. потерпілими від домашнього насильства стали 1592 особи (із них 1243 жінки, або 78,1 %, та 349 чоловіків, або 21,9 %); у 2019 р. – 2589 осіб (2086 осіб, 80,6 % – жінки; 503 особи, 19,4 % – чоловіки); у 2020 р. – 3966 осіб (3308 осіб, 83,4 % – жінки; 658 осіб, 16,6 % – чоловіки); за 10 місяців 2021 р. – 4080 осіб (3264 особи, 80,0 % – жінки; 816 осіб, 20,0 % – чоловіки) [176].

Пояснення високої віктимізації жінок у разі вчинення кримінальних правопорушень в домашній сфері варто шукати не у фатальній схильності всіх жінок стати жертвами, а в подвійному стандарті моралі, характері й стереотипах статевих відносин, що історично склалися у сучасному суспільстві. На думку А. Б. Благі: «Саме соціальні обставини, характерні для жінок, роблять їх більш віктимними, ніж чоловіків: вони часто не працюють, займаються дітьми і залежать від чоловіка матеріально, у стосунках між чоловіком і жінкою останні переважно грають більш пасивну роль» [22, с. 101].

Водночас, не слід забувати, що в орбіті сімейних взаємин виникають і криміногенні конфлікти, в яких часто жінка виступає однією із ворогуючих сторін й вдається до словесних образ та принижень на адресу майбутніх злочинців. До цього слід додати, що поведінка жінок у сімейно-побутовій сфері інколи носить необачливий, ризикований й аморальний характер. Усі ці обставини виступають потужним подразником чоловічої агресивності. У свою чергу, чоловіки, використовуючи фізичну перевагу, нерідко самостверджуються, виміщаючи гнів, невдоволення і роздратування, що акумулюються тривалий час, на більш слабких і незахищених жінках.

Поряд із тим, за слушним висновком О. М. Гуміна: «Особи жіночої статі нерідко вважають самих себе винними у тому, що над ними вчинене насильство, можуть розглядати його як заслужене покарання за реальні або

уявні помилки, не відчують того, що порушуються їхні права, схильні все вибачати насильнику, нерідко соромляться оприлюднювати факти насильства та звертатись по допомогу до правоохоронних органів чи соціальних служб, що характерно здебільшого для сексуального насильства» [60, с. 211].

За віковими показниками у структурі потерпілих найбільше осіб віком 20–45 років (44,3 %). Друге місце займає більш старша вікова група потерпілих (46 років і старше) – 26,4 % осіб. За ними йдуть потерпілі від 16 до 20 років (22 %). Решта жертв були молодшого віку – 7,3 % (дод. А).

Порівняльний аналіз отриманих нами даних у цілому підтверджує віктимну ситуацію щодо жертв домашнього насильства загалом по Україні. Так, за офіційними даними Офісу Генерального прокурора, у період 2018 р. – 10 місяців 2021 р. частка неповнолітніх осіб серед потерпілих від домашнього насильства коливалася від 5,0 % до 9,7 % і становила: у 2018 р. – 154 особи, тобто 9,7 % (105 осіб віком до 14 років і 49 осіб – від 14 до 18 років), у 2019 р. – 188 осіб, або 7,3 % (до 14 років – 139 осіб; від 14 до 18 років – 49 осіб); у 2020 р. – 199 осіб, або 5,0 % (до 14 років – 119 осіб; від 14 до 18 років – 80 осіб); за 10 місяців 2021 р. – 352 особи, або 8,6 % (до 14 років – 193 особи; від 14 до 18 років – 159 осіб) [176].

За даними віктимологічного дослідження Б. М. Головкина: «Перший віковий період (молодість. – Л. Б.) переобтяжений одночасним виконанням нових соціальних ролей, великою кількістю міжособових стосунків, різким збільшенням потреб при обмежених матеріальних можливостях для їх задоволення, відсутністю життєвого досвіду у вирішенні численних проблем і перешкод на шляху до реалізації життєвих планів. Другий віковий період (зрілість. – Л. Б.) характеризується станом фрустрації й апатії, викликаними життєвими невдачами, втратою суспільно корисних зв'язків, переоцінкою цінностей та зміною ієрархії потреб. Усе це супроводжується соціальним відчуженням, невизначеністю буття, антисуспільними установками жити за

обставинами, що підвищує уразливість людей зрілого віку перед злочинними посяганнями» [52].

Необхідно акцентувати увагу, що за результатами психологічних досліджень: «Діти – жертви жорстокого поводження і зневаги – мають цілий набір специфічних психологічних рис, головною особливістю яких виступає їх амбівалентність (наявність та взаємодія одночасно двох антагоністичних, протилежних почуттів, думок або бажань, наприклад любов та ненависть) як реакція на суперечливі вимоги батьків. Підлітки, які зазнали домашнього насильства, не сприймають батьків в якості референтної групи, характеризуються поєднанням імпульсивності та довготерпіння; підозрілістю і недовірливістю з одночасною ірраціональною вірою в можливість поліпшення внутрішньої родинної ситуації. Вони емоційно залежні і відчувають почуття провини за інциденти насильства, самотність, ізольованість, страх перед майбутнім і впевненість у відсутності перспектив, мають занижену самооцінку. У них спостерігається сплутаність ідентичності, розмитість, нечіткість Я-концепції, схильність до прийняття ролей, які нав'язуються оточенням, нерозвинене уявлення про потреби власного «Я». Крім цього, такі підлітки характеризуються високим ступенем ризику алкоголізації і наркотизації, зухвалою сексуальною поведінкою, дромоманією (потягом до втеч з дому, поневірян і зміни місць)» [107, с. 57].

На цій проблемі зосереджують увагу й сучасні українські кримінологи. Зокрема, за даними Л. Г. Остапчук: «Насильство над дітьми може спричинити смерть дитини. Вбивства, в яких часто використовується така зброя, як ножі та вогнепальна зброя, входять до четвірки основних причин смерті серед підлітків, причому хлопчики становлять понад 80 % жертв та злочинців» [147, с. 48].

Прояви домашнього насильства над дітьми можна умовно поділити на три стадії: рання – це коли формуються сімейні стосунки між чоловіком і дружиною шляхом складання шлюбу, при цьому з'являються перші суперечки з приводу побутових питань, майбутнього виховання дітей; проміжна – це коли в сім'ї народжуються діти, родина стикається з випробуванням на

стійкість; повна – коли в родині з'являється кривдник, тобто особа, яка підпадає під ознаки ст. 126-1 КК України.

На жаль, домашнє насильство над дітьми не дозволяє сім'ї виконувати свої інституційні функції, тим самим породжує неспроможність репродукувати своє майбутнє як на фізіологічному, фізичному, психологічному, так і інтелектуальному рівні.

Ознаками виникнення домашнього насильства над дітьми є: зниження або повна втрата інтересу до школи; затримка або різке зниження рівня інтелектуального розвитку; загальмованість у відповідях, при виконанні завдань; труднощі запам'ятовування, концентрації уваги; відсутність друзів або надмірна нерозбірлива дружлюбність; гігієнічна занедбаність, неохайний вигляд; постійний голод або спрага; невпевненість у собі; почуття провини [9, с. 5–6].

Однак слід зауважити, що сам вік не має ознаки криміногенності, але в характеристиці особи він набуває певних ознак віктимності у зв'язку зі специфічними властивостями людини визначеного віку та обраним злочинцем видом кримінального насильства.

Для послідовного встановлення показників віктимізації та повної картини кримінологічної характеристики потерпілих від домашньої злочинності необхідний аналіз *сімейного статусу* жертви.

За сімейним станом більшість із них були заміжні, або перебували у фактичному шлюбі (58,4 %). Зменшується цей показник у відношенні до потерпілих від примушування до аборту, стерилізації, шлюбу та вступу в статевий зв'язок (32 %) (дод. А).

Водночас, вагоме число домашнього насильства було вчинено стосовно колишньої дружини або співмешканки, тобто фактично тоді, коли люди вже перестали бути членами однієї сім'ї.

Віктимізації жінки в цьому випадку сприяло те, що вона змушена була проживати зі злочинцем спільно і після припинення стосунків у зв'язку з об'єктивними труднощами розміну житлової площі або з інших причин. У таких конфліктних ситуаціях, як правило, продовжують діяти негативні

чинники, які зумовили розпад сім'ї, посилюється психологічна несумісність і напруженість у взаєминах розлучених, у зв'язку з чим дане явище набуває підвищеної криміногенної значимості.

Раніше нами відмічалось, що злочинці у досліджуваній категорії мали відносно невисокий *рівень освіти*. Як з'ясувалося, це положення характерне і для потерпілих. Так, останні в більшості випадків мали базову середню (25,4 %) та повну загальну середню освіту (27,2 %). Середня спеціальна освіта зафіксована у 32,1 % потерпілих. Частка осіб із базовою вищою і вищою освітою складає відповідно 9 % та 6,3 % (дод. А).

Таким чином, звертає на себе увагу та обставина, що такі кримінальні правопорушення найчастіше вчиняються стосовно членів сім'ї з невисоким рівнем освіти. На нашу думку, деяке пониження освітнього рівня потерпілих, порівняно зі злочинцями, певною мірою підвищувало їх індивідуальну віктимність. Адже відомо, що люди з низьким освітнім і культурним рівнем більш грубі, нестримані, нахабні, частіше створюють конфліктні ситуації, в ході яких не можуть правильно оцінити характер своєї поведінки і передбачити подальші дії злочинця.

За *соціальним станом і родом занять* у структурі потерпілих більшість осіб непрацюючих і безробітних – 52,9 %. На другому місці – працівники у сфері будівництва, виробництва, торгівлі й надання послуг (21,1 %); на третьому – фахівці в галузі освіти, охорони здоров'я і соціального забезпечення (10,2 %); пенсіонери – 9,8 %; учні та учениці професійних технічних училищ, технікумів (коледжів) тощо – 6 % (дод. А).

Домінування серед потерпілих осіб, не зайнятих суспільно корисною працею, необхідно розцінювати як результат дії трьох головних чинників: сучасна загальносуспільна проблема працевлаштування; низький освітній і кваліфікаційний рівень, що не дозволяє конкурувати на ринку праці, небажання працевлаштовуватися, що свідчить про схильність до ведення

паразитичного способу життя. У цьому аспекті незайнятість тягне низку негативних наслідків, а, отже, слугує певним віктимогенним фактором.

Серед детермінантів віктимізації населення в Україні (і домашня сфера не є винятком) кримінологи виділяють ту обставину: «Що злочинці та їх жертви – вихідці з одного соціального середовища, ведуть схожий спосіб життя, мають загальні уявлення про матеріальний достаток. Злочинців і жертв об'єднує соціальне неблагополуччя, статус маргіналів, периферійне місце, яке вони займають у соціальній структурі суспільства» [52].

У ході дослідження вдалося встановити деякі аспекти *кримінально-правової* характеристики особи потерпілого. Зокрема, з'ясовано, що 15,3 % потерпілих мали судимість за вчинення кримінальних правопорушень проти власності, громадського порядку та моральності. Ще 42 % осіб попередньо притягувались до адміністративної відповідальності. Тобто кожен третій потерпілий до вчинення проти нього кримінально-протиправного посягання мав відповідний досвід негативної протиправної або злочинної діяльності і був відомий правоохоронним органам як правопорушник, що, безумовно, накладало негативний відбиток на характер його поведінки та підвищувало індивідуальну віктимність.

Окрім цього, наше дослідження підтвердило віктимогенну роль пияцтва. Так, 58 %, потерпілих на момент вчинення кримінального правопорушення перебували у стані алкогольного сп'яніння. Разом із тим встановлено, що 43,9 % потерпілих ще задовго до кримінально-протиправного посягання вживали спиртні напої спільно з майбутнім злочинцем. Причому 14 % потерпілих робили це систематично, решта – періодично або безпосередньо в день кримінального правопорушення (дод. А).

Як відомо: «На осіб, які перебувають у нетверезому стані, в силу їх послабленого опору, легше чинити будь-яке злочинне посягання, оскільки в них підвищена загальна віктимність» [78, с. 63]. Разом із тим, зростає і спеціальна віктимність, тому що вони ведуть себе нахабно і зухвало, втрачають контроль над власною поведінкою, часто ініціюють сварки та бійки.

Окрім того, безпорадність і безсоромність особи, в силу її сп'яніння, як правило, збуджує агресивність і жорстокість злочинця.

Таким чином, стан сп'яніння виступає в ролі своєрідного каталізатора, що сприяє прискоренню і полегшенню злочинного посягання. У таких випадках вбачаються два потужних складника віктимогенної поведінки: з одного боку – створення умов, що сприяють вчиненню кримінального правопорушення (доведення до стану сп'яніння), а з іншого – поштовховий момент (нанесення кривди, образи злочинцю, аморальний вчинок тощо).

Вивчення особи потерпілого за *морально-психологічним* напрямом дало наступні результати. Насамперед, звертає на себе увагу алкогольна обтяженість, яка носить досить поширений характер. Як уже було зазначено, систематичне пияцтво призводить до моральної деформації особи, послаблює або підриває соціально корисні зв'язки в різних типах мікросередовища, а також сприяє створенню конкретних життєвих ситуацій віктимогенно-криміногенного характеру. На ґрунті зловживання потерпілими спиртними напоями виникали численні конфлікти із потенційним злочинцем з різних незначних для тверезої людини приводів, що розв'язувалися шляхом фізичного впливу. Застосувавши силу один раз, учасники конфлікту постійно відтворювали цей досвід в інших аналогічних випадках, що неминуче прискорювало настання злочинного фіналу.

Окрім цього, віктимності жертв домашньої злочинності значною мірою сприяла й така форма соціальної патології в їхній поведінці, як сексуальна розбещеність, відсутність морально-етичної вибірконості у сфері інтимних стосунків. Нами встановлено, що 33,5 % потерпілих вели аморальний спосіб життя. Зазвичай, вона знаходила свій прояв у сексуальній розпусті, подружніх зрадах, створенні різного роду інтимних інтриг. Соціальний паразитизм

потерпілих накладав специфічний відбиток на їх морально-психологічний образ і, крім того, викликав огиду і ненависть у злочинців.

Таким чином, можна констатувати, що життя жертви створює відповідні передумови для віктимізації її власної поведінки.

У ході дослідження вдалося встановити деякі дані стосовно фізичного та психічного стану здоров'я потерпілих. Так, зокрема, 16,1 % із них мали певні соматичні захворювання (гіпертонія, стенокардія, атеросклероз тощо). Однак більшість потерпілих (83,9 %) не мала ніяких фізичних захворювань, або ж у матеріалах кримінальних проваджень не було зазначеної інформації.

Що стосується психічного стану здоров'я, то у переважній більшості осіб не було виявлено жодних психічних патологій, втім, у деяких (11,5 %) під час відповідних експертиз були виявлені аномалії у психіці. Серед яких: хронічний алкоголізм (4,8 %); наркоманія (0,4 %); епілепсія та шизофренія (1,1 %); олігофренія (1,8 %); інші – 3,4 % (дод. А).

На нашу думку, наявність деяких фізичних і психічних захворювань у потерпілих підвищувало їх віктимність, оскільки під їх впливом поведінка останніх набувала агресивного або яскраво провокаційного характеру. Разом із тим, психіко-фізичні вади значно зменшували можливість потерпілих уникнути злочинного посягання, чинити опір чи звернутися за допомогою до правоохоронних органів. З огляду на це можна припустити, що певна частина потерпілих із психічними аномаліями перейшли до розряду латентних.

Отже, як з'ясувалося в ході нашого дослідження, поведінка потерпілих від домашньої злочинності досить різна за змістом і за значенням у механізмі протиправних вчинків.

З одного боку, прослідковується яскраво віктимогенна, девіантно-конфліктна спрямованість особи, схожа із соціально-психологічними характеристиками особи злочинця. Тобто спостерігається інверсія ролей: потенційну жертву неможливо відрізнити від майбутнього злочинця, оскільки

їх дозлочинна поведінка свідчить про обопільне суспільно небезпечне загострення конфліктних відносин із взаємним застосуванням фізичної сили.

З іншого боку, певна частина потерпілих відрізняється соціальною пасивністю, інертністю, потуранням насильницьким проявам з боку злочинця. Складається враження, що особи цієї категорії ще задовго до кримінального правопорушення змирилися зі своєю участю, вжилися у роль жертви, не робили вагомих спроб змінити своє становище, чим стверджували безкарність і вседозволеність злочинців, що призводило до активізації домашньої злочинності.

Виходячи з цих міркувань, ми виділяємо такі види поведінки потерпілих від домашньої злочинності: агресивно-викликаюча, аморально-провокуюча, нейтральна, надокучливо-дошкульна. У підґрунтя подібної класифікації покладено такий критерій, як характер прояву та інтенсивність впливу віктимної поведінки на прийняття злочинного рішення.

Під час вивчення матеріалів кримінальних проваджень особливу увагу привертали випадки *агресивно-викликаючої* поведінки потерпілих (30 %), що призвела до вчинення кримінального правопорушення проти них. Нами встановлено два основних варіанти такої поведінки. У більшості випадків – це конфлікт, що виник із будь-якого приводу між злочинцем і потерпілим під час спільного вживання спиртних напоїв. Потерпілі в таких конфліктах поводяться зухвало, нагнітають емоційну напругу, висловлюють принижуючі образи й погрози фізичною розправою у бік злочинців. Характерною особливістю такої поведінки є те, що потерпілі, не вагаючись, досить швидко переходять від принижень і погроз до інтенсивних агресивних дій. На нашу думку, у цих випадках «спрацьовують» як кримінологічні характеристики потерпілих, готовність до домашнього насильства, так і стан алкогольного сп'яніння. Подібна поведінка потерпілого, який, зазвичай поступається на даний момент своїми фізичними можливостями (в силу стану алкогольного сп'яніння), виступає потужним поштовхом до імпульсивного насильницького

впливу з боку злочинця, в результаті якого потерпілому спричиняється шкода здоров'ю.

Суттєве віктимологічне значення при вчиненні домашньої злочинності має *аморально-провокуюча* поведінка потерпілих. Ця поведінка суперечить загально визнаним нормам моралі і правилам етикету, що склалися у суспільстві, а тому викликає обурення і засудження з боку більшості громадян. Значне поширення аморальна поведінка набула у сімейно-побутовій сфері, у тому числі вона була властива і деякій частині потерпілих. Зокрема, нами зафіксовано два найтипівіших різновиди подібної поведінки. В одних випадках вона виражалася у сексуальній розпусті потерпілих, порушенні подружньої вірності, створенні різного роду інтимних інтриг, насміханні або шантажуванні одного з подружжя, що складало підґрунтя численних криміногенних конфліктів зі злочинцем. Відтак, ідеться про активну провокацію з боку потерпілих, що викликала сильні емоційні хвилювання у засуджених, які послаблювали самоконтроль і штовхали до насильницьких дій із низинних спонукань.

Іншим різновидом аморально-провокуючої поведінки є пасивна провокація. Вона проявляється: у веденні паразитичного способу життя, пияцтві, зневажливому ставленні до оточуючих, занедбаності, втраті людської подобі, перебуванні у безпорадному стані тощо. Такі особи тривалий час порушували правила співжиття, конфліктували з особами, які намагалися позитивно вплинути на них. Окрім того, потерпілі не виконували сімейних функцій, ставали обтяжливим тягарем для рідних і близьких осіб, а також своєю аморальною поведінкою ганьбили останніх, спричиняли духовні страждання і дискомфорт.

Разом названі різновиди аморально-провокуючої поведінки складають близько 30 % від усіх випадків.

Водночас, існують непоодинокі випадки (15 %) *нейтральної* поведінки потерпілих, яка не заслуговує ні позитивної, ні негативної кримінологічної оцінки. Нейтральна поведінка потерпілих від домашньої злочинності жодним чином не впливала на розвиток конкретної життєвої ситуації: не виступала

приводом до вчинення кримінального правопорушення і не створювала сприятливих для злочинного посягання умов. Потерпілі, як правило, не ініціюють конфлікти, а навпаки, намагаються їх всіляко уникати, а у випадках втягнення у конфлікт ведуть себе нейтрально, без будь-яких елементів провокації. Частіше нейтральна поведінка потерпілих була властива останнім під час вчинення по відношенню до них примушування до вступу в шлюб та кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості.

Вчинення кримінальних правопорушень, що утворюють домашню злочинність, при нейтральному варіанті поведінки потерпілих слід розцінювати як результат глибинної і стійкої антисуспільної установки злочинців, що виливається у протиправні дії без жодних для цього підстав.

Наступним різновидом поведінки потерпілих є *надокучливо-дошкульна*. Подібна поведінка знаходить свій вираз у багатоепізодних продовжуваних конфліктах, що періодично виливаються у гострі зіткнення із застосуванням фізичної сили. Потерпілі, котрі, як правило, виступають ініціаторами таких конфліктів, поступово нагнітають емоційну напругу. Їх дії здебільшого були спрямовані на психологічний злам злочинців та їх повне підкорення, а тому носили ірраціональний, виснажливий характер. Варто зазначити, що спочатку жертви вдавалися до примітивних засобів впливу на свідомість, емоції і психіку злочинців: демонстративно висловлювали на адресу майбутніх злочинців своє невдоволення, зневагу, образи, приниження, докори. Із плином часу, коли названі засоби не давали очікуваного результату (виведення із психічної рівноваги, завдання глибокої душевної травми), дії потерпілих ставали все більш дошкульними. Своїми висловлюваннями і жестами вони знаходили «найболючіші місця» у психіці злочинців, ураження яких у кінцевому результаті призводить до емоційного вибуху, приступів люті й ненависті, що має зовнішній прояв у вчиненні фізичного, психічного та

економічного насильства з боку злочинців. Подібна поведінка потерпілих відмічена у 25 % випадків.

Таким чином, запропоновані варіанти віктимної поведінки потерпілих, що передували вчиненню домашньої злочинності, безумовно не є вичерпними і досконалыми, оскільки всю різноманітність дій жертв неможливо чітко окреслити лише межами названих видів поведінки. Більше того, наведені різновиди віктимної поведінки нерідко взаємопоєднуються, утворюючи складні комбінації. Проте значне поширення саме зазначених варіантів, їх криміногенність дозволяє нам виділяти їх окремо [6, с. 9].

Необхідно відмітити, що названі види поведінки потерпілих мають досить різний характер прояву та ступінь впливу на прийняття винним рішення щодо злочинного посягання. Загалом прослідковується три основні тенденції: в одних випадках (агресивно-викликаюча поведінка) такі дії виступають потужним поштовхом до вчинення кримінального правопорушення проти життя, здоров'я, волі, честі, статевої свободи та статевої недоторканості особи. У других (нейтральні дії) – жодним чином не впливають на волю злочинців. У третіх (аморально-провокуюча, надокучливо-дошкульна поведінка) – створюють сприятливу обстановку для виникнення і ствердження злочинного наміру, що реалізується випадково, за умов виняткової провокації з боку потерпілих.

Відповідно до типових моделей поведінки потерпілих нами було виокремлено п'ять основних типів жертв домашньої злочинності, серед яких:

1) *агресивні жертви*. Цю групу складають жертви, поведінка яких полягає в нападі на заподіювача шкоди або інших осіб, або агресії в інших формах – образа, наклеп, знущання тощо (агресивні провокатори);

2) *активні жертви*. До цієї групи входять особи, поведінка яких не пов'язана з нападом або поштовхом у формі конфліктного контакту, але заподіяння їм шкоди відбувається за їх активного сприяння;

3) *ініціативні жертви*. До цієї групи входять жертви, провокуюча поведінка яких призводить до заподіяння їм шкоди: ініціативні в силу

особистісних якостей, самі створюють ситуацію вчинення кримінального правопорушення і самі потрапляють в цю пастку;

4) *пасивні жертви*. До цієї групи входять особи, які звикли не чинити фізичний чи моральний опір протидії злочинцю з різних причин: об'єктивно нездатні до опору (стабільно або тимчасово), об'єктивно здатні до опору;

5) *некритичні жертви*. До цієї групи входять особи, що демонструють байдужість, невміння правильно оцінити життєві ситуації: з низьким освітнім рівнем, низьким інтелектом, неповнолітні, похилого віку, хворі, в тому числі психічно хворі, некритичні без очевидних «формалізованих» якостей.

Висновки до розділу 2

Дослідження кримінологічної характеристики домашньої злочинності в Україні дало підстави дійти таких висновків:

1. Визначено, що під станом домашньої злочинності необхідно розуміти сформовану в узагальнених оцінках кількісних та якісних характеристик інформаційну модель цього суспільно небезпечного явища, що відбиває внутрішні і зовнішні взаємозв'язки, закономірності функціонування й основні тенденції його розвитку.

2. Зазначено, що вжиті правоохоронними та іншими державними органами заходи не дали можливості нейтралізувати основні дестабілізуючі фактори, що обумовили напруженість і подальше ускладнення безпекової ситуації в державі, що позначилось на підвищенні рівня злочинності, у тому числі й домашньої. До кримінальних правопорушень цієї категорії у дослідженні віднесено діяння, передбачені ст. 126-1, 134, 151-2, 152, 153 та ін. КК України.

3. Основна кількість домашньої злочинності вчиняється спонтанно (86 %). Результати вивчення матеріалів 242 кримінальних проваджень засвідчили, що основними проявами фізичного насильства були: синці, забиті місця, наявність частково залікованих попередніх травм, сліди укусів (100 %).

4. Щодо географії, в ході дослідження встановлено, що домашня злочинність загалом має переважно «міський» характер» (68,4 %).

5. З'ясовано, що в реальності домашня злочинність має значно вищі показники, які важко виявити через її високу латентність. Криміногенна ситуація складніша там, де рівень латентності вище, оскільки органи, які ведуть боротьбу зі злочинністю, не володіють повною інформацією про її стан та працюють без урахування прихованих процесів, що відбуваються у ній.

На сучасному етапі латентна злочинність у домашній сфері має явно виражені несприятливі тенденції та потребує розроблення комплексної програми щодо її нейтралізації. Вона формується під впливом низки факторів. Одним із найбільш важливих факторів латентності є небажання громадян звертатися до правоохоронних органів із заявами та повідомленнями про кримінальні правопорушення в домашній сфері.

6. Виокремлено та проаналізовано різні чинники розвитку країни, які впливають на відтворення (поширення) окремих видів (груп) кримінальних правопорушень, у тому числі в домашній сфері. З огляду на запропоновані відомими кримінологами (О. М. Джу́жа, А. П. Закалюк, О. М. Литвинов та ін.) підходи, їх диференційовано на: соціально-економічні, правові та організаційно-управлінські.

7. Із початку 2019 р. соціально-економічна детермінанта вчинення домашньої злочинності обумовлена ще й пандемією гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. У ситуації самоізоляції через пандемію COVID-19 не лише в Україні, а й у багатьох країнах світу (Австралії, Бразилії, Китаї, Росії, США, ЄС), спостерігається сплеск жорстокості та агресії по відношенню до жінок і дітей. Зростання випадків домашнього насильства в період локдауну відбулося через підвищення рівня психологічного стресу, ускладнення стосунків у сім'ях, зміну обов'язків членів домогосподарств, погіршення матеріального стану сімей унаслідок зменшення доходів або вимушеного безробіття. Під час введення посиленних карантинних заходів багато жертв домашнього насильства опинилися сам на сам із кривдниками, знаходячись тривалий час в

одному приміщенні з ними, а також стикнулися з певними обмеженнями при взаємодії із зовнішнім світом.

8. Відмічено досить високий рівень інтенсивності домашнього насильства серед осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення: щороку майже кожен п'ятий продовжує свою протиправну поведінку і повторно вчиняє такі дії. Однією з причин цього є неефективна практика реагування з боку судових органів, оскільки домінуючим видом стягнення (93,8 %) залишається накладання штрафу, який вдалося стягнути лише у половині випадків.

9. За ступенем стійкості агресивно-насильницького спрямування виділено такі типи злочинців у домашній сфері: 1) *легковажний* – до моменту вчинення протиправного діяння вони мали позитивну чи нейтральну характеристику, дотримувалися встановлених сімейних правил та установок. Якщо така особа і мала якісь негативні прояви поведінки або аморальні елементи свідомості, то вони були непомітні; 2) *проміжний* – негативний тип особи зі схильністю до порушень морально-етичних й адміністративних-правових норм, однак спрямованість на вчинення насильницьких кримінальних правопорушень явно не виражена; 3) *агресивний* – з негативним ставленням до життя і здоров'я людини, з домінантою демонстративною, агресивною поведінкою, який застосовує насильство в сім'ї як єдиний засіб і спосіб вирішення конфлікту, в більшості випадків створеного ним самим; 4) *злісний* – глибоко деформований тип особи з яскраво вираженою антисуспільною спрямованістю, що вирізняється особливою агресією та ворожістю. У відносинах із представниками цього типу провокація з боку потерпілих не має суттєвого значення та несумісна з тяжкістю наслідків, що настали.

10. За характером прояву та інтенсивністю впливу віктимної поведінки на прийняття злочинного рішення виділено такі типові моделі поведінки жертв домашньої злочинності: агресивно-викликаюча (30 %), аморально-провокуюча (30 %), нейтральна (15 %), надокучливо-дошкольна (25 %).

11. Відповідно до розробленої класифікації поведінки потерпілих надано типологію жертв домашньої злочинності: 1) *агресивні жертви* – жертви, поведінка яких полягає в нападі на заподіювача шкоди або інших осіб, або агресії в інших формах – образа, клепа, знущання тощо (агресивні провокатори); 2) *активні жертви* – особи, поведінка яких не пов'язана з нападом або поштовхом у формі конфліктного контакту, але заподіяння їм шкоди відбувається за їх активного сприяння; 3) *ініціативні жертви* – жертви, провокуюча поведінка яких призводить до заподіяння їм шкоди: ініціативні в силу особистісних якостей, самі створюють ситуацію вчинення кримінального правопорушення і самі потрапляють в цю пастку; 4) *пасивні жертви* – особи, які звикли не чинити фізичний чи моральний опір протидії злочинцю з різних причин: об'єктивно нездатні до опору (стабільно або тимчасово), об'єктивно здатні до опору; 5) *некритичні жертви* – особи, що демонструють байдужість, невміння правильно оцінити життєві ситуації: з низьким освітнім рівнем, низьким інтелектом, неповнолітні, похилого віку, хворі, в тому числі психічно хворі, некритичні без очевидних «формалізованих» якостей.

Основні наукові результати здобувача опубліковано в працях [6; 7; 8; 9].

РОЗДІЛ 3

ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ПРОКУРАТУРОЮ ДОМАШНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Розкриваючи зміст третього розділу, варто зазначити, що органи прокуратури України за нашим дослідженням фактично сприяють запобіжному впливу на причини та умови вчинення кривдником кримінального правопорушення в сім'ї і виступають одним із суб'єктів запобігання домашній злочинності.

І хоча діяльність прокурора напряду не пов'язана із запобіганням домашній злочинності, але об'єктивно залежить від ефективності реалізації нею основної функції – це захист прав і свобод людини у різних сферах її діяльності. Не виключенням є і домашня сфера.

Більше того, прокуратура, посідаючи особливе місце в системі правоохоронних органів, наділена правом охороняти прав людини в Україні, а тому покликана відіграти провідну роль у координації антикриміногенного потенціалу правоохоронних органів щодо запобігання кримінальним правопорушень взагалі, і в домашній сфері, зокрема [15, с. 78]. Вищенаведене дало нам підставу дослідити загальносоціальні та спеціально-кримінологічні заходи запобігання прокуратурою домашній злочинності і довести провідне місце саме прокуратури у цій сфері.

3.1. Координаційна діяльність прокуратури як суб'єкта запобігання домашній злочинності

Ураховуючи той факт, що населення Україні довіряє і використовує правові механізми доступу до правосуддя, протидії та запобігання домашній злочинності, ми вважаємо, що прокуратура як суб'єкт запобігання домашній злочинності може ефективно реалізувати конституційні функції захисту прав

і свобод людини на підставі найкращих стандартів професійної компетентності, етики та доброчесності.

Вищенаведене доводить, що прокурори всіх рівнів сьогодні забезпечують дотримання прав та інтересів потерпілих, свідків, а також фундаментальних прав підозрюваних і обвинувачених, інших учасників процесу згідно з високими стандартами захисту прав людини. Водночас прокуратура, керуючись принципами верховенства права, забезпечує дотримання конституційних прав і свобод людини, координує формування кримінально-правової політики та діяльність органів правопорядку з метою запобігання злочинності взагалі і домашній у тому числі.

Заслуговує на особливу увагу наукова точка зору українського кримінолога професора В. М. Куца, який зазначає, що: «У процесі реалізації механізму запобігання злочинності на першому місці стоїть профілактика злочинності, тобто зусилля, спрямовані на нейтралізацію суб'єктивних та об'єктивних обставин, що обумовлюють появу схильності до вчинення кримінальних правопорушень; наступним етапом є попередження злочинності, тобто застереження осіб, схильних до вчинення кримінальних правопорушень, про нераціональність їх вчинення через низку соціально негативних наслідків як для суспільства, так і для них самих; і врешті-решт, якщо попередження злочинності не спрацьовує, включається остання – третя складова – припинення розпочатого кримінально-протиправного діяння на стадії готування» [132, с. 23]. Поряд із механізмом запобігання злочинності, поіменований учений на основі сучасних уявлень про сутність злочинності обґрунтовує авторське бачення протидії її проявам як системи соціально-правових зусиль, спрямованих на запобігання вчиненню кримінальних правопорушень та реагування на їх вчинення [133; 134].

У своїй діяльності прокурор керується затвердженими стандартами, які відповідають найвищим міжнародним вимогам і практиці Європейського суду з прав людини. Реалізуючи конституційні функції, прокурор самостійно

приймає рішення, виконує лише ті вказівки прокурора вищого рівня, які надані йому із дотриманням вимог закону.

Координаційна діяльність прокуратури як суб'єкта запобігання домашній злочинності полягає саме у співпраці органів прокуратури України з Національною поліцією України і знаходить своє практичне втілення у конкретних формах спільної роботи. Більше того, як зазначає у власному дослідженні вітчизняний учений О. С. Іщук: «При обранні конкретної форми координації необхідно виходити з основних показників, одержаних у результаті аналізу статистичних даних про стан, структуру, динаміку злочинності» [86, с. 34].

Поділяючи такий підхід ученого, ми звертаємо увагу на наказ Генерального прокурора від 16 жовтня 2020 р. № 489, яким закріплена Стратегія розвитку прокуратури на 2021–2023 роки. Так, у розділі 2.2 «Ефективна координація діяльності у сфері протидії злочинності та функціонування системи кримінальної юстиції загалом» передбачено, що: «Координування розробки та впровадження кримінально-правової політики задля злагодженої роботи органів прокуратури та відповідних органів правопорядку передбачає забезпечення сучасних підходів до протидії злочинності» [188].

Такий підхід корелює з ч. 2 ст. 25 Закону України «Про прокуратуру» та Порядком координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності, затвердженим наказом Офісу Генерального прокурора від 08.02.2021 р. № 28, у яких саме прокуратуру визначено головним суб'єктом, відповідальним за координацію діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності. У свою чергу, суб'єктами координаційної діяльності, згідно із зазначеним Порядком, є правоохоронні органи, на які законодавством України покладено функції здійснення дізнання, досудового слідства та проведення оперативно-розшукової діяльності, а в необхідних випадках – інші державні органи за їх згодою.

Серед завдань координації визначено: «1) розроблення та впровадження у діяльність правоохоронних органів та органів прокуратури пріоритетів кримінально-правової політики, сучасних підходів до протидії злочинності; 2) визначення основних напрямів та проблем у правозастосовній і правоохоронній діяльності щодо запобігання та протидії злочинності на основі аналізу її структури, динаміки та прогнозування тенденцій, підготовку пропозицій щодо шляхів вирішення відповідних проблем із метою сприяння у виконанні завдань кримінального провадження; 3) розроблення, узгодження і реалізацію спільних заходів, спрямованих на запобігання, виявлення, розкриття, припинення та розслідування кримінальних правопорушень, причин та умов, які сприяли їх вчиненню; 4) підготовку пропозицій щодо вдосконалення законодавства у сфері протидії злочинності» [161].

При цьому слушною є позиція вітчизняних учених М. Й. Курочки та П. М. Каркача, як вважають, що: «За декілька років здійснення прокуратурою координації дій у запобіганні злочинності взагалі набуто значного досвіду, напрацьовано різні її форми, які допомагають об'єднати зусилля правоохоронних органів» [130, с. 305].

Зокрема, вітчизняний науковець І. В. Щербина, досліджуючи прокурорський нагляд у досудовому розслідуванні, пропонує такі основні форми координаційної діяльності правоохоронних органів, а саме: «1) проведення координаційних та міжвідомчих нарад перших керівників правоохоронних органів або виконуючих їх обов'язки; 2) спільні засідання колегій цих органів; прийняття узгоджених рішень щодо забезпечення реалізації державних і регіональних програм боротьби зі злочинністю та корупцією; 3) обмін інформацією з питань боротьби зі злочинністю; 4) видання спільних наказів, вказівок, підготовка інформаційних листів та інших організаційно-розпорядчих документів; 5) спільні виїзди до регіонів для проведення узгоджених дій, перевірок і надання допомоги місцевим правоохоронним органам у боротьбі зі злочинністю; 6) створення слідчо-оперативних груп для розслідування конкретних злочинів; 7) проведення

спільних цільових заходів з метою виявлення і припинення злочинів, а також усунення причин і умов, що сприяли їх вчиненню; 8) взаємне використання можливостей правоохоронних органів для підвищення кваліфікації працівників, проведення спільних семінарів, конференцій; 9) розроблення і затвердження узгоджених планів координаційної діяльності; 10) надання взаємної допомоги у забезпеченні власної безпеки в процесі діяльності у боротьбі зі злочинністю; 11) випуск спільних бюлетенів (збірників) та інших інформаційних видань; 12) спільна підготовка пропозицій органам державної влади та органам місцевого самоврядування щодо оздоровлення криміногенної ситуації та інші форми, які визначаються в кожному конкретному випадку, виходячи із ситуації» [209, с. 284].

Зазначені та інші доктринальні розробки набули свого нормативного втілення в галузевому наказі Офісу Генерального прокурора «Про затвердження Порядку координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності» від 08.02.2021 р. № 28, визначивши основною формою координації проведення координаційних нарад із керівниками правоохоронних органів, а також закріпивши інші форми координації, зокрема: «1) проведення спільних нарад з керівництвом правоохоронних та інших державних органів; 2) створення міжвідомчих робочих груп; 3) здійснення спільних виїздів у регіони для проведення узгоджених дій, перевірок і надання допомоги правоохоронним органам у протидії злочинності; 4) обмін аналітичною інформацією з питань протидії злочинності, проведення спільних аналітичних досліджень; 5) розробка спільних наказів, а також підготовка листів інформаційного характеру і документів організаційного та методичного спрямування; 6) розробка і забезпечення виконання спільних планів із запобігання, виявлення та припинення кримінальних правопорушень, усунення причин та умов, які сприяли їх вчиненню; 7) взаємне використання можливостей з підготовки і навчання кадрів, організація та проведення спільних тренінгів, семінарів, конференцій та інших заходів із метою підвищення кваліфікації працівників

органів прокуратури та правоохоронних органів; 8) розробка пропозицій з питань удосконалення системи кримінальної юстиції та правового регулювання у сфері протидії злочинності; 9) ініціювання проведення наукових досліджень у сфері протидії злочинності» [161].

При цьому, виходячи з логіки викладу положень аналізованого документа, перелік таких форм не є вичерпним, адже, як зазначається в наказі: «За наявності підстав керівництвом органів прокуратури за участі правоохоронних та інших державних органів відповідного рівня можуть проводитися інші узгоджені заходи у встановленому законодавством порядку» [161].

Вищевикладене дозволяє дійти висновку, що під **«координаційною діяльністю, що здійснюють прокурори всіх рівнів у сфері запобігання домашній злочинності»** варто розуміти діяльність, що спрямована на узгодження заходів запобігання вчиненню кривдником в сім'ї кримінального правопорушення, надання всебічної допомоги жертві такої злочинності, а також притягнення до кримінальної відповідальності кривдника (кривдниці) [12, с. 83].

На жаль, у ході проведеного дослідження нами не встановлено законодавчого закріплення саме такої діяльності. Хоча вона має під собою як наукове, так і практичне обґрунтування. Тому ми підтримуємо позицію професора І. Г. Богатирьова, який пропонує «систематично удосконалювати напрями діяльності правоохоронних органів, органів місцевого самоврядування шляхом розробки потужних наукових, науково-методичних видань із питань запобігання домашній злочинності» [26, с. 8–9].

Інший вітчизняний учений В. Т. Білоус взагалі пропонує прийняття спеціального Закону України «Про координацію діяльності правоохоронних органів у запобіганні злочинності та іншим правопорушенням», в якому, зокрема, на його думку, необхідно: «1) надати вичерпний перелік правоохоронних органів України, на яких буде поширюватися зазначений Закон; 2) визначити поняття координації діяльності правоохоронних органів;

3) визначити принципи, мету та завдання такої координації, а також правовий статус координуючого органу, його завдання, функції, повноваження та напрями і форми координації» [19, с. 135].

Варто погодитися з позицією українського кримінолога О. М. Литвинова, який серед форм координації прокуратури з іншими правоохоронними органами виділяє: «а) створення єдиного фронту запобігання злочинності на основі залучення до цієї справи не лише правоохоронних та інших державних органів, а й громадських формувань та окремих громадян; б) активізацію роботи суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням; в) економію затрат сил, засобів та матеріальних цінностей під час запобігання кримінальним правопорушенням; г) забезпечення реалізації державних програм у сфері запобігання злочинності; е) забезпечення принципів координаційної та запобіжної діяльності» [137, с. 74].

Водночас, основними принципами координаційної діяльності прокуратури у сфері запобігання домашній злочинності мають стати: а) рівність усіх суб'єктів координаційної діяльності в ухваленні спільних рішень, постановці питань, внесенні пропозицій, розробці рекомендацій і заходів щодо запобігання вчиненню кривдником (кривдницею) кримінального правопорушення; б) самостійність кожного правоохоронного органу, включаючи Національну поліцію України, у межах наданих йому законодавством повноважень, недопущення змішування компетенції, підміни одного органу іншим під час реалізації узгоджених рішень, рекомендацій та проведенні спільних заходів; в) гласність у висвітленні результатів роботи в тих межах, коли вона не суперечить вимогам законодавства про захист прав, свобод людини і громадянина, державної та іншої таємниці, що охороняється законом; г) відповідальності керівників кожного правоохоронного органу за своєчасне виконання узгоджених заходів.

При цьому варто зазначити, що в науці з цього приводу існують й інші підходи. Так, Л. М. Давиденко вважає, що: «Координація здійснюється на

основі: а) дотримання законності; б) рівності всіх учасників координації в підготовці питань, внесенні пропозицій, розробці рекомендацій і заходів; в) самостійності кожного правоохоронного органу в межах наданих йому законодавством України повноважень під час виконання погоджених рішень, рекомендацій і заходів; г) відповідальності керівників кожного правоохоронного органу за виконання погоджених заходів» [4, с. 289].

У цілому, узагальнивши існуючі в науці підходи з означеної проблематики, слід констатувати, що до принципів координації прокуратури у сфері запобігання домашній злочинності варто віднести такі: 1) законність; 2) рівність суб'єктів координаційної діяльності; 3) самостійність; 4) гласність; 5) погодженість; 6) об'єктивність; 7) відповідальність.

Варто зазначити, що вітчизняне галузеве нормотворення врахувало відповідні доктринальні напрацювання і в п. 7 Порядку координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності, затвердженому наказом Офісу Генерального прокурора від 08.02.2021 р. № 28, закріпило такі основні засади (принципи) координації, як: «1) верховенство права; 2) законність; 3) незалежність і рівність суб'єктів координаційної діяльності у визначенні проблем у сфері протидії кримінальним правопорушенням, ініціюванні, розробці, узгодженні та реалізації заходів, спрямованих на їх вирішення; 4) обов'язковість виконання узгоджених заходів та контроль за їх реалізацією; 5) системність і повнота використання різних форм координації; 6) публічність, гласність і відкритість координаційних заходів, оприлюднення їх результатів у встановленому законодавством порядку в межах, які не суперечать вимогам законодавства про захист прав і свобод людини та громадянина, державної таємниці та іншої інформації з обмеженим доступом» [161].

Як показали результати нашого дослідження, для успішного здійснення прокуратурою координаційної діяльності та реалізації зазначених принципів важливе значення мають також і правильно визначені при цьому її основні напрями. До таких варто віднести: а) спільний аналіз стану домашньої

злочинності; б) вивчення практики вчинення кривдником (кривдницею) кримінальних правопорушень у домашній сфері; в) виконання заходів у межах запобігання окремим видам кримінальних правопорушень у домашній сфері, передбачених чинним законодавством; г) розроблення пропозицій щодо вдосконалення координаційної роботи прокуратури з іншими суб'єктами запобігання домашній злочинності.

До речі, під час проведеного дослідження нами встановлено, що обласні та окружні прокурори координують діяльність правоохоронних органів, включаючи й органи місцевого самоврядування (об'єднані територіальні громади), розглядаючи їх на відповідних координаційних нарадах. При цьому в постановах, що приймаються на таких нарадах, визначаються спільні організаційно-практичні заходи для всіх суб'єктів координації.

Варто також наголосити, що напрями координації обираються прокурорами особисто з урахуванням пропозицій керівників правоохоронних органів, органів місцевого самоврядування (об'єднаних територіальних громад), стану законності, структури й динаміки домашньої злочинності та інших чинників, що впливають на вчинення кривдником (кривдницею) кримінальних правопорушень у домашній сфері, а також характеру питань, які можуть бути вирішені за допомогою такого організаційно-правового засобу, як координація. При цьому: «У ході координаційної діяльності прокуратурою вирішуються такі завдання: а) визначення основних напрямів запобігання злочинності на основі аналізу її структури, динаміки та прогнозування тенденцій розвитку цього суспільно небезпечного явища; б) розроблення, узгодження і виконання спільних заходів із метою своєчасного виявлення, розкриття, припинення та запобігання кримінальним правопорушенням і корупційним проявам, усунення причин та умов, що їм сприяли; в) надання пропозицій з удосконалення законодавства, спрямованих на підвищення ефективності правоохоронної діяльності у сфері запобігання кримінальним правопорушенням» [76, с. 75].

У контексті нашого дослідження варто виділити таку форму координаційної діяльності прокуратури у сфері запобігання домашній злочинності, як координаційна нарада, до складу якої за посадою входять прокурор (голова наради) та перші керівники відповідних правоохоронних органів (учасники наради). При цьому на координаційній нарадах, які скликаються не менше як один раз на півріччя, розглядаються найбільш важливі (актуальні) питання запобігання злочинності, включаючи й домашню сферу.

Хоча, як показує аналіз цих нарад, нерідко на практиці вони є проявом формалізму, оскільки постанови, що приймаються по суті, не спонукають правоохоронні органи до конкретних дій у сфері запобігання злочинності, а проконтролювати їх виконання взагалі неможливо. Цьому є підтвердження і стану прокурорського нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах та застосуванні інших примусових заходів за 12 місяців 2016 р. Його аналіз показує, що: «На жаль, не додають авторитету учасникам координаційної діяльності також і рішення нарад, у яких зазначаються та повторюються їх повсякденні обов'язки, передбачені законами України та підзаконними нормативно-правовими актами відомчого характеру» [174, с. 79–80].

Окрім цього, до суттєвих недоліків координаційної діяльності органів прокуратури у сфері запобігання домашній злочинності варто віднести також відсутність виваженого підходу до обрання проблем, вирішення яких може бути здійснено за допомогою такої організаційної форми, як координаційна (міжвідомча) нарада. При цьому в ході визначення проблем, що потребують об'єднання зусиль правоохоронних органів, першочергову увагу їх організаторам слід приділяти пошуку шляхів запобігання вчиненню кривдником (кривдницею) форм насильства, що вчиняється в домашній сфері, а саме: фізичного, психологічного та економічного.

Виходячи із цього, обираючи актуальні для координаційної діяльності питання, потрібно, крім урахування суто відомчих позицій діяльності

прокуратури, також здійснювати ґрунтовний аналіз та облік правозастосовної практики в масштабах району, області щодо проблем вчинення кримінальних правопорушень у домашній сфері. З огляду на це, як пріоритетний напрям може розглядатися стан запобігання вчиненню кривдником (кривдницею) кримінальних правопорушень у сім'ї з несприятливою криміногенною ситуацією. Цю пропозицію можна вважати перспективною, якщо взяти до уваги феномен домашньої злочинності, зокрема, такі її прояви, як домашнє насильство, примушування до шлюбу, сексуальне насильство тощо.

Отже, виходячи з результатів проведеного аналізу координаційної діяльності прокуратури як суб'єкта запобігання домашній злочинності, можна зробити такі висновки, що мають пряме відношення до нашого дослідження, а саме: 1) координаційну діяльність органів прокуратури необхідно визнати як один із пріоритетів у сфері запобігання домашній злочинності; 2) досліджуваний вид координації є позасистемним, а отже, має свої характерні риси порівняно із внутрішньосистемною координацією, під час якої всі її учасники є суб'єктами однієї системи (відомства); 3) координаційна діяльність органів прокуратури має міжгалузевий характер, оскільки вона здійснюється щодо організаційно не підпорядкованих об'єктів управління та безпосередньо не стосується їх компетенції із самостійного запобігання кримінальним правопорушенням, зокрема і в домашній сфері; 4) координаційна діяльність прокуратури об'єктивно впливає з її ролі як структури, що взаємодіє з питань забезпечення законності з усіма правоохоронними органами і органами місцевого самоврядування (об'єднаними територіальними громадами).

Поряд із тим, слід погодитися з вітчизняним ученим Ю. В. Новосадам, який доводить, що: «Координаційна діяльність прокурорів не зменшує при цьому значення інших правоохоронних органів із запобігання злочинам та не ставить їх у залежність і під контроль прокуратури» [146, с. 120].

Варто також констатувати, що координаційна діяльність прокурорів як система відносин – це постійно існуюча об'єктивна категорія, необхідна як

умова й регулятор суспільних відносин щодо забезпечення єдиних правил поведінки всіх учасників цього процесу, розробки погоджених дій, а також обґрунтування процедур, що забезпечують єдність у діяльності.

При такому підході, як свідчить практика, зміст завдань та, одночасно, проблем координаційної діяльності прокуратури у зазначеній сфері суспільних відносин полягає в тому, що сьогодні на нормативно-правовому рівні мають бути чітко визначені показники роботи з тих чи інших питань, які відображають зміст її функцій.

Показовим у цьому контексті є наказ Офісу Генерального прокурора «Про загальні засади організації роботи в органах прокуратури України» від 07.08.2020 р. № 365, у п. 22 якого приписується забезпечувати комплексний підхід до оцінки діяльності органів прокуратури за такими критеріями: «1) якість та ефективність реалізації покладених функцій; 2) фахове вирішення питань, що належать до компетенції прокуратури; 3) забезпечення додержання Конституції та законів України при здійсненні прокурорських повноважень; 4) належна організація роботи; 5) повнота та своєчасність вжиття заходів для усунення порушень закону, реального захисту та поновлення порушених прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави, відшкодування завданих збитків» [156].

При цьому, як встановлено в ході дослідження, однією з ознак, що входить до змісту поняття «оцінка ефективності запобіжної діяльності прокуратури як суб'єкта запобігання домашній злочинності», є обумовленість критеріїв і показників роботи прокуратури змістом законів та інших нормативно-правових актів у сфері запобігання злочинності, а також змістом функцій зазначеного органу.

Сутність цієї проблеми полягає в тому, що незважаючи на те, що за змістом функції прокуратури органічно взаємопов'язані та взаємодіють із завданнями щодо запобігання кримінальним правопорушенням, у тому числі у домашній сфері, досі на законодавчому рівні кримінологічний

прокурорський нагляд не визнаний, хоча підстави для цього як на практичному, так і на доктринальних рівнях, розроблені та є очевидними.

Так, вітчизняний дослідник В. П. Півненко у своїх дослідженнях доводить, що, зокрема: «В досудовому розслідуванні діяльність прокурора включає у себе два складника кримінологічного нагляду: а) за виконанням органами досудового розслідування вимог закону щодо виявлення й усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів; б) за безпосередньою діяльністю прокурора у межах досудового розслідування» [149, с. 214–215].

Аналогічну думку із цього приводу висловив й інший український учений-процесуаліст В. М. Юрчишин, на думку якого: «Цей суттєвий недолік необхідно усувати терміново, бо спеціально-кримінологічне запобігання злочинам є обов'язковим атрибутом кримінального процесу будь-якої демократичної країни світу і займає в ньому чільне місце. Цього визначального положення не може ігнорувати жоден законодавець» [212, с. 215].

Отже, на завершення розгляду підрозділу 3.1 «Координаційна діяльність прокуратури як суб'єкта запобігання домашній злочинності» робимо висновок, що ефективність такої діяльності має бути точною, повною, неупередженою та об'єктивною, оскільки саме вона має враховувати всі системоутворюючі ознаки, що становлять її зміст.

Особливо актуальним та важливим цей висновок є з огляду на вирішення прокуратурою координуючого завдання, ефективність якого прямо пов'язана з ефективністю її запобіжної діяльності як суб'єкта запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються в домашній сфері (як одиничне – координуючі завдання, та загальне – завдання із запобігання злочинності).

3.2. Загальносоціальні заходи запобігання прокуратурою домашній злочинності

На сьогодні Україна однозначно дотримується позиції визнання міжнародних стандартів прав людини та впровадження їх в національне законодавство та юридичну практику. Прокуратура як правоохоронний орган не може перебувати поза межами дотримання таких стандартів, оскільки у сучасному демократичному суспільстві вона виконує надзвичайно важливу правоохоронну роль, зміст діяльності якої визначається її місцем у системі органів державної влади, функціями та напрямками її діяльності, наданими законом повноваженнями для їх виконання.

Не помилимося, якщо зазначимо, що це єдина правоохоронна система, яка в порядку, передбаченому Законом України «Про прокуратуру», здійснює встановлені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави. Зважаючи на проведення сьогодні реформи в органах прокуратури України, вкрай важливим є залучення до роботи у них високопрофесійних, неупереджених, чесних, порядних працівників, здатних протистояти намаганням неправомірного впливу на їхню службову діяльність із метою дотримання прав людини.

Важливе значення для запобігання прокуратурою домашній злочинності належить міжнародним стандартам запобігання жорстокому поводженню з дітьми та вчиненню насильства по відношенню до інших членів родини. У контексті цього положення зауважимо, що ч. 1 ст. 9 Конституції України передбачає, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства. Дане положення також закріплено в ч. 1 ст. 10 Цивільного кодексу України, ч. 1 ст. 13 Сімейного кодексу України, іншими законодавчими актами.

Зважаючи на вищезазначене, органи прокуратури у своїй діяльності повинні керуватися нормами міжнародних договорів. До речі, у ст. 27 Віденської конвенції про право міжнародних договорів зазначено, що: «Держави не можуть відмовитися від дотримання міжнародного договору на тій підставі, що він суперечить національному праву» [45]. Отже, вказане положення свідчить про те, що міжнародні договори, які є чинними в Україні,

не можуть суперечити Конституції України, а тому мають ураховуватися правоохоронними органами, зокрема і прокуратурою у запобіганні вчиненню кримінального правопорушення у домашній сфері.

У сучасній практиці необхідність проведення наукового пошуку, присвяченого заходам запобігання домашній злочинності, дотримання прав людини в діяльності органів прокуратури України, не викликає сумніву, а тому визначення даного розділу у проведеному кримінологічному дослідженні є актуальним і значимим для розвитку науки кримінального права, кримінології та практики нормотворення й правозастосування.

Як видається, прокуратура як правоохоронний орган відіграє важливу роль у запобіганні вчиненню кримінального правопорушення у домашній сфері, оскільки її діяльність забезпечується реалізацією встановленої Конституцією України функції обвинувачення, представництва та нагляду, з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства й держави.

Ураховуючи той факт, що у чинному Законі України «Про прокуратуру» вилучено спеціальну норму щодо діяльності прокуратури як суб'єкта запобігання кримінальним правопорушенням, взагалі ми у власному дослідженні поставили за мету відтворення та доведення на науковому рівні системи запобігання вчиненню в домашній сфері кримінального правопорушення як неодмінної умови зниження гостроти кримінальної ситуації в Україні.

Більше того, прокуратура, посідаючи особливе місце в системі охорони прав людини в Україні, покликана відіграти провідну роль у координації антикриміногенного потенціалу правоохоронних органів щодо запобігання кримінальним правопорушенням взагалі і в домашній сфері зокрема.

На жаль, значення прокуратури щодо цієї діяльності нині недооцінюється і в науковому плані, і серед практичних працівників правоохоронних органів, волонтерів та недержавних інституцій. Немає ясності в основоположних, концептуальних питаннях, що стосуються цілей і

завдань, місця та ролі прокуратури в системі суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням у домашній сфері, потребують розроблення і окремі прикладні аспекти проблеми.

Водночас теоретичні основи запобігання кримінальним правопорушенням у домашній сфері органами прокуратури відповідно до змін соціально-економічного і політичного характеру, істотно оновленого законодавства залишаються неопрацьованими. Без цього неможливо забезпечити якісно новий, що обумовлений об'єктивними параметрами соціальної та кримінальної ситуації, рівень цілеспрямованої діяльності органів прокуратури у сфері запобігання вчиненню кримінального правопорушення в домашній сфері.

Незважаючи на значну кількість наукових розробок щодо запобігання кримінальним правопорушенням у домашній сфері, більшість учених не приділяли особливої уваги саме заходам запобігання прокуратурою домашній злочинності, що суттєво впливає на стан, динаміку, географію домашньої злочинності. Відтак, можемо обґрунтовано стверджувати, що значну роль у запобіжній діяльності, включаючи й домашню сферу, посідають заходи загальносоціального спрямування.

При цьому, як вірно зауважив А. П. Закалюк: «Запобігання злочинності як різновид суспільної діяльності належить до таких важливих напрямів останньої, як соціальний контроль та соціальна профілактика» [82, с. 323]. Про необхідність активізації наукових пошуків з означеної проблематики свідчать зібрані у ході проведеного дослідження емпіричні матеріали. Так, на запитання «Чи можливо на загальносоціальному рівні (на рівні суспільства, окремих його груп, таке інше) запобігати домашній злочинності?» поліція, прокуратура, суд надали такі відповіді: «так» – 44 із 109 опитаних осіб, або 40 %; «ні» – 5 (4 %); «частково» – 61 (56 %) (дод. Б).

Ураховуючи думки респондентів, ми робимо узагальнення про те, що домашня злочинність має свій специфічний предмет і свою конкретну мету, а саме: предмет становить діяльність правоохоронних органів щодо запобігання

вчиненню кримінальних правопорушень у домашній сфері, виявлення причин і умов, сприятливих для їх вчинення.

Отже, функціональна спільність і змістовний зв'язок усіх елементів запобігання вчиненню кримінальних правопорушень у домашній сфері може розглядатися як загальносоціальне запобігання домашній злочинності. При такому підході під загальносоціальним запобіганням злочинності в кримінології розуміють, насамперед: «Комплекс перспективних соціально-економічних і культурно-виховних заходів, спрямованих на подальший розвиток та вдосконалення суспільних відносин і усунення або нейтралізацію разом із тим причин та умов злочинності» [120, с. 143].

На думку В. В. Голіни: «Особливість при цьому соціально-економічних та культурно-виховних аспектів загальносоціального запобігання злочинності виявляється в тому, що їх планування і здійснення проводиться не заради протидії та запобігання злочинам (хоча і це мається на увазі), а для підвищення матеріального добробуту населення, його культурного рівня і свідомості» [51, с. 20–21]. Беззаперечно, загальносоціальне запобігання злочинності – це не просто соціальна реакція держави і суспільства на злочинність, а, як слушно зауважив О. М. Джужа: «Заходи цього виду запобігання злочинності переслідують мету здійснювати позитивний вплив на формування особи всіх членів суспільства» [68, с. 62].

Розглядаючи кримінологічну модель протидії та запобігання домашній злочинності, вітчизняний вчений І. Г. Богатирьов наголошує, що: «Її криміналізація відбулася у зв'язку зі змінами у ХХІ ст. соціально-економічних і політичних процесів, які вимагали водночас кримінально-правового захисту законних прав та інтересів людини і громадянина у різних сферах її діяльності, в тому числі і в домашній сфері» [115, с. 279]. І з цим варто погодитися, оскільки проблеми в сім'ї відображають демократичні цінності в державі, і показують, наскільки держава вирішує ці проблеми і захищає права і свободи людини на різних етапах свого розвитку.

Ураховуючи зазначені методологічні підходи, що склались у кримінології з приводу досліджуваного у цій роботі явища, можна вивести таке визначення поняття «загальносоціальне запобігання прокуратурою домашній злочинності», а саме – це комплекс заходів правового, організаційного, технічного, фінансового та іншого характеру, що реалізуються прокуратурою як суб'єктом запобіжної діяльності та спрямовані на усунення, блокування, нейтралізацію детермінант, які породжують та обумовлюють протиправну поведінку кривдника у домашній сфері [13, с. 251].

Отже, до системоутворюючих ознак, що складають зміст цього поняття, слід віднести такі:

1. Це комплекс заходів, а не система. Такий висновок ґрунтується на тому, що незважаючи на те, що в Україні є група суб'єктів, які здійснюють заходи загальносоціального запобігання вчиненню кримінальних правопорушень у домашній сфері, говорити про їх систему допоки ще рано. Натомість, як зазначають вітчизняні вчені О. М. Бандурка та Л. М. Давиденко: «Подальший розвиток і удосконалення системи суб'єктів протидії злочинності вимагають визначення їх компетенції, прав і обов'язків, встановлення каналів зв'язку між ними; організації взаємодії; правового забезпечення» [4, с. 105].

Варто підтримати сучасних фахівців у сфері прокурорського нагляду за додержанням законів України щодо попередження насильства над дітьми в тому, що: «Саме в умовах трансформації всіх сфер суспільного життя в Україні сім'я виступає найбільш «чутливим» соціальним інститутом, який виконує роль своєрідного ретранслятора соціальних норм, звичаїв, традицій. Саме тому внутрішньородинні стосунки, а також ставлення в сім'ї до дітей визначають значну кількість параметрів «суспільного здоров'я», демонструють готовність суспільства до прогресивних перетворень» [108, с. 23].

Незважаючи на значну кількість наукових розробок у домашній сфері, проблема запобігання домашньому насильству над дітьми залишається однією з актуальних у кримінологічній науці. Це пов'язано з тим, що вчинення кривдником домашнього насильства над дітьми викликає природне

занепокоєння родини за своє життя, благополуччя сім'ї і безпеку дітей, а також знижує довіру до державної політики у сфері запобігання домашній злочинності.

Ми вважаємо, що саме в кримінологічній науці має надаватися більше уваги проблемам запобігання домашньому насильству над дітьми, оскільки дитина є найбільш уразливою у сімейній сфері. На жаль, домашнє насильство над дітьми не дозволяє сім'ї виконувати свої інституційні функції, тим самим породжує неспроможність репродукувати своє майбутнє як на фізіологічному, психологічному, так і інтелектуальному рівнях [14, с. 240].

Усе це, як встановлено в ході даного наукового пошуку, є наслідком безсистемної запобіжної діяльності правоохоронних органів, зокрема і прокуратури у домашній сфері та низької ефективності використання при цьому можливостей загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням.

2. Це заходи правового, організаційного, технічного, фінансового та іншого характеру. До заходів правового змісту відносяться ті державні програми, стратегії, концепції тощо, що розробляються на рівні парламенту, Президента України, Кабінету Міністрів України та центральних органів державної виконавчої влади, наприклад, Міністерства юстиції України та стосуються у тому числі й запобігання домашній злочинності.

На сьогодні безпосереднім нормативно-правовим актом, що регулює зміст запобігання кримінальним правопорушенням у домашній сфері, є Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». До речі, саме цим Законом було визначено організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства [158]. Зокрема, у розділі III «Запобігання домашньому насильству» у ст. 18 передбачено завдання у сфері запобігання домашньому насильству, серед яких: «1) визначення стану, причин і передумов поширення домашнього насильства; 2) підвищення рівня

поінформованості населення про форми, прояви, причини і наслідки домашнього насильства; 3) сприяння розумінню суспільством природи домашнього насильства, його непропорційного впливу на жінок і чоловіків, зокрема на осіб з інвалідністю, вагітних жінок, дітей, недієздатних осіб, осіб похилого віку; 4) формування в суспільстві нетерпимого ставлення до насильницьких моделей поведінки, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед постраждалих дітей, усвідомлення домашнього насильства як порушення прав людини; 5) викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються; 6) заохочення всіх членів суспільства, насамперед чоловіків і хлопців, до активного сприяння запобіганню домашньому насильству» [158].

Серед заходів запобігання ст. 19 Закону передбачає: «1) вивчення ситуації та збір згрупованих за статтю статистичних даних про факти домашнього насильства; 2) організацію і проведення галузевих та міжгалузевих досліджень стану, причин і передумов поширення домашнього насильства, ефективності законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та практики його застосування; 3) організацію і проведення серед населення, у тому числі серед дітей та молоді, інформаційних кампаній щодо запобігання та протидії домашньому насильству, роз'яснення його форм, проявів і наслідків; 4) розроблення та впровадження у навчальних закладах навчальних і виховних програм з питань запобігання та протидії домашньому насильству, у тому числі стосовно дітей; 5) залучення засобів масової інформації до проведення просвітницьких кампаній, спрямованих на виконання завдань у сфері запобігання домашній злочинності, зокрема формування небайдужого ставлення до її жертв, і насамперед постраждалих дітей; 6) усвідомлення необхідності невідкладного повідомлення про випадки вчинення кривдником в сім'ї кримінального правопорушення, зокрема до кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно

дітей; 7) організацію та проведення спільних і спеціалізованих тренінгів та семінарів для фахівців, які працюють у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, а також для працівників правоохоронних органів і суддів» [158]. Усі вищеперелічені заходи запобігання є очевидними і мають сприяти роботі органів прокуратури щодо запобігання домашній злочинності.

Окрім цього, варто звернути увагу на постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі» від 22 серпня 2018 р. № 658. Зокрема: «Цим Порядком визначається механізм взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі (далі – суб'єкти), спрямованої на забезпечення комплексного інтегрованого підходу до подолання насильства та сприяння реалізації прав осіб, постраждалих від насильства (далі – постраждалі особи), шляхом запобігання насильству, ефективного реагування на факти насильства, надання допомоги та захисту постраждалим особам, забезпечення відшкодування заподіяної шкоди, належного розслідування фактів насильства та притягнення кривдників до передбаченої законом відповідальності» [160].

Щодо діяльності суб'єктів, спрямованої на запобігання та протидію насильству, то вона, згідно із зазначеною постановою, ґрунтується на таких засадах: «1) гарантування постраждалим особам безпеки та основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на життя, свободу та особисту недоторканність, на повагу до приватного та сімейного життя, на справедливий суд, на правову допомогу, з урахуванням практики Європейського суду з прав людини; 2) належної уваги до факту насильства під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі; 3) врахування непропорційного впливу насильства на жінок і чоловіків, дітей та дорослих, дотримання принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству

за ознакою статі; 4) визнання суспільної небезпеки насильства та забезпечення нетерпимого ставлення до будь-яких його проявів; 5) поваги та неупередженого, небайдужого ставлення до постраждалих осіб з боку суб'єктів, забезпечення пріоритетності прав, законних інтересів та безпеки постраждалих осіб під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі; 6) конфіденційності інформації про постраждалих осіб та осіб, які повідомили про вчинення насильства; 7) добровільності отримання допомоги постраждалими особами, крім дітей та недієздатних осіб; 8) врахування особливих потреб та інтересів постраждалих осіб, зокрема осіб з інвалідністю, вагітних жінок, дітей, недієздатних осіб, осіб похилого віку; 9) ефективної взаємодії суб'єктів із громадськими об'єднаннями, міжнародними організаціями, засобами масової інформації, іншими заінтересованими юридичними та фізичними особами; 10) недопущення дискримінації за будь-якою ознакою під час реалізації заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі» [160].

У цьому контексті варто підтримати вітчизняного вченого А. В. Томчука про те, що нині наявні обґрунтовані підстави для: «Внесення змін до розділу «Взаємодія суб'єктів у сфері запобігання насильству» постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі», якими буде чітко регламентовано: 1) межі компетенції кожного суб'єкта запобігання домашньому насильству під час вчинення заходів, направлених на реалізацію державної політики у вказаному напрямі; 2) порядок взаємодії між різними суб'єктами запобігання домашньому насильству під час вчинення дій, що входять до їх компетенції та направлені на запобігання домашньому насильству; 3) порядок вирішення компетенційних спорів щодо вчинення тих чи інших дій у сфері запобігання домашньому насильству, у разі їх виникнення» [194, с. 67].

Отже, запропоновані вченим вищеперелічені зміни зможуть не тільки покращити взаємодію суб'єктів запобігання домашній злочинності, а і створять передумови ефективності здійснення загальносоціальних та спеціально-кримінологічних заходів у межах повноважень та у спосіб, визначений чинним законодавством.

Саме тому роль прокуратури у запобіганні кримінальним правопорушенням у домашній сфері варто розглядати через функцію держави, що демонструє рівень захисту громадян від посягань з боку кривдника на їх права і свободи. Наведене цілком стосується позиції вітчизняного вченого В. Б. Авер'янова, який вивів принципово новий погляд на суспільну цінність запобігання злочинності. Учений вважає, що: «Вона полягає в тому, що воно розглядається як засіб забезпечення прав і свобод людини у сфері функціонування виконавчої влади держави» [1, с. 5–8].

Таким чином, аналіз зазначеного вище дозволяє зробити висновок про те, що органи прокуратури фактично сприяють запобіжному впливу на причини та умови вчинення кривдником кримінального правопорушення у домашній сфері. Доведено, що роль прокуратури як суб'єкта запобігання вчиненню кривдником кримінального правопорушення у сім'ї об'єктивно залежить від ефективності реалізації нею основної функції – це захист прав і свобод людини в різних сферах її діяльності, не виключенням є і домашня сфера.

У контексті викладеного сформульовано **авторське визначення «домашньої сфери»** – це законодавчо врегульоване об'єднання людської спільноти на засадах верховенства права, спільного проживання та виховання дітей, ведення спільного господарства, наявність спільних витрат, купівлі майна для спільного користування, участі у витратах на утримання житла, його ремонт і т. п. [15, с. 82].

Щодо інших заходів загальносоціального запобігання (організаційного, технічного, фінансового та іншого характеру), що стосуються змісту проблем запобігання прокуратурою домашній злочинності, то мова про них у загальних рисах ведеться в інших державних програмах. Зокрема, в Законі України «Про

захист суспільної моралі» у ч. 1 ст. 1 надано таке визначення поняття: «Суспільна мораль – це система етичних норм, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов’язок, совість, справедливість» [163].

Поряд із тим, у даному нормативно-правовому акті жодним словом не обмовлено про шкідливий характер впливу на населення фонових явищ, які є причинами і умовами злочинності та про запобіжні заходи з цього приводу. Виходячи з цього, логічно було б ст. 5 Закону України «Про захист суспільної моралі» доповнити реченням такого змісту: *«таким напрямом державного регулювання обігу інформаційної продукції, що впливає на суспільну мораль, є вжиття заходів щодо запобігання домашній злочинності шляхом впливу на моральні засади суспільства, особливо ті, що стосуються дітей та молоді».*

Такий підхід ґрунтується на тому, що запобігання домашній злочинності можливо лише за умови ретельного вивчення особи-кривдника, який вчинив кримінальне правопорушення у домашній сфері, оскільки саме він є носієм причин вчинення такого правопорушення і ключовим елементом у механізмі злочинної поведінки. Очевидно, що для підвищення ефективності запобігання вчиненню особою-кривдником кримінального правопорушення у домашній сфері потрібно вміння виявити основні характерні ознаки і властивості осіб, які його вчиняють, а також наявність повної і достовірної інформації про їхні особливості [14, с. 241].

Варто також наголосити, що проблеми вчинення кривдником домашньої злочинності потребують виваженого підходу з боку правоохоронних органів. Кожен такий випадок має бути всебічно розслідуваний і вивчений. Як показало наше дослідження, саме домашня злочинність має велику латентність, про неї не хочуть говорити як про соціально-правове явище, а тому до нього треба підходити у кожному випадку індивідуально.

Проведене опитування жертв домашньої злочинності у 2021 р. науковою школою «Інтелект» у межах фундаментального дослідження «Домашня злочинність в Україні: протидія та запобігання» показало, що «70 %

респондентів бажали примиритися із кривдником у домашній сфері. Порівняно з 2019 р. цей відсоток становив 90 %» [140, с. 42]. І хоча більшість респондентів вважають, що вони хочуть зберегти сімейні відносини, мати повноцінну сім'ю, разом виховувати дітей, ми на перспективу прогнозуємо, що з кожним роком ситуація буде змінюватися. Зокрема, офіс Генерального прокурора України визнав для роботи окружних прокурорів 2021 р. роком протидії та запобігання домашній злочинності.

Це дуже важливо в контексті нашого дослідження. Тому ми впевнені, що в перспективі заходи загальносоціального запобігання мають позитивно вплинути на запобігання кримінальним правопорушенням у сімейній сфері і в цьому аспекті прокуратура України має бути прикладом для всієї правоохоронної системи.

Серед вирішення проблем запобігання домашній злочинності є належне законодавче забезпечення відповідної запобіжної діяльності. На жаль, низка положень щодо запобігання домашній злочинності (передбачених Стамбульською конвенцією) не знайшли свого належного відображення у кримінальному процесуальному законодавстві України (а саме, які стосуються забезпечення права потерпілого від домашнього насильства користуватися правовою допомогою; забезпечення права надавати свідчення без особистої присутності порушника шляхом використання комунікаційних технологій; положення, які передбачають можливість дослідження доказів щодо історії сексуальних стосунків та поведінки жертви лише у виключних випадках, коли це є суттєвим і необхідним).

Це означає, що резерви для його вдосконалення як у нормативній, так і правозастосовній площині наявні, і вони мають стати підґрунтям для подальших наукових досліджень у цій царині. Водночас, варто визнати, що кримінальні правопорушення, що вчиняються в домашній сфері, є доволі складними та суперечливими не лише в частині теоретичного обґрунтування, а й для практичної реалізації і передусім для працівників Національної поліції, які

долучаються до роботи із кривдником з моменту отримання заяви від жертви домашньої злочинності.

Як свідчить практика та результати спеціальних наукових пошуків, жертва кримінального правопорушення в домашній сфері стикається з таким явищем постійно, а тому не завжди приймає рішення написати заяву щодо поведінки кривдника. Саме тому, як і будь-яка інша система самоорганізації, вона включає в себе рольову та соціальну стратифікацію членів родини, наявність певних правил поведінки (законів, звичаїв, традицій), а також наявність взаємин приватного життя. Поряд із тим, як встановлено в ході даного дослідження, на державному (загальносоціальному) рівні питання щодо запобігання прокуратурою домашній злочинності не стало актуальним та практично значущим.

Такий висновок витікає з аналізу сучасних національних стратегій, що стосуються сфери прав людини, протидії злочинності та національної безпеки України. У першу чергу, у зв'язку з цим звертає на себе увагу Національна стратегія у сфері прав людини (затверджена Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021).

До речі, у Загальній частині цього нормативно-правового акта стратегічного планування закріплено положення про те, що: «Стратегія зосереджена на розв'язанні основних системних проблем у сфері забезпечення, реалізації та захисту прав і свобод людини в умовах нових викликів, що постали перед суспільством, але не вичерпує повністю проблематики у зазначеній сфері. Для цього в зазначеному документі визначено такі стратегічні напрями, які певною мірою мають відношення до досліджуваної в цій роботі проблематиці: а) забезпечення права на життя, одним із очікуваних результатів реалізації якого має стати функціонування ефективної системи запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти життя людини; б) запобігання та протидія катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, одним із очікуваних результатів яких має стати вирішення системної проблеми неефективного розслідування

кримінальних правопорушень, пов'язаних із катуванням, а також надання потерпілим від кримінальних правопорушень, пов'язаних із катуванням, доступу до дієвих механізмів реабілітації, правового захисту та відшкодування шкоди тощо» [170].

При цьому жодним словом у Національній стратегії у сфері прав людини не сказано про захист жертв домашньої злочинності, про роль правоохоронних органів, зокрема і прокуратури, як одного із суб'єктів загальносоціального запобігання вчиненню кривдником кримінального правопорушення в домашній сфері.

3. Наступною системоутворюючою ознакою, що складає зміст поняття «загальносоціальне запобігання прокуратурою домашній злочинності», є реалізація цих запобіжних заходів відповідними суб'єктами. У кримінології: «За специфікою запобіжної діяльності розрізняють таких суб'єктів, які: 1) визначають її основні напрями, завдання, форми (політику боротьби зі злочинністю), планують та контролюють її, забезпечують її правове регулювання; 2) здійснюють безпосереднє керування і координацію окремими напрямими і учасниками запобігання злочинності; 3) виявляють та пізнають об'єкти запобіжного впливу та інформують про них інших суб'єктів; 4) виконують запобіжні заходи щодо випередження, обмеження, усунення кримінальних явищ та процесів, захисту соціальних благ і свобод; 5) реалізують заходи щодо відвернення і припинення злочинів і злочинності» [120, с. 150–151].

Виходячи із здійсненої на науковому рівні класифікації, до суб'єктів загальносоціального запобігання домашній злочинності можна віднести:

а) Верховну Раду України, яка у межах своїх повноважень, що закріплені в розділі IV Конституції України (безпосередньо – в її ст. 85), а також відповідно до Регламенту Верховної Ради України [173] вправі приймати закони (п. 3 ст. 85), затверджувати Державний бюджет України та контролювати його виконання (п. 4 ст. 85), визначати засади внутрішньої політики (п. 5 ст. 85) та вчиняти інші дії,

що стосуються, зокрема, правового регулювання сфери запобігання домашній злочинності в Україні;

б) Президента України, повноваження якого визначені в розділі V Основного Закону, зокрема ст. 106 Конституції України, який вправі затверджувати та схвалювати відповідні нормативно-правові акти (Концепції, стратегії, т. ін.), у тому числі й ті, що стосуються домашньої сфери;

в) Кабінет Міністрів України, повноваження якого закріплені в розділі VI Конституції України (безпосередньо – в ст. 116), а також у Законі України «Про Кабінет Міністрів України» [164];

г) інші органи державної виконавчої влади (місцеві державні адміністрації різних рівнів) [168];

г) органи місцевого самоврядування [167];

д) інші суб'єкти запобігання кримінальним правопорушенням у домашній сфері, включаючи й ті, що належать до суб'єктів спеціального кримінологічного запобігання. Наприклад, органи прокуратури, як спеціальний суб'єкт, координують свою діяльність у цій сфері з іншими правоохоронними органами, а також мають право подавати свої обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [158].

Як у зв'язку з цим слушно зауважив А. П. Закалюк, що: «Окремо слід застерегти щодо використання за сучасних умов неповного правового регулювання в Україні запобіжної діяльності такої підстави класифікації її суб'єктів, як наявність у них визначених повноважень стосовно її проведення». На думку вченого, «нині в актах законодавства, які комплексно регулюють статус і повноваження деяких правоохоронних органів, що за призначенням мають право займатися діяльністю щодо запобігання злочинним та іншим протиправним порушенням, завдання та обов'язки проведення цієї діяльності прямо не передбачені» [82, с. 347].

4. Четверта системоутворююча ознака полягає в тому, що заходи загальносоціального запобігання прокуратурою домашній злочинності спрямовані на усунення, блокування, нейтралізацію детермінант, які

породжують та обумовлюють зазначену протиправну поведінку кривдника в домашній сфері. Варто зазначити, що в кримінології: «Детермінантами вважають різноманітні події, явища, процеси; стани природи і суспільства, що відображаються свідомістю і становлять передумови, підстави для інших, похідних від них явищ, процесів, станів свідомості, форм діяльності, типів відносин» [120, с. 69], а «під детермінацією злочинності розуміють сукупність різних за природою негативних явищ об'єктивного і суб'єктивного характеру, які у своєму зв'язку обумовлюють кримінальну форму поведінки у суспільстві» [120, с. 71].

При цьому академік А. П. Закалюка зауважував, що: «Саме корелянти відтворюють кореляційний зв'язок, який згодом, у міру визначення його природи, можна конкретизувати в інший вид зв'язку (обумовлення, опосередкування тощо)» [82, с. 191].

Отже, результати проведеного дослідження показали, що до детермінант, що спричинюють, корелюють та обумовлюють випадки вчинення кривдником у домашній сфері кримінальних правопорушень можна віднести такі:

а) соціально-психологічні детермінанти, які проявляються у різних формах, насамперед, на рівні їх буденної психології як частини буденної свідомості;

б) до другої групи детермінант належить підсистема умов даного виду правопорушень, що вчиняються кривдником у домашній сфері. У цій групі детермінант визначальними є ті, що стосуються негативного впливу на жертву кримінального правопорушення, зокрема, правил, традицій та способу життєдіяльності, яка закладена родиною;

в) до третьої групи детермінант належать ті підсистеми умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у домашній сфері, а саме: небажання жертви кримінального правопорушення повідомляти правоохоронні органи про вчинення кривдником кримінального правопорушення в сім'ї; низький рівень запобігання кримінальним правопорушенням у домашній сфері з боку працівників Національної поліції України, оскільки вони перші мають виїхати на

вчинення такого правопорушення і вжити відповідні заходи щодо його запобігання (припинення або усунення наслідків); високий рівень віктимності (здатності стати жертвою кримінального правопорушення) в домашніх умовах проживання кривдника і жертви.

Таким чином, проведений аналіз усіх системоутворюючих ознак поняття «загальносоціальне запобігання прокуратурою домашній злочинності» дав можливість визначити його теоретичне та практичне значення. Зокрема, його теоретичне значення полягає в тому, що вперше на доктринальному рівні сформульовано своєрідну наукову модель загальносоціального запобігання даному виду кримінальних правопорушень, які мають місце у домашній сфері, а також створено методологічні засади для подальших наукових досліджень у цьому напрямі.

У свою чергу, прикладне значення виведеного у цій роботі поняття виражається в тому, що на підставі науково обґрунтованих положень, які розроблені в ході здійсненого аналізу змісту його системоутворюючих ознак, на практиці можна сформулювати та затвердити комплекс заходів, спрямованих на нейтралізацію, блокування, усунення детермінант, які породжують і обумовлюють вчинення кримінальних правопорушень у домашній сфері.

Варто звернути увагу на те, що в умовах об'єднання територіальних громад питання налагодження якісної взаємодії між суб'єктами запобігання домашній злочинності є надзвичайно важливим державним заходом. Поряд із тим, варто враховувати той факт, що сьогодні громади перебувають на етапі свого становлення, а тому питання організації міжвідомчої взаємодії між виконавчим комітетом громади та суб'єктами, що здійснюють заходи із запобігання домашній злочинності, є невирішеним. Тому, на нашу думку, головним суб'єктом запобігання домашній злочинності в об'єднаних територіальних громадах слід вважати окружні прокуратури та Головне управління Національної поліції України в областях.

Узагальнюючи отримані в ході даного дослідження результати щодо запобігання прокуратурою домашній злочинності можна виокремити такі загальносоціальні заходи:

1) забезпечення неухильного виконання Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» шляхом акцентування всіх зусиль як державних, так і недержавних інституцій на запобіганні та протидії цьому суспільно небезпечному явищу;

2) забезпечення 100 % фінансування правоохоронної системи з Державного бюджету України, оскільки на неї покладено завдання забезпечити права і свободи людини у різних сферах її життєдіяльності. Не виключенням є і домашня сфера;

3) забезпечення на 100 % потреб Національної поліції України щодо утворення спеціальних мобільних груп, завдання яких – негайно прибути на виклик у випадку вчинення кримінального правопорушення в домашній сфері;

4) залучення до роботи із запобігання домашній злочинності громадян, які володіють та повністю відповідають вимогам чесності, гуманності, а також мають професійні навички, включаючи комунікативні, та особисту здатність до виконання складної діяльності, яка від цих осіб вимагатиметься;

5) прийняття спеціальної Державної програми, затвердженої Верховною Радою України на рівні відповідної постанови, з питань реалізації державної політики у домашній сфері, як це передбачено відповідними законами України;

6) створення належних правових, організаційних та інших умов для здійснення ефективного громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів щодо запобігання домашній злочинності.

3.3. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання прокуратурою домашній злочинності

Ураховуючи, що проблема запобігання домашній злочинності стала у край поширеним та найбільш небезпечним явищем у сімейній сфері, ми маємо наголосити, що саме сім'я в умовах трансформаційних процесів в усіх сферах суспільного життя виступає найбільш «уразливим» соціальним інститутом, який є свого роду індикатором соціальних норм, звичаїв, традицій та поведінки як кривдника, так і кривдниці.

Сьогодні національне законодавство забезпечило пряму заборону кривднику або кривдниці вчиняти в сім'ї кримінальне правопорушення, що дозволило Україні приєднатися до тих європейських країн, в яких законом також заборонено вчиняти кримінальні правопорушення в домашній сфері. У той же час законодавство України у сфері запобігання домашній злочинності містить низку проблем, які не врегульовані чинним законодавством, а також не висвітлені в науковій літературі, зокрема, і роль прокуратури у запобіганні домашній злочинності.

Проведене дослідження у сфері запобігання прокуратурою домашній злочинності показало, що найбільш ефективними та цілеспрямованими у контексті досліджуваної проблематики є заходи спеціально-кримінологічного запобігання. Цей висновок ґрунтується на тому, що в кримінології: «Під спеціально-кримінологічним запобіганням розуміють сукупність заходів боротьби зі злочинністю, змістом яких є різноманітна робота державних органів, громадських організацій, соціальних груп і громадян, спрямована на усунення причин та умов, що породжують і сприяють злочинності, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки» [120, с. 144].

Варто також ураховувати і позицію академіка А. П. Закалюка про те, що: «На відміну від інших різновидів, заходи спеціально-кримінологічного запобігання злочинності чинять вплив: 1) не тільки після вчинення злочину, але частіше до нього; 2) у сфері, яка лише частково регулюється правом; 3) засобами, що мають виключно цільове запобіжне значення; 4) інколи паралельно з іншими засобами запобігання злочинності, але частіше після них» [82, с. 328–329]. Саме на його переконання, такі заходи становлять окремий різновид щодо запобігання

злочинності – суто кримінологічний, їх так і називають – спеціально-кримінологічні.

У свою чергу, В. В. Голіна вважає, що: «Теорія і практика розробки і реалізації методів та заходів руйнівного впливу на явища і процеси, які зумовлюють або можуть зумовлювати активізацію криміногенного потенціалу суспільства у виді злочинних проявів, а також недопущення їх здійснення на різних стадіях злочинної поведінки, тобто на стадіях формування кримінальної мотивації, виникнення умислу на вчинення злочину, готування до злочину та замаху на злочин, називається спеціально-кримінологічним запобіганням злочинності» [51, с. 21].

Цікавою для нашого дослідження є позиція вітчизняних учених (О. М. Джужі, Є. М. Моїсеєва та В. В. Василевича), які запропонували науковій спільноті таке визначення спеціально-кримінологічного запобігання злочинам: «Це діяльність державних органів і громадських організацій щодо реалізації заходів, спрямованих на те, щоб у суспільстві не вчинялися злочини і адресовані усім членам суспільства» [68, с. 62].

Розглядаючи спеціально-кримінологічне запобігання, вітчизняний учений В. В. Голіна вважає, що цей вид запобігання злочинності: «Здійснюється за трьома головними напрямками, за якими розробляють і реалізують заходи: а) кримінологічної профілактики (профілактики випередження, обмеження, усунення, захисту); б) відвернення злочинів (активної специфічної запобіжної діяльності держави та її інституцій, громадськості і громадян, розраховане як на необмежене коло, так і на конкретних осіб, що замислюють вчинення злочинів, домовляються про це заздалегідь, позитивно сприймають злочинний спосіб життя і кримінальну субкультуру, з метою дискредитування злочинної поведінки, відмови від злочинної мотивації та наміру або продовження злочинної діяльності); в) припинення злочинів (виявлення осіб, які готують вчинення злочину або намагаються безпосередньо його скоїти (замах на злочин), і вжиття до таких осіб відповідних заходів» [51, с. 35–39].

Якщо розглянути досліджувану проблематику з огляду **спеціально-кримінологічного запобігання прокуратурою домашній злочинності**, то під

цим видом діяльності варто розуміти *такий вид практики, який здійснюється на концептуальній науковій основі, спрямованої на недопущення в домашній сфері вчинення кривдником кримінального правопорушення, де спеціально-кримінологічне запобігання має виступати як певна сукупність профілактичних заходів на ранній стадії вчинення такого правопорушення* (курсив наш. – Л. Б.).

При такому підході ми маємо погодитися з академіком В. І. Шакуном, що: «Відсутність стабільного джерела доходів, а також безробіття, безпритульність неповнолітніх, хворих на алкоголізм і наркоманію створило таку ситуацію, коли держава фактично втрачає контроль над цими негативними процесами, що позначаються на стані суспільно-економічних і правових відносин» [203, с. 9]. А це, у свою чергу, негативно впливає на сам інститут сім'ї, і особливо на поведінку членів родини.

Отже, узагальнюючи існуючі в кримінології підходи щодо «спеціально-кримінологічного запобігання», робимо висновок, що спеціальна діяльність прокуратури, як суб'єкта запобігання кримінальним правопорушенням у домашній сфері, має здійснюватися у формі координаційної роботи з іншими правоохоронними органами шляхом реалізації кримінологічної профілактики, відвернення та припинення даних правопорушень, включаючи й кримінального характеру, що ґрунтується на нормативно-правовій основі та спрямована на недопущення виникнення і розвитку детермінант, які породжують і обумовлюють їх вчинення. Ураховуючи вищенаведене, до системоутворюючих ознак, що складають зміст даного поняття, можна віднести наступні.

1. *Це спеціальна діяльність*. Сутність її полягає у тому, що в Україні створена система правоохоронних органів, на які покладаються завдання щодо запобігання кримінальним правопорушенням у домашній сфері. Змістовну основу такої спеціальної запобіжної діяльності складають заходи, що реалізуються Національною поліцією, прокуратурою та судами України.

Так, згідно зі ст. 18 Закону України «Про Національну поліцію»: «Одним із обов'язків поліцейського на всій території України незалежно від посади, яку він займає, місцезнаходження і часу доби в разі звернення до нього будь-якої особи із заявою чи повідомленням про події, що загрожують особистій чи

публічній безпеці, або в разі безпосереднього виявлення таких подій, є вжиття необхідних заходів з метою рятування людей, надання допомоги особам, які її потребують, і повідомлення про це найближчого органу поліції» [169].

У свою чергу, до спеціальної запобіжної діяльності органів прокуратури фактично належить реалізація нею основної функції – це захист прав і свобод людини і різних сферах її діяльності, не виключенням є і домашня сфера [171]. Більше того, прокуратура посідаючи особливе місце в системі охорони прав людини в Україні, покликана відіграти провідну роль у координації антикриміногенного потенціалу правоохоронних органів щодо запобігання кримінальних правопорушень взагалі, і в домашній сфері, зокрема.

Що стосується суду, то його спеціальна запобіжна діяльність у домашній сфері врегульована Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Виходячи із змісту п. 7 ст. 1: «Суд може встановити відносно кривдника захід тимчасового обмеження прав чи покладення обов'язків на особу, яка вчинила домашнє насильство, спрямований на забезпечення безпеки постраждалої особи у виді обмежувального припису» [158].

У контексті даної проблеми варто звернути увагу на позицію вітчизняної вченої О. І. Богатирьової, яка зауважила, що: «Вчинення домашнього насильства формує у жертви кримінального правопорушення побоювання і відчуття беззахисності перед кривдником, тому таке насильство вчені пропонують розглядати як стихійне лихо, що несе у собі нещастя та свідчить про вчинення з боку кривдника свавілля та беззаконня над іншою людиною» [28, с. 40].

Серед проблем запобігання домашній злочинності є притягнення кривдника до кримінальної відповідальності і особливо застосування до нього обмежувального припису. У цьому контексті варто зазначити, що процес збирання доказів та притягнення кривдника до кримінальної відповідальності за порушення обмежувального припису (ст. 390-1 КК України) є доволі проблематичним, особливо в частині заборони наблизитися до постраждалої особи на визначену відстань, коли інших доказів, окрім свідчень постраждалої, немає.

Зважаючи на це, а також те, що відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» контроль за виконанням кривдниками таких спеціальних заходів протягом строку їх дії здійснюють підрозділи Національної поліції, нами пропонується вирішення питання про вироблення ефективних засобів доказування та відповідного контролю, спираючись на позитивний досвід європейських країн.

Зокрема, в Іспанії, Грузії, Румунії та Австрії для контролю за виконанням кривдником обмеження щодо наближення до постраждалої особи використовують електронні браслети для кривдників та спеціальні електронні пристрої для постраждалих осіб, які надсилають інформацію про наближення кривдника.

Тому вивчення зарубіжного досвіду та впровадження найкращих зарубіжних практик у вітчизняне правове поле допоможе Україні вирішити низку проблем, що виникають сьогодні в нашій країні у сфері запобігання домашній злочинності. Зокрема, йдеться про розроблення ефективного правового механізму захисту прав жертв домашньої злочинності в Україні, створення центрів допомоги жертвам домашньої злочинності у кожній територіальній громаді тощо [5, с. 177].

2. Координаційна робота прокуратури з іншими правоохоронними органами шляхом реалізації кримінологічної профілактики щодо запобігання домашній злочинності. Варто зазначити, що саме координаційна діяльність прокуратури забезпечує комплексний інтегрований підхід до вжиття відповідних спеціально-кримінологічних заходів запобігання домашній злочинності за допомогою ефективного співробітництва між усіма суб'єктами такого запобігання на законних підставах.

Відтак, прокурор має координувати діяльність не всіх правоохоронних органів, а лише тих, завданням яких є протидія злочинності та корупції. До речі, проведене нами дослідження заходів запобігання прокуратурою домашній злочинності, а також стану координації прокуратурою діяльності правоохоронних органів у цій галузі свідчить про те, що ця сфера суспільно-правових відносин потребує подальшого нормативного врегулювання й

дієвого впровадження у практику розроблених положень.

До речі, координація розглядається нами як взаємоузгоджена діяльність прокуратури з іншими суб'єктів запобігання домашній злочинності з метою досягнення спільної мети. На нормативно-правовому рівні координація правоохоронних органів визнана одним із найбільш виважених напрямів державною політикою з питань протидії злочинності.

Варто зазначити, термін «координація» був застосований у правовій площині діяльності правоохоронних органів у 2000 р., зокрема в п. 1 Положення про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю, схваленого Координаційним комітетом по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України 17 липня 2000 р.

У цьому документі, як зазначав вітчизняний учений О. Г. Кальман: «Координація – це спрямовані на зміцнення законності та правопорядку спільне розроблення та практична реалізація узгоджених заходів зі своєчасного виявлення, розкриття, припинення та попередження злочинів і корупційних діянь, усунення причин та умов, які сприяють їхньому вчиненню» [89, с. 39].

Отже, однією з умов кримінологічної профілактики щодо запобігання домашній злочинності є ефективна координаційна діяльність органів прокуратури, яка уможлиблює об'єднання зусиль державних органів та налагодження координації між ними для досягнення найефективніших результатів.

Щодо змісту координаційної діяльності прокуратури у запобіганні домашній злочинності, ми маємо звернутися до низки нормативно-правових положень. На законодавчому рівні це ч. 2 ст. 25 Закону України «Про прокуратуру», відповідно до якої: «Генеральний прокурор, керівники відповідних прокуратур, їх перші заступники та заступники відповідно до розподілу обов'язків координують діяльність правоохоронних органів відповідного рівня у сфері протидії злочинності. Основною формою координації є проведення координаційних нарад з керівниками правоохоронних органів, на яких заслуховується інформація щодо їхньої

діяльності у сфері протидії злочинності. Рішення координаційної наради є обов'язковим до виконання всіма зазначеними в ньому правоохоронними органами. Порядок та інші форми координації затверджуються наказом Генерального прокурора» [171]. Щодо підзаконного рівня правового регулювання зазначеної сфери, то тут діє наказ Офісу Генерального прокурора «Про затвердження Порядку координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності» від 08.02.2021 р. № 28 [161].

Проведений аналіз вищенаведених законодавчого та підзаконного рівнів правового регулювання, а також досвід практичної діяльності автора в органах прокуратури дозволяє зробити висновок, що основна мета координації прокуратури щодо реалізації кримінологічної профілактики у сфері запобігання домашній злочинності полягає в наступному: 1) здійснення кримінологічного аналізу домашньої злочинності та участь прокурора на цій підставі в розробленні заходів запобігання їй; 2) контроль за виконанням Національною поліцією та іншими правоохоронними органами заходів щодо усунення причин і умов вчинення кривдником у домашній сфері кримінального правопорушення; 3) активізація діяльності прокуратури з органами місцевого самоврядування та інститутом громадянськості щодо запобігання домашній злочинності; 4) організація роботи з інформування населення про результати запобігання домашній злочинності та участі прокурора у цих заходах за місцем роботи тощо.

Таким чином, неухильне виконання координаційної діяльності прокурора щодо реалізації кримінологічної профілактики у сфері запобігання домашній злочинності є запорукою успіху в подоланні негативної тенденції поширення в Україні цього суспільно небезпечного явища.

У свою чергу, заходи кримінологічної профілактики гарантують особам, постраждалим від домашньої злочинності, безпеку та основоположні права і свободи людини і громадянина, зокрема, право на життя, свободу та особисту недоторканність, повагу до приватного та сімейного життя, на справедливий суд, на правову допомогу, з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Як свідчить прокурорська практика, важливе значення у механізмі кримінологічної профілактики мають й заходи профілактики усунення, зокрема детермінант, які породжують та сприяють вчиненню у домашній сфері кримінального правопорушення. Сутність такої профілактики полягає в тому, що коли наряд Національної поліції України прибуває на місце вчинення кривдником кримінального правопорушення в домашній сфері, він зобов'язаний здійснити такі кроки: 1) прийняти від потерпілої особи (жертви кримінального правопорушення) заяву; 2) організувати надання потерпілій особі невідкладної домедичної допомоги; 3) оцінити потреби жертви кримінального правопорушення і визначити необхідність проходження нею реабілітаційної програми; 4) провести профілактичну бесіду з кривдником та організувати і забезпечити йому проходження реабілітаційної програми.

Із цього можна зробити висновок про те, що координаційна діяльність прокуратури з іншими правоохоронними органами шляхом реалізації кримінологічної профілактики щодо запобігання домашній злочинності не повинна бути формальною та такою, що потребує суттєвого покращення та удосконалення.

При проведенні спеціально-кримінологічних заходів запобігання домашній злочинності правоохоронними органами недопустимим є необґрунтоване втручання у міжособистісні протиріччя і безцеремонне вторгнення в особисте життя громадян. На це звернув увагу у власному дослідженні вітчизняний науковець Л. В. Гончар, на думку якого: «Не можна залишати без уваги такі конфлікти у зазначеній сфері, коли особисте життя переходить антигромадські межі і наслідки цього вже є насправді не особистими і не приватними» [59, с. 141].

Поділяючи позицію названого вченого, ми під час проведеного дослідження встановили, що прокурор під час координаційних нарад із правоохоронними органами та органами місцевого самоврядування рідко звертає увагу на необхідність втручання в сімейні конфлікти, тим самим спонукає останніх формально ставитися до запобігання домашній злочинності.

Хоча саме, за справедливим уточненням В. В. Топчія: «Кримінологічна

діагностика домашньої злочинності сприяє вибору таких заходів не довільно, а виходячи з вимог необхідності і достатності, що пов'язано з належною координацією заходів різних суб'єктів запобіжної діяльності» [195, с. 89] щодо розв'язування конфліктів у сім'ї відповідно до їх компетенції. Нерідко конфлікти в сім'ї та причини їх виникнення надзвичайно різноманітні.

Вивчаючи віктимологічний портрет жертви домашнього насильства, вітчизняний учений М. Г. Кузнєцов установив, що: «Існують відмінності і в розвитку схожих за своїм змістом конфліктів (залежно від особистісних якостей людей, що конфліктують, рівня особистісно-побутових відносин, шлюбно-сімейних, родинних, приятельських, сусідських тощо). І вони, до речі, на думку вченого, нерідко стають предметом вчинення в сім'ї кримінального правопорушення» [125, с. 79].

Інші вітчизняні вчені О. М. Джужа та Є. М. Моїсеєв вважають, що: «Саме поведінка жертви може не тільки перешкоджати вчиненню кримінального правопорушення в сім'ї, а й бути нейтральною, або сприяти його вчиненню або бути виконавцем» [67, с. 14]. Досліджуючи зв'язок між кривдником і жертвою домашньої злочинності, їх правову природу і роль у розвитку сімейних відносин, вітчизняний вчений І. Г. Богатирьов дійшов висновку, що: «У структурі насильницької поведінки кривдника (кривдниці) переважають родинно-побутові конфлікти, соціальні зв'язки» [26, с. 8].

Тому, поділяючи думки вищевказаних учених, ми на прикладі пияцтва кривдника (кривдниці) в сім'ї показуємо, що пияцтво, як один із чинників виникнення конфліктів у сім'ї, нерідко зумовлює вчинення кривдником одного із видів кримінального правопорушення. А тому прокурор має володіти повною інформацією про закономірності розвитку міжособистісних конфліктів у сім'ї. Це дозволить йому під час координаційних нарад виділяти типові шляхи запобігання домашній злочинності та пропонувати оптимальні диференційовані запобіжні заходи до особи кривдника.

Отже, ефективна координаційна діяльність прокурора щодо проведення спеціально-кримінологічних заходів запобігання домашній злочинності багато в чому залежить від своєчасної та обґрунтованої кримінологічної діагностики

конфліктів у сім'ї. Тільки на цій основі можливе визначення оптимальних заходів щодо оздоровлення міжособистісних відносин або створення умов, що перешкоджають можливостям переростання конфлікту у вчинення одного з кримінальних правопорушень, як різновидів домашньої злочинності.

Узагальнення та аналіз кримінологічної літератури з питань дослідження, а також дослідження емпіричної бази щодо запобігання домашній злочинності дозволяє визначити наступні спеціально-кримінологічні заходи запобігання:

1. *Заходи, спрямовані на виявлення причин і умов вчинення кривдником у сім'ї кримінального правопорушення, шляхом:*

– отримання правоохоронними органами інформації від органів місцевого самоврядування про неблагополучні сім'ї та про джерела негативного впливу на членів сім'ї (пияцтво, наркотики, безробіття, зрада, відсутність матеріальних статків тощо);

– виявлення випадків сімейних конфліктів, які стали причиною вчинення кривдником кримінального правопорушення в сім'ї;

– виявлення дитячої безпритульності;

– виявлення сімей із психологічною несумісністю членів родини, що викликає в одного із кривдників депресію, небажання жити під одним дахом тощо.

Отже, спеціально-кримінологічні заходи запобігання здійснюються органами прокуратури та іншими правоохоронними органами шляхом поширення відомостей через засоби масової інформації про проблеми вчинення кривдником (кривдницею) кримінального правопорушення, як одного із різновидів домашньої злочинності, через телефони довіри для населення країни, мета яких – надати первинний захист жертві домашньої злочинності, збирання та узагальнення інформації про кримінальні правопорушення, що вчиняються в сім'ї, постановка неблагополучних сімей на профілактичний облік.

Окрім того, вищеперелічені заходи спрямовані також на запобігання домашній злочинності серед дітей, оскільки, як було встановлено у процесі

дослідження, вчинення домашнього насильства над дітьми – це не випадковий факт людської деструктивності, а, як зазначає вітчизняний кримінолог В. В. Голіна: «Відмінне за генезою стійке, масове, вкрай небезпечне явище, котре потребує (*ultra ratio*) державного втручання» [49, с. 38].

Це пов'язано з тим, що вчинення особою – кривдником домашнього насильства над дітьми викликає природне занепокоєння родини за своє життя, благополуччя сім'ї і безпеку дітей, а також знижує довіру до державної політики у сфері запобігання домашній злочинності. Ми вважаємо, що саме в кримінологічній науці має надаватися більше уваги проблемам запобігання домашньому насильству над дітьми, оскільки дитина є найбільш уразливою у сімейній сфері.

Тому, варто наголосити, що проблеми запобігання домашньому насильству над дітьми, як одній із форм домашньої злочинності в Україні, взагалі є малодослідженими і достатньо актуальними для нашого суспільства, і зокрема, для кожної сім'ї. Чинники, що формують причини і умови домашнього насильства над дітьми, пов'язані із:

- соціально-політичною кризою в Україні, яка не посилює захист сім'ї, як головного осередку суспільства, а навпаки розбещує її устої; розшарування населення за рівнем матеріального стану, коли одні сім'ї мають все, а інші виживають, як можуть;

- невпевненістю більшості громадян у завтрашньому дні, що породжує небажання народжувати дітей, займатися їх виховання;

- появою агресивності та конфліктності в сім'ї, як наслідок, розлучення, вчинення кримінального правопорушення з усіма його ознаками;

- вчинення кривдником домашнього насильства над дитиною породжує у неї психологічну травму, яка може створити підґрунтя агресії у її дорослому віці;

- відсутністю у більшості батьків педагогічних знань та основ психології, що зумовлює жорстокість, насильство у відносинах між дорослими та дітьми тощо [14, с. 239].

Важливо звернути увагу і на такі спеціально-кримінологічні *заходи запобігання домашній злочинності, які вимагають постановки кривдника (кривдниці) на профілактичний облік*. Серед них варто виділити:

- регулярне збирання правоохоронними органами, органами місцевого самоврядування інформації про кривдника (кривдницю);
- своєчасне направлення органами місцевого самоврядування інформації про кривдника (кривдницю) до правоохоронних органів;
- постійний моніторинг, аналіз та оцінка інформації про вжиті заходи щодо кривдника (кривдниці).

Зазначені заходи можуть бути предметом обговорення на координаційних нарадах прокурора відповідного рівня (ч. 2 ст. 25 Закону України «Про прокуратуру») із правоохоронними органами та органами місцевого самоврядування, державними адміністраціями з метою надання їм відповідної допомоги при здійсненні цієї роботи, в тому числі підготовка (розробка) для них змістовних рекомендацій із зазначених питань; своєчасне взяття на профілактичний облік осіб, які раніше були засуджені, правопорушників, алкоголіків, наркоманів і осіб з відхиленнями у психіці, забезпечення постійного контролю за їх поведінкою в побуті.

Важливе значення для спеціально-кримінологічних *заходів запобігання домашній злочинності мають заходи, що вживаються державними і недержавними інституціями на підтримку сім'ї*. Такі заходи стимулюють створення сімей в державі, вирішують матеріальні і житлові проблем в сім'ї, відроджують установи сімейного дозвілля, які колись успішно функціонували, відновлюють сімейні пансіонати і будинки відпочинку, відновлюють підліткові клуби, спортивні школи, будинки дитячої і юнацької творчості; допомагають своєчасно реагувати на кривдника (кривдницю) в домашній сфері.

Ефективна діяльність прокуратури та інших правоохоронних органів щодо проведення спеціально-кримінологічних заходів запобігання домашній злочинності хоч і має низку особливостей, але здійснюється як система запобігання вчиненню кримінальних правопорушень і може розглядатися як один із видів спеціального запобігання злочинності, виходячи з того, що

вчиняє кримінальне правопорушення в сім'ї конкретна особа (чоловік або дружина), особисті характеристики якої об'єктивно свідчать про можливість вчинення нею або відносно неї за певних обставин кримінально-протиправного посягання.

Необхідність застосування до особи спеціально-кримінологічного та індивідуального профілактичного впливу визначається шляхом установлення пов'язаних з нею криміногенних факторів, зокрема: 1) вчинення в минулому правопорушень й аморальних вчинків; 2) деформовані ціннісні орієнтації, неповна соціалізація особистості, низький рівень правосвідомості; 3) наявність патологічних психічних розладів, що мають криміногенний характер (деякі психічні аномалії, сексуальні девіації); 4) формування особистості в соціальному оточенні, що має неблагополучний характер (у неповній сім'ї, в умовах аморального і протиправного поведіння батьків і родичів, у спеціальних установах різного типу); 5) несприятливі умови життя (погані матеріальні і житлові умови).

Окремий вид діяльності спеціально-кримінологічного запобігання домашній злочинності – *віктимологічна профілактика кримінальних правопорушень, що вчиняються в сім'ї*. Це напрям забезпечується шляхом застосування заходів, які направлені на профілактику пияцтва, алкоголізму та наркотизму в сім'ї, проведення різних правових, психологічних, педагогічних заходів, що спроможні захистити сім'ю від вчинення кривдником кримінального правопорушення, своєчасне і адекватне реагування правоохоронних органів на факти навіть одиничного вияву насильства в сім'ї тощо.

Важливо зазначити, що такі заходи пов'язані з певним вторгненням у сферу приватного життя, а тому працівники поліції та інших органів при застосуванні до кривдника, наприклад, обмежувального припису не повинні виходити за межі допустимого впливу. Ужиття примусових заходів можливе лише стосовно певних категорій осіб, зазначених у законі (наприклад, умовно засуджених або тих, які вчинили домашнє насильство).

Зважаючи на це, серед методів, які можуть позитивно вплинути на поведінку кривдника або кривдниці, можна виділити метод переконання. Саме цей метод, як показало дослідження, спрямований на формування в особи позитивних уявлень про суспільство, корекцію негативних соціальних орієнтацій шляхом використання педагогічних і психологічних прийомів впливу.

Складніший для застосування, хоча і більш ефективний, – це метод надання допомоги. Він пов'язаний з реалізацією конкретних заходів, спрямованих на особистісний розвиток і поліпшення соціально-побутового становища особи, зокрема направлення її на роботу або навчання, покращення побутових умов, формування сприятливого мікросоціального середовища.

Якщо ж переконання і надання допомоги виявилися неефективними, може бути застосовано метод примусу, що є виключною компетенцією поліції і суду. Серед головних заходів примусу, що застосовують у рамках спеціально-кримінологічних заходів запобігання домашній злочинності, вітчизняний учений М. Г. Кузнецов виділяє такі: «1) заходи адміністративної відповідальності, що мають як каральний, так і соціально-оздоровчий характер (адміністративний арешт або адміністративне затримання); 2) примусове лікування алкоголізму та наркоманії, спрямоване не лише на поліпшення стану здоров'я особи, а й на запобігання вчиненню протиправних вчинків унаслідок алкогольної або наркотичної деградації особистості; 3) припинення порушень обмежень, накладених на особу внаслідок ведення нею протиправної діяльності (наприклад, унаслідок умовного засудження чи умовно-дострокового звільнення)» [126, с. 162–163].

Серед заходів спеціально-кримінологічного запобігання вчиненню кривдником кримінального правопорушення в сім'ї перспективним вбачаємо *створення програми довіри громадян до правоохоронних органів щодо запобігання домашній злочинності.*

За даними дослідників: «Такі програми вже існують у виді пілотних проектів зі створення мережі поліцейських мобільних груп проти насильства – «Поліна» (доручення № 1005/05/20–2 «Про впровадження новітніх форм та

методів роботи з реагування на факти вчинення насильства в сім'ї» від 27 січня 2017 р.). Мережа таких поліцейських мобільних груп як пілотний проект почав запроваджуватися в Дарницькому районі м. Києва, Малиновському районі м. Одеси та в м. Сєвєродонецьку (Луганська область). Згодом проект був поширений на Новокодацький район Дніпропетровської області, Суворовський район м. Одеси, Лівобережний район м. Маріуполя, м. Бердянськ» [87, с. 45].

Основним завданням таких мобільних груп є надання допомоги людям, які постраждали від кримінального правопорушення, вчиненого кривдником (кривдницею) в сім'ї, та забезпечення супроводу їх захисту, а також налагодження взаємодії із суб'єктам, дотичними до теми домашньої злочинності. Важливе значення в цьому контексті набуває дія Національної «гарячої» лінії з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації.

Головне, що працівники, які працюють на цій лінії, надають жертвам домашньої злочинності консультації цілодобово, анонімно і конфіденційно, а найголовніше – безкоштовно. Отже, без перебільшення, Національна «гаряча лінія» є важливим елементом у системі спеціально-кримінологічного запобігання домашній злочинності, оскільки є єдиним Всеукраїнським безкоштовним ресурсом для отримання інформації щодо проблеми вчинення кривдником (кривдницею) кримінального правопорушення у сімейній сфері.

Серед спеціально-кримінологічних заходів запобігання домашній злочинності варто виділити: терміновий заборонний припис стосовно кривдника (кривдниці); обмежувальний припис стосовно кривдника (кривдниці); взяття їх на профілактичний облік та проведення з ними профілактичної роботи; направлення кривдника (кривдниці) на проходження програми для кривдника [158].

На нашу думку, вищеперелічені заходи, які чітко визначені в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», не є видами юридичної відповідальності, а мають саме профілактичну направленість і допомагають суб'єктам запобігання домашній злочинності своєчасно

реагувати на вчинення кримінальних правопорушень у сімейній сфері. Більше того, виконання кривдником (кривдницею) вищенаведених заходів спеціально-кримінологічного запобігання не тягне будь-яких негативних наслідків для особи. Натомість за їх невиконання кривдник (кривдниця) може бути притягнений до адміністративної або кримінальної відповідальності.

Ураховуючи вищезазначене, слід визнати, що без вирішення проаналізованих у цій роботі проблем рівень та ефективність спеціально-кримінологічного запобігання домашній злочинності й надалі будуть залишатися малорезультативними і такими, що не повною мірою забезпечують реалізацію мети і завдань Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Висновки до розділу 3

Проведений аналіз теорії і практики запобігання прокуратурою домашній злочинності в Україні надав можливість дійти таких висновків:

1. Органи прокуратури України фактично сприяють запобіжному впливу на причини та умови вчинення кривдником кримінального правопорушення в сім'ї і виступають одним із суб'єктів запобігання домашній злочинності. І хоча діяльність прокурора напряду не пов'язана із запобіганням домашній злочинності, але об'єктивно залежить від ефективності реалізації нею основної функції – це захист прав і свобод людини у різних сферах її діяльності. Не виключенням є і домашня сфера.

2. Наголошено, що прокуратура як правоохоронний орган відіграє важливу роль у запобіганні вчиненню кримінального правопорушення у домашній сфері, оскільки її діяльність забезпечується реалізацією встановленої Конституцією України функції обвинувачення, представництва та нагляду, з метою захисту прав і свобод людини.

3. Прокуратура, посідаючи особливе місце в системі охорони прав людини в Україні, покликана відіграти провідну роль у координації

антикриміногенного потенціалу правоохоронних органів щодо запобігання кримінальним правопорушенням взагалі і в домашній сфері зокрема.

4. Сформульовано авторське визначення «домашньої сфери» – це законодавчо врегульоване об'єднання людської спільноти на засадах верховенства права, спільного проживання та виховання дітей, ведення спільного господарства, наявність спільних витрат, купівлі майна для спільного користування, участі у витратах на утримання житла, його ремонт і т. п.

5. Обґрунтовано і доведено, що запобігання домашній злочинності на рівні загальносоціальних та спеціально-кримінологічних заходів – це система державних і недержавних соціальних та спеціальних заходів, спрямованих на виявлення, усунення та припинення причин і умов, які сприяли вчиненню кривдником (кривдницею) кримінального правопорушення у сімейній сфері, притягнення його (її) до відповідальності, корекція їх поведінки та реабілітація жертв домашньої злочинності.

6. Запропоновано ст. 5 Закону України «Про захист суспільної моралі» доповнити реченням такого змісту: *«таким напрямом державного регулювання обігу інформаційної продукції, що впливає на суспільну мораль, є вжиття заходів щодо запобігання домашній злочинності шляхом впливу на моральні засади суспільства, особливо ті, що стосуються дітей та молоді»*.

7. Установлено, що безпосередніми суб'єктами спеціально-кримінологічного запобігання домашній злочинності є працівники органів прокуратури, Національної поліції, служба дільничних офіцерів поліції та підрозділи ювенальної превенції. Для ефективної запобіжної діяльності останніх запропоновано: підвищення їх професійного рівня шляхом забезпечення їх спеціалізації та кваліфікаційної підготовки й перепідготовки, зміцнення дисципліни, удосконалення правового регулювання їх діяльності. Зазначено роль органів місцевого самоврядування (об'єднаних територіальних громад) у запобіганні домашній злочинності та їх комунікація із правоохоронними органами.

8. Однією з умов кримінологічної профілактики щодо запобігання домашній злочинності є ефективна координаційна діяльність органів прокуратури, яка уможливорює об'єднання зусиль державних органів та

налагодження координації між ними для досягнення найефективніших результатів.

9. Неухильне виконання координаційної діяльності прокурора щодо реалізації кримінологічної профілактики у сфері запобігання домашній злочинності є запорукою успіху в подоланні негативної тенденції поширення в Україні цього суспільно небезпечного явища. У свою чергу, заходи кримінологічної профілактики гарантують особам, постраждалим від домашньої злочинності, безпеку та основоположні права і свободи людини і громадянина, зокрема, право на життя, свободу та особисту недоторканність, повагу до приватного та сімейного життя, на справедливий суд, на правову допомогу, з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Основні наукові результати здобувача опубліковано в працях [12; 13; 14; 15].

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення наукового завдання, що полягає у виробленні кримінологічної моделі домашньої злочинності та обґрунтуванні ролі органів прокуратури в механізмі запобігання цьому суспільно небезпечному явищу. Отримані у процесі дослідження результати дали можливість сформулювати такі висновки і пропозиції:

1. Вивчення у межах з'ясування стану дослідження низки наукових і навчально-методичних праць засвідчує, що вітчизняна кримінологія, належним чином розробивши категорії кримінологічної характеристики та запобігання насильству в сім'ї (яке з часу внесення відповідних змін до КК України і доповнення його ст. 126-1 трансформувалося в категорію «домашнє насильство»), лише починає розроблення кримінологічної моделі запобігання домашній злочинності в Україні. Стосовно ролі прокуратури як суб'єкта запобігання досліджуваному суспільно небезпечному явищу, то вона не була предметом дослідження на монографічному рівні, що зумовило необхідність проведення відповідного наукового пошуку.

Вирішення наукового завдання щодо вироблення кримінологічної моделі домашньої злочинності та обґрунтування ролі органів прокуратури в механізмі запобігання цьому суспільно небезпечному явищу стало можливим завдяки комплексному застосуванню сучасного методологічного інструментарію, основу якого складає система загальнофілософських, загальнонаукових та спеціально-юридичних методів пізнання, а саме: діалектичний метод, структурно-функціональний метод, логіко-юридичний метод, порівняльно-правовий метод, статистичний метод, соціологічні методи, метод кримінологічного моделювання, математичні методи, фостерний метод, метод соціального натуралізму.

Формування методологічного інструментарію дослідження домашньої злочинності дозволить вітчизняним ученим-кримінологам у повному обсязі, всебічно та ґрунтовно розкривати її об'єктивні закономірності, визначати

шляхи пізнання такої злочинності та надавати правоохоронним органам, громадськості практичні рекомендації щодо запобігання їй.

2. Кримінальне правопорушення, вчинене в домашній сфері, охоплює умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного, економічного або сексуального насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою кривдник (кривдниця) перебуває (перебував) у шлюбних відносинах (державних або цивільних) і в результаті яких настало погіршення сімейно-побутових відносин.

На підставі проведеного дослідження домашню злочинність можна цілком вважати об'єктом кримінологічного дослідження, тому її можна розглядати як сукупність суспільно небезпечних діянь, що передбачають фізичні, словесні, моральні та економічні образи й примус для залякування і отримання влади одних членів сім'ї над іншими.

Домашня злочинність як об'єкт кримінологічного дослідження містить у собі характеристику п'яти основних видів кримінальних правопорушень, які вчиняються особою-кривдником у домашній сфері. Це: домашнє насильство (ст. 126-1 КК України), незаконне проведення абортів або стерилізації (ст. 134 КК України), примушування до шлюбу (ст. 151-2 КК України), зґвалтування (ст. 152 КК України), сексуальне насильство (ст. 153 КК України).

3. Вивчення зарубіжного досвіду та впровадження найкращих зарубіжних практик у вітчизняне правове поле допоможе Україні вирішити низку проблем, що виникають сьогодні в нашій країні у сфері запобігання домашній злочинності. Зокрема, йдеться про розроблення ефективного правового механізму захисту прав жертв домашньої злочинності в Україні, створення центрів допомоги жертвам домашньої злочинності у кожній територіальній громаді тощо.

Із метою імплементації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульської конвенції) до національного законодавства запропоновано абз. 2 ч. 1 ст. 469 КПК України викласти в такій редакції: *«Укладення угоди про примирення у кримінальних провадженнях щодо*

кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, не допускається».

4. Вжиті правоохоронними та іншими державними органами заходи не дали можливості нейтралізувати основні дестабілізуючі фактори, що обумовили напруженість і подальше ускладнення безпекової ситуації в державі, що позначилось на підвищенні рівня злочинності, у тому числі й домашньої. До кримінальних правопорушень цієї категорії у дослідженні віднесено діяння, передбачені ст. 126-1, 134, 151-2, 152, 153 та ін. КК України.

Питома вага домашньої злочинності у загальній структурі злочинності демонструє тенденцію до поступового зростання від 0,36 % у 2017 р. до найвищого (0,79 %) в 2021 р., у якій здебільшого переважають кримінальні правопорушення, передбачені ст. 126-1 (48 %), ст. 152 (23 %) та ст. 134 (12 %) КК України. Щодо географії, в ході дослідження встановлено, що домашня злочинність загалом має переважно «міський» характер» (68,4 %). З'ясовано, що в реальності домашня злочинність має значно вищі показники, які важко виявити через її високу латентність. Криміногенна ситуація складніша там, де рівень латентності вище, оскільки органи, які ведуть боротьбу зі злочинністю, не володіють повною інформацією про її стан та працюють без урахування прихованих процесів, що відбуваються у ній.

На сучасному етапі латентна злочинність у домашній сфері має явно виражені несприятливі тенденції та потребує розроблення комплексної програми щодо її нейтралізації. Вона формується під впливом низки факторів. Одним із найбільш важливих факторів латентності є небажання громадян звертатися до правоохоронних органів із заявами та повідомленнями про кримінальні правопорушення в домашній сфері.

5. Проведене дослідження показало, що загальні (макрорівень) детермінанти домашньої злочинності мають своє коріння у кризових процесах, зумовлених глибокими соціально-економічними перетвореннями, що переживає Україна (події на Майдані, зміна керівництва держави, органів державної влади та місцевого самоврядування, перезавантаження правоохоронної системи та суду, кардинальні зміни в суспільно-політичному й економічному житті країни за останні декілька років, політичні протиріччя, інтенсивні процеси міграції,

урбанізації, пандемія COVID-19, війна в Україні тощо), у контексті яких відбувається криміналізація сімейно-побутових відносин.

До спеціальних (мікрорівень) детермінантів домашньої злочинності слід віднести: сімейне неблагополуччя; бідність, соціальну нерівність й дезадаптацію особи; вікові, психічні та інші особистісні особливості; фонові явища (вживання алкоголю та наркотиків); відсутність можливості реалізуватися у суспільно корисній діяльності; пропаганда у ЗМІ сцен антисуспільної поведінки; вплив асоціального середовища.

6. Запропоновано під особою, яка вчиняє кримінальні правопорушення в домашній сфері, розуміти сукупність її соціально-демографічних, соціально-рольових, кримінально-правових та морально-психологічних ознак і властивостей, що виявляються у злочинній поведінці, детермінованій агресією до сімейного оточення.

Визначено цілісну кримінологічну характеристику особи злочинця, що вчиняє кримінальне правопорушення в домашній сфері, – це особа чоловічої статі (86,4 %), громадянин України (74 %), віком від 28 до 50 років (63 %); з низькими рівнем освіти та культури (39,6 %), одружений (68 %), який перебуває в сімейних відносинах із потерпілим, не зайнятий суспільно корисною працею (тимчасово непрацюючий – 51,9 %, або безробітний – 16,7 %), його ціннісні орієнтації та правосвідомість спрямовані на споживацький спосіб життя, із середнім інтелектом, схильний до вчинення кримінально-протиправних дій у стані домашнього конфлікту на ґрунті ревнощів (29,8 %), або з мотивів помсти (16,4 %), прагнення до задоволення сексуальних потреб (15,2 %), самоствердження (3,2 %) й реалізації агресивних стереотипів (13 %), під дією алкогольних (61 %), наркотичних чи психотропних (15 %) речовин, раніше судимий за вчинення кримінальних правопорушень проти власності, моральності, статевої свободи чи недоторканості (43 %).

7. Виокремлено та розкрито зміст найбільш притаманних жертвам домашньої злочинності характеристик (соціально-демографічні, кримінально-правові, морально-психологічні).

Установлено, що більшість потерпілих від домашньої злочинності – жінки (86,4 %), громадянки України, віком від 20 до 45 років (44,3 %), із середньою спеціальною освітою, що перебувають у шлюбі (в тому числі й фактичному) зі своїм кривдником (58,4 %), мають на утриманні дитину (31 %), без постійного джерела доходу – домогосподарки (47,7 %), з морально-психологічної сторони схильні до провокативної (аморальної) поведінки (21,1 %) та з'ясування стосунків у стані алкогольного сп'яніння (52,2 %), які за місцем проживання характеризуються нейтрально й раніше до кримінальної (84,7 %) чи адміністративної (58 %) відповідальності не притягувались.

З'ясовано, що більшість із жертв домашньої злочинності вели аморальний, асоціальний, паразитичний спосіб існування, жили за рахунок винного, зловживали алкоголем й наркотиками. На фоні поведінки дорослих членів сім'ї головними і найбільш стійкими чинниками віктимності дітей у домашній сфері є такі: а) характеристики дитини, пов'язані з її віковими особливостями; б) ситуації, у яких перебуває дитина і специфіка відповідної ролі, що вона виконує у певній ситуації.

8. Сформульовано авторське визначення поняття «координаційна діяльність прокуратури як суб'єкта запобігання домашній злочинності» – це діяльність, що спрямована на узгодження заходів запобігання вчиненню кривдником в сім'ї кримінального правопорушення, надання всебічної допомоги жертві такої злочинності, а також притягнення до кримінальної відповідальності кривдника (кривдниці).

Як показали результати дослідження, для успішного здійснення прокуратурою координаційної діяльності та реалізації принципів такої діяльності важливе значення мають правильно визначені при цьому її основні напрями. До таких напрямів віднесено: 1) спільний аналіз стану домашньої злочинності; 2) вивчення практики вчинення кривдником (кривдницею) кримінальних правопорушень у домашній сфері; 3) виконання заходів у межах запобігання окремим видам кримінальних правопорушень у домашній сфері, передбачених чинним законодавством; 4) розроблення пропозицій щодо вдосконалення координаційної роботи прокуратури з іншими суб'єктами запобігання домашній злочинності.

9. Сформульовано науково обґрунтоване визначення поняття «загальносоціальне запобігання прокуратурою домашній злочинності», а саме – це комплекс заходів правового, організаційного, технічного, фінансового та іншого характеру, що реалізуються прокуратурою як суб'єктом запобіжної діяльності та спрямовані на усунення, блокування, нейтралізацію детермінант, які породжують та обумовлюють протиправну поведінку кривдника у домашній сфері.

Визначено головні загальносоціальні заходи запобігання прокуратурою домашній злочинності, зокрема: 1) забезпечення неухильного виконання Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» шляхом акцентування всіх зусиль як державних, так і недержавних інституцій на запобіганні та протидії цьому суспільно небезпечному явищу; 2) забезпечення 100 % фінансування правоохоронної системи з Державного бюджету України, оскільки на неї покладено завдання забезпечити права і свободи людини у різних сферах її життєдіяльності. Не виключенням є і домашня сфера; 3) забезпечення на 100 % потреб Національної поліції України щодо утворення спеціальних мобільних груп, завдання яких – негайно прибути на виклик у випадку вчинення кримінального правопорушення в домашній сфері; 4) залучення до роботи із запобігання домашній злочинності громадян, які володіють та повністю відповідають вимогам чесності, гуманності, а також мають професійні навички, включаючи комунікативні, та особисту здатність до виконання складної діяльності, яка від цих осіб вимагатиметься; 5) прийняття спеціальної Державної програми, затвердженої Верховною Радою України на рівні відповідної постанови, з питань реалізації державної політики у домашній сфері, як це передбачено відповідними законами України; 6) створення належних правових, організаційних та інших умов для здійснення ефективного громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів щодо запобігання домашній злочинності.

10. Сформульовано визначення поняття «спеціально-кримінологічне запобігання прокуратурою домашній злочинності», під яким запропоновано розуміти такий вид практики, який здійснюється на концептуальній науковій основі, спрямованої на недопущення в домашній сфері вчинення кривдником

кримінального правопорушення, де спеціально-кримінологічне запобігання має виступати як певна сукупність профілактичних заходів на ранній стадії вчинення такого правопорушення.

Обґрунтовано, що спеціальна діяльність прокуратури, як суб'єкта запобігання кримінальним правопорушенням у домашній сфері, має здійснюватися у формі координаційної роботи з іншими правоохоронними органами шляхом реалізації кримінологічної профілактики, відвернення та припинення даних правопорушень, включаючи й кримінального характеру, що ґрунтується на нормативно-правовій основі та спрямована на недопущення виникнення і розвитку детермінант, які породжують і обумовлюють їх вчинення.

Проведений аналіз законодавчого та підзаконного рівнів правового регулювання, а також досвід практичної діяльності автора в органах прокуратури дозволяє зробити висновок, що основна мета координації прокуратури щодо реалізації кримінологічної профілактики у сфері запобігання домашній злочинності полягає в наступному: 1) здійснення кримінологічного аналізу домашньої злочинності та участь прокурора на цій підставі в розробленні заходів запобігання їй; 2) контроль за виконанням Національною поліцією та іншими правоохоронними органами заходів щодо усунення причин і умов вчинення кривдником у домашній сфері кримінального правопорушення; 3) активізація діяльності прокуратури з органами місцевого самоврядування та інститутом громадськості щодо запобігання домашній злочинності; 4) організація роботи з інформування населення про результати запобігання домашній злочинності та участі прокурора у цих заходах за місцем роботи тощо.

Виокремлено заходи спеціально-кримінологічного запобігання домашній злочинності: 1) заходи, спрямовані на виявлення причин і умов вчинення кривдником у сім'ї кримінального правопорушення; 2) заходи, які вимагають постановки кривдника (кривдниці) на профілактичний облік; 3) заходи, спрямовані на підтримку сім'ї; 4) віктимологічна профілактика кримінальних правопорушень, що вчиняються в сім'ї; 5) створення програми довіри громадян до правоохоронних органів щодо запобігання домашній злочинності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янов В. Б. Принципи верховенства права і реформа українського адміністративного права. *Адвокат*. 2000. № 2. С. 5–8.
2. Акімов М. Правове регулювання запобігання та протидії домашньому насильству в деяких державах Європи. *Новели законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству*: матер. міжнар. круглого столу (м. Київ, 27 верес. 2019 р.). Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. 184 с.
3. Александров Ю. В. Кримінологія: курс лекцій / Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Київ: МАУП, 2002. 296 с.
4. Бандурка А. М., Давиденко Л. М. Преступность в Украине: причины и противодействие: монография. Харьков: Основа, 2003. 368 с.
5. Барбарош Л. М. Актуальні питання запобігання домашній злочинності: досвід зарубіжних країн. *Юридичний бюлетень*. 2020. № 14. С. 171–178.
6. Барбарош Л. М. Види поведінки потерпілих від домашньої злочинності. *Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави*: матеріали ІХ заоч. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 17 черв. 2022 р.) / гол. ред. О. М. Тогочинський; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2022. С. 6–10. URL: <https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2022/07/Zbirnik-NPK-Kriminalno-vikonavcha-sistema-Ukraini-17.06.2022.pdf>.
7. Барбарош Л. М. Детермінанти домашньої злочинності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3. С. 357–363.
8. Барбарош Л. М. Доктринальні засади визначення особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення в домашній сфері. *Наукові читання, присвячені пам'яті професора Т. А. Денисової*: збірник матеріалів (м. Запоріжжя,

10 берез. 2022 р.). Класичний приватний університет. Запоріжжя: КПУ, 2022. С. 432–435.

9. Барбарош Л. М. Домашнє насильство над дітьми: актуальна проблема сьогодення. *Домашнє насильство: проблемні питання в умовах COVID-19: матеріали круглого столу* (м. Рівне, 12 жовт. 2021 р.). Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. Рівне: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 5–7.

10. Барбарош Л. М. Методологічні засади дослідження домашньої злочинності в Україні. *Danish Scientific Journal*. København, Denmark. 2021. № 47. Vol. 2. С. 32–35.

11. Барбарош Л. М. Обґрунтування актуальності розроблення кримінологічної моделі запобігання домашній злочинності органами прокуратури в Україні. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2020: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Чернігів, 23–24 квіт. 2020 р.): у двох томах. Т. 2 / гол. ред.: О. М. Тогочинський. Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2020. С. 13–16.

12. Барбарош Л. М. Поняття координаційна діяльність прокуратури як суб'єкта запобігання домашній злочинності. *Актуальні питання розвитку правової системи у сучасній Україні: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Рівне, 23–24 груд. 2021 р.). В 2 ч. Ч. 1. / Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. Рівне: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 81–83.

13. Барбарош Л. М. Поняття та ознаки загальносоціального запобігання прокуратурою домашній злочинності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 4. С. 249–254. URL: <http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/03/44.pdf>.

14. Барбарош Л. М. Проблеми запобігання домашньому насильству над дітьми в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 3. С. 238–243.

15. Барбарош Л. М. Роль прокуратури у запобіганні вчиненню кривдником кримінального правопорушення у домашній сфері. *Вісник Академії адвокатури України*. 2020. Том 17. Число 2(45). С. 78–84.

16. Барбарош Л. М. Сімейне неблагополуччя як фактор домашньої злочинності щодо дітей. *Гуманітарна наука XXI століття: сучасні виклики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 6 листоп. 2020 р.) / гол. ред.: О. М. Тогочинський. Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2020. С. 102–104.

17. Барбарош Л. М. Теоретико-методологічні підходи до розуміння поняття «домашня злочинність». *Щорічні читання наукової школи «Інтелект»*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 25 трав. 2020 р.) / за заг. ред. І. Г. Богатирьова; Університет державної фіскальної служби України, 2020. С. 115–117.

18. Белова О. І. Кримінально-правова характеристика системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2006. 184 с.

19. Білоус В. Т. Координація боротьби з економічною злочинністю: монографія. Ірпінь: Академія держ. подат. служби України, 2002. 449 с.

20. Блага А. Б. Можливості методу контент-аналізу преси при дослідженні проблеми насильства в сім'ї стосовно неповнолітніх. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2005. Вип. 30. С. 44–46.

21. Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз та запобігання): монографія. Харків: ФОП Макаренко. 2014. 360 с.

22. Блага А. Б. Насильство в сім'ї: кримінологічний вимір, детермінація, запобігання: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2014. 39 с.

23. Богатирьов І. Г. Генезис домашньої злочинності в Україні. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2019. № 3. С. 205–212.

24. Богатирьов І. Г. Злочинність в Україні: ціна та соціальні наслідки. *Публічне право*. 2017. № 4. С. 114–120.

25. Богатирьов І. Г. Кримінологія: навч. посіб. Київ, 2016. 140 с.
26. Богатирьов І. Г. Насильство в сім'ї – найнебезпечніша форма домашньої злочинності. *Домашнє насильство: проблемні питання в умовах COVID-19: матеріали круглого столу* (м. Рівне, 12 жовтня 2021 р.). Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. Рівне: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 7–9.
27. Богатирьов І. Г., Ларченко М. О. Кримінологічні засади запобігання статевим злочинам: монографія. Ніжин, 2010. 219 с.
28. Богатирьова О. І. Іноземний досвід запобігання домашньому насильству у Федеративній Республіці Німеччини. *Домашнє насильство: проблемні питання в умовах COVID-19: матеріали круглого столу* (м. Рівне, 12 жовт. 2021 р.). Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. Рівне: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 38–40.
29. Бойко А. Методологія пізнання економічної злочинності. *Вісник Львівського національного університету ім. І. Франка. Серія юридична*. 2008. Вип. 47. С. 153–163.
30. Бойко В. В. Алкоголізм і наркоманія як фонові явища тяжкої насильницької злочинності проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах України. *Фонові для злочинності явища: запобігання та протидія: зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф.* (Харків, 27 квіт. 2018 р.). Харків: ХНУВС, 2018. С. 21–22.
31. Боровик А. В. Проблемні питання адаптації законодавства України у сфері протидії домашньому насильству до законодавства Європейського Союзу. *Домашнє насильство: проблемні питання в умовах COVID-19: матеріали круглого столу* (м. Рівне, 12 жовт. 2021 р.). Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. Рівне: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 43–45.
32. Буряк К. М. Причини та умови, які детермінують виникнення домашньої злочинності. *Вісник Національного технічного університету*

України «Київський політехнічний інститут». *Політологія. Соціологія. Право*. 2023. № 1 (57). С. 175–181.

33. В Україні ризик алкоголізму найвищий в Європі. *BBC News. Україна*. URL: http://www.bbc.com/ukrainian/news/2011/03/110304_ukraine_alcoholism_az.

34. Валуйська М. Ю. Кримінологічна характеристика особистості злочинців, що вчинили умисні вбивства при обтяжуючих обставинах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2002. 17 с.

35. Васильківська І. П. Кримінологічні аспекти сімейного виховання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2001. 19 с.

36. Веприцький Р. С. Латентність злочинності та шляхи її подолання. *Форум права*. 2014. № 1. С. 72–74. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_1_14.pdf.

37. Вербенський М. Г., Кулик О. Г., Наумова І. В. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції: 2020 рік: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 145 с.

38. Вирок Апеляційного суду Черкаської області від 05 червня 2019 р. № 1-кп/312/122/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/7083211> (дата звернення: 15.08.2020).

39. Вирок Бродівського районного суду Львівської області від 05.04.2019 р. № 1-кп/303/156/16 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/7978611> (дата звернення: 15.08.2019).

40. Вирок Дніпровського районного суду м. Києва від 07.12.2020 р. у справі № 755/3547/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93483189> (дата звернення: 29.11.2022).

41. Вирок Зіньківського районного суду Полтавської області від 26 жовтня 2017 р. № 1-кп/221/100/03 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77405345> (дата звернення: 15.08.2020).

42. Вирок Краснокутського районного суду Харківської області від 10.08.2020 р. у справі № 627/599/20. *Єдиний державний реєстр судових*

рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/90867731> (дата звернення: 29.11.2022).

43. Вирок Трускавецького міського суду Львівської області від 12.08.2020 р. у справі № 457/529/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/90951579> (дата звернення: 29.11.2022).

44. Вирок Чутівського районного суду Полтавської області від 25 травня 2017 р. № 1-кп/112/143/18 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/7345334> (дата звернення: 15.08.2020).

45. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23.05.1969. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text (дата звернення: 09.11.2022).

46. Віктимологія: навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2017. 308 с.

47. Вітвіцька В. В. Кримінологічні проблеми попередження злочинних посягань на моральний і фізичний розвиток неповнолітніх: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2002. 20 с.

48. Голіна В. Організатор банди: основні кримінологічні особи злочинця. *Вісник Академії правових наук*. 2003. № (33). С. 656–669.

49. Голіна В. В. Деякі зауваження і пропозиції щодо криміналізації домашнього насильства. *Новели законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству*: матеріали міжнар. круглого столу (Київ, 27 верес. 2019 р.). Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. 184 с.

50. Голіна В. В. Жіноча злочинність в Україні: характеристика і попередження. *Проблеми законності*. 1998. Вип. 33. С. 138–145.

51. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

52. Головкін Б. М. Віктимізація населення в Україні: стан, детермінанти, запобігання. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_2_33.

53. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: монографія. Харків: Право, 2011. 440 с.
54. Головкін Б. М. Кримінологічне поняття віктимізації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. № 2. С. 93–96.
55. Головкін Б. М. Причинність у системі детермінації злочинності. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 1 (5). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_1_24.
56. Головкін Б. М. Сімейно-побутові конфлікти в системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2003. 19 с.
57. Головкін Б. М. Сімейно-побутові конфлікти у системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2002. 218 с.
58. Головкін Б. М. Соціально-психологічний портрет особи сімейно-побутового злочинця. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2001. № 1. С. 189–198.
59. Гончар Л. В. Сім'я як основне середовище виховання гуманних батьківсько-дитячих взаємин. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2016. Вип. 20 (1). С. 112–121.
60. Гумін О. М. Особливості кримінологічного аналізу жертв насильницьких злочинів. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2009. Вип. 3. С. 209–218.
61. Джужа А. О. Віктимологічні засади запобігання злочинам в Україні: теорія та практика: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. 416 с.
62. Джужа А. О. Запобігання злочинам проти статевої недоторканості дитини: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2012. 283 с.
63. Джужа А. О. Теоретичні та практичні засади віктимологічного запобігання злочинам в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2018. 522 с.
64. Джужа О. М. Запобігання злочинам: кримінологічно-віктимологічна парадигма: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 331 с.

65. Джужа О. М., Горлач С. В. Злочинець або особа, яка вчинила злочин (порівняльний аналіз). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2 (91). С. 15–21.

66. Джужа О. М., Іванов Ю. Ф. Кримінологія: навч. посіб. Київ: Вид. Паливода А. В., 2008. 292 с.

67. Джужа О. М., Моїсеєв Є. М. Проблеми кримінальної віктимології (кримінологічний, психологічний та пенітенціарний аспекти): монографія. Київ, 1998. 84с.

68. Джужа О. М., Моїсеєв Є. М., Василевич В. В. Кримінологія. Спеціалізований курс лекцій зі схемами (Загальна та Особлива частини): навч. посібник. Київ: Атіка, 2001. 368 с.

69. Дідківська Г. В. Криміногенність сім'ї як фактор злочинності неповнолітніх: монографія. Київ: Центр учбової літератури. 2016. 204 с.

70. Діяльність прокурора щодо запобігання та протидії домашньому насильству: наук.-практ. посіб. / С. І. Мінченко, Г. В. Попов, К. К. Арушанян, З. А. Загиней та ін. Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. 104 с.

71. Дремін В. Н. Институціональна концепція преступности. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 388–408.

72. Дудоров О. О., Балабко В. В. Незаконне проведення абортів: проблеми тлумачення і вдосконалення кримінального законодавства. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 4. С. 26–32.

73. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваїте, 2014. 944 с.

74. Думко Ф. К. Дефініція насильства в контексті сімейних відносин. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського*. 1999. Вип. 6–7. С. 62–68.

75. Дьоміна О. П. Нові склади злочинів за ст. 134 Кримінального кодексу України у світлі Стамбульської конвенції: аналіз деяких ознак. *Вісник*

Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2019. Вип. 3 (87). С. 109–114.

76. Європіна І., Мудров А. Форми координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності та корупції. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 3(31). С. 73–78.

77. Єдиний реєстр досудових розслідувань. URL: <https://erdr.gp.gov.ua/erdr/erdr.web.system.LoginPage.cls> (дата звернення: 29.11.2022).

78. Жарій В., Михайлов О. Алкогольне сп'яніння як фактор віктимності потерпілих від злочинів. *Радянське право*. 1988. № 3. С. 62–64.

79. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена у резолюції 217 А (III) Генеральною Асамблеєю ООН від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 09.11.2022).

80. Зазимко О. І. Кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання подружнім вбивствам: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2010. 20 с.

81. Зайцева З., Зверєва І. Молодіжна сім'я: напрямки роботи соціальних служб для молоді. *Українські родини*. 1998. С. 132–138.

82. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Київ: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.

83. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Київ: Ін Юре, 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с.

84. Закалюк А. П. Курс сучасної української термінології: теорія і практика: у 3 кн. Кн. 3: Практична кримінологія. Київ: Ін Юре, 2008. 320 с.

85. Іщенко Л. В. Фостерна сім'я як метод перевиховання неповнолітніх правопорушників. *Електронний архів Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 1 January 2013. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна. С. 192–197. URL: <https://core.ac.uk/download/46592930.pdf>.

86. Іщук О. С. Теоретико-методологічні та практичні засади кримінологічної діяльності органів прокуратури України: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків: Нац. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2016. 399 с.

87. Калашник О., Віллс Е. Протидія домашньому насильству: практичний посібник для поліцейських. Київ, 2018. 75 с.

88. Кальман А. Г., Христич И. А. Словарь криминологических и статистических терминов. Харьков: Гимназия, 2001. 96 с.

89. Кальман О. Г., Гладун О. З. Координация деятельности правоохранительных органов по предотвращению и противодействию коррупции: требования нового законодательства. *Прокурорский надзор за соблюдением антикоррупционного законодательства Украины и Казахстана*: сб. науч. тр. Киев: Национальная академия прокуратуры Украины, 2014. С. 38–48.

90. Катеринчук К. В. Кримінально-правова охорона здоров'я особи: доктринальні, законодавчі та правозастосовчі проблеми: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Ірпінь, 2019. 539 с.

91. Кельман М. С. Методологія як форма мислення і складова культури дослідника: навч. посіб. / за заг. ред. М. С. Кельмана. Львів: Растр-7, 2017. 220 с.

92. Коваленко В. Особистість «економічного» злочинця. *Міліція України*. 2004. № 8. С. 20–22.

93. Ковальова О. В. Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2008. 238 с.

94. Колб І. О., Колб О. Г. Про роль методології дослідження у з'ясуванні змісту діяльності, пов'язаної із застосуванням сили до неповнолітніх засуджених. *Проблеми правового регулювання статусу неповнолітніх особи у кримінально-правовій сфері*: матеріали міжнар. круглого столу (м. Луцьк, 13 трав. 2019 р.). Луцьк: Східноєвп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2019. С. 31–33.

95. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: прийнята Радою Європи 04.11.1950 та ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97 (редакція від 02.10.2013). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 09.11.2022).

96. Конвенція про права дитини: резолюція 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20 листоп. 1989 р. Ратифікована Постановою Верховної Ради України № 789XII (78912) від 27 лют. 1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 09.11.2022).

97. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція): довідник для членів парламенту. Рада Європи, 2013. 108 с. URL: <https://rm.coe.int/1680096e45>.

98. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція): прийнято Радою Європи 11.05.2011 та ратифіковано із заявами Законом України № 2319-IX від 20.06.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 09.11.2022).

99. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

100. Копець Л. В. Психологія особистості: навч. посіб. 2-ге вид. Київ, 2008. 458 с.

101. Копотун І. М. Наукові засади визначення факторів, що обумовлюють виникнення у кримінально-виконавчих установах надзвичайних подій кримінального характеру. *Наук.-інформ. вісник Івано-Франківського ун-ту права імені короля Данила Галицького*. 2013. № 7. С. 229–236.

102. Косенко С. С. Віктимологічна профілактика статевих злочинів щодо неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2004. 213 с.

103. Костенко О. М. Принцип соціального натуралізму та його значення для юриспруденції та кримінології. URL: <http://www.univer.km.ua/visnyk/463.pdf>.

104. Костенко О. М. Соціальний натуралізм як методологічний принцип натуралістичної юриспруденції. *Про українське право: часопис кафедри теорії та історії держави і права КНУ ім. Т. Шевченка*. Київ, 2009. Ч. IV. С. 71–87.

105. Костенко С. С. Насильство в сім'ї, його види та мотиви. *Економіка та право*. Серія 18. № 28. С. 164–167.

106. Костицький М. В. Деякі питання методології юридичної науки. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 3–11.

107. Кочемировская Е. А. Психологические особенности понимания и переживания насилия младшими подростками и юношами (психосемантический подход): дис. ... канд. психол. наук: Харьков, 2001. 248 с.

108. Кочемировська О. О., Подільчак О. М., Севрук О. Р., Христова Г. О. Прокурорський нагляд за додержанням законів України щодо попередження насильства над дітьми: наук.-практ. посіб. Київ: ТОВ «К.І.С.», 2010. 88 с.

109. Краснова О. В., Калашник О. А. Попередження домашнього насильства: навч. посіб. для консультантів «Гарячих ліній». Київ, 2016. 90 с.

110. Крижна Л. В. Попередження злочинів, що вчиняються у сфері сімейно-побутових відносин: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2000. 215 с.

111. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

112. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

113. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.
114. Кримінологія. Академічний курс / за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2018. 588 с.
115. Кримінологія: академічний підручник / Богатирьов І. Г., Колб О. Г., Топчій В. В. та ін.; за заг. ред. доктора юридичних наук професора, заслуженого діяча науки і техніки України Богатирьова І. Г. Чернівці: Технодрук, 2020. 336 с.
116. Кримінологія. Загальна частина. Альбом схем / автори-упорядники: С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, С. Г. Кулик, О. С. Шеремет. Чернігів: ПАТ «ПВК Десна», 2015. 658 с.
117. Кримінологія: Загальна і Особлива частини: підручник / Даньшин І. М., Голіна В. В., Кальман О. Г., Лисодєд О. В.; за заг. ред. проф. І. М. Даньшина. Харків: Право, 2003. 352 с.
118. Кримінологія: навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка 2009. 312 с.
119. Кримінологія: навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Прецедент, 2004. 208 с.
120. Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с.
121. Кримінологія: підручник / за заг. ред. Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна. Київ, 2010. 496 с.
122. Кримінологія: підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський та ін.; за заг. ред. В. В. Чернея, О. М. Джужі. Київ: ФОП Маслаков, 2020. 612 с.
123. Кримінологія: підручник / О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 416 с.

124. Кримінологія: підручник / А. М. Бабенко та ін.; за заг. ред. Ю. В. Нікітіна, С. Ф. Денисова, Є. Л. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків, 2018. 416 с.
125. Кузнецов М. Г. Віктимологічний портрет жертви домашнього насильства, що є небезпечним для життя. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2019. № 1. С. 136–144. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bpau_2019_1_14.
126. Кузнецов М. Г. Домашнє насильство: кримінологічна характеристика та запобігання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2020. 237 с.
127. Кулик О. Г. Злочинність в Україні: тенденції, закономірності, методи пізнання: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 288 с.
128. Кулик О. Г. Злочинність в Україні на початку ХХІ століття: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 272 с.
129. Кулик О. Г. Кримінологічний аналіз злочинності в Україні: напрями вдосконалення методології та методики. *Право України*. 2009. № 7. С. 52–57.
130. Курочка М. Й., Каркач П. М. Прокурорський нагляд в Україні: підручник / за ред. проф. Е. О. Дідоренка. Луганськ, 2004. 424 с.
131. Курс кримінології: Загальна частина: підручник: у 2 кн. / О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін.; за заг. ред. О. М. Джужи. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 352 с.
132. Куц В. Механізм запобігання злочинності: теоретичний аспект. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2018. № 4. С. 20–27.
133. Куц В. Національна політика протидії злочинності: сутність та співвідношення з деякими спорідненими явищами. *Юридична Україна*. 2016. № 9–10. С. 44–50.
134. Куц В. Протидія злочинності: сутність і зміст. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4. С. 103–112.

135. Ларченко М. О. Кримінологічне моделювання та прогнозування злочинної поведінки: монографія. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2019. 357 с.
136. Легенька М. М. Адміністративне реагування на вчинення домашнього насильства: дис. ... д-ра філософії в галузі знань 08 Право: спец. 081. Харків, 2019. 217 с.
137. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні: монографія. Харків: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. 446 с.
138. Ліщук Н. О. Насильницькі дії, що вчиняються щодо жінок: причини та запобігання: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2020. 232 с.
139. Максимова Н. Ю., Мілютіна К. Л. Соціально-психологічні аспекти проблеми насильства: навчально-методичне видання. Київ, 2003. 344 с.
140. Матеріали узагальнення наукових здобутків школи «Інтелект» / уклад.: І. Г. Богатирьов, А. І. Богатирьов, М. С. Пузирьов. Київ: ВД «Дакор», 2021. 80 с.
141. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству: лист Міністерства освіти та науки України від 18 травня 2018 р. № 1/11-5480. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18> (дата звернення: 16.12.2020).
142. Михайлов А. Е. Виктимологические аспекты профилактики некорыстных насильственных преступлений: учеб. пособ. Київ: НАВСУ, 1998. 44 с.
143. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: прийнято Генеральною Асамблеєю ООН 16.12.1966 та ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 09.11.2022).
144. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

145. Неживець О. М. Детермінанти злочинної поведінки жінок. *Наук. вісник Нац. акад. внутр. справ*. 2011. № 6 (79). С. 130–135.
146. Новосад Ю. О. Про зміст координаційної діяльності прокуратури як суб'єкта запобігання злочинам. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2016. Вип. 41. Т. 2. С. 116–120.
147. Остапчук Л. Насильство у сім'ї щодо дітей: кримінологічний аспект. *Журнал східноєвропейського права*. 2023. № 115. С. 45–51. URL: https://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2023/10/ostapchuk_115.pdf.
148. Пилипенко І. Особливості застосування положень статті 67 Кримінального кодексу України в світлі законодавчих новел у сфері протидії домашньому насильству. *Новели законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству* : матер. міжнар. круглого столу (м. Київ, 27 верес. 2019 р.). Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. 184 с.
149. Півненко В. П. Прокурорський нагляд в Україні: навч. посіб. Харків: Харків юридичний, 2008. 304 с.
150. Поклад В. І. Методологія та методика вивчення латентної злочинності: навч. посіб. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2007. 120 с.
151. Прибутько П. С., Заяць Н. В., Лук'янець Г. І. Основи методології наукових досліджень: навч. посіб / за ред. П. С. Прибутька. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 156 с.
152. Приставив ніж до горла: на Прикарпатті затримали нелегала, який примушував українку до одруження. *УНІАН: вебсайт*. URL: <https://www.unian.ua/society/10188015-pristaviv-nizh-do-gorla-na-prikarpatti-zatrimali-nelegala-yakiy-primushuvav-ukrajinku-do-odruzhennya-video.html> (дата звернення: 22.12.2020).
153. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи, та посилення відповідальності за злочини, вчинені проти статевої свободи та статевої

недоторканості малолітньої особи: Закон України від 19.12.2019 р. № 409-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2020. № 27. Ст. 175.

154. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 6 грудня 2017 р. № 2227-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 5. Ст. 34.

155. Про внесення змін до наказу Міністерства юстиції України від 26 червня 2018 року № 2023/5: наказ Міністерства юстиції України від 24.03.2020 р. № 1180/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0305-20#Text> (дата звернення: 08.11.2022).

156. Про загальні засади організації роботи в органах прокуратури України: наказ Офісу Генерального прокурора від 07.08.2020 р. № 365. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0365905-20#Text> (дата звернення: 04.02.2022).

157. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

158. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 5. Ст. 35.

159. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 20.11.2022).

160. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі: постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.11.2022).

161. Про затвердження Порядку координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності: наказ Офісу Генерального прокурора від 08.02.2021 р. № 28. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0028905-21#top> (дата звернення: 04.02.2022).

162. Про затвердження Порядку формування та ведення Єдиного реєстру засуджених та осіб, узятих під варту: наказ Міністерства юстиції України від 26.06.2018 р. № 2023/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0762-18#n19> (дата звернення: 08.11.2022).

163. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20 листопада 2003 року № 1296-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 14. Ст. 192.

164. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 13. Ст. 222.

165. Про Концепцію державної політики запобігання шкідливому вживанню алкоголю населенням України на період 2012–2020 рр.: проект постанови Верховної Ради України від 26 квіт. 2012 р. № 7372. *Ліга: Закон*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF5OS00B> (дата звернення: 11.12.2021).

166. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. Ст. 540.

167. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

168. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09 квітня 1999 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20-21. Ст. 190.

169. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 40-41. Ст. 379.

170. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text> (дата звернення: 05.12.2021).

171. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 2-3. Ст. 12.

172. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: Закон України від 20 червня 2022 р. № 2319-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2319-20#Text> (дата звернення: 10.11.2022).

173. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 р. № 1861-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-15. Ст. 133.

174. Про стан прокурорського нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах та застосуванні інших примусових заходів за 12 місяців 2016 року: інформаційно-аналітичний бюлетень. Київ: Ген. прокур. України, 2017. 80 с.

175. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2018 р. № 728-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 11.12.2021).

176. Протидія домашньому насильству. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/protidiya-domashnomu-nasilstvu> (дата звернення: 24.11.2022).

177. Пузирьов М. С. Порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні та зарубіжних країнах: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2018. 514 с.

178. Рабинович П. М. Методологія юридичної науки. *Юридична енциклопедія*: в 6 т. Т. 3: К–М. Київ: Укр. енцикл., 2001. С. 618–619.

179. Романцова С. В. Запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2018. 19 с.

180. Романюк Х. І. Кримінальна відповідальність за незаконне проведення абортів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2019. 19 с.

181. Рябчинська О. П. Система покарань в Україні: поняття, значення та принципи побудови: монографія. Запоріжжя: Акцент Інвест-трейд, 2013. 448 с.
182. Самарай Л. В. Кримінологічна характеристика особи кривдника, який учинив сімейне насильство під впливом агресії. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 190–197.
183. Самарай Л. В. Кримінологічні засади запобігання кримінальній агресії в сім'ї: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 231 с.
184. Самченко М. Ю. Кримінологічна характеристика та попередження сімейного насильства щодо неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2011. 216 с.
185. Селезньова О. Концептуальні засади методології інформаційного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 7. С. 101–103.
186. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 19.12.2020).
187. Скільки абортів зробили українки за останні 11 років. *СЛОВО і ДІЛО*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/06/01/infografika/suspilstvo/skilky-abortiv-zrobyly-ukrayinky-ostanni-11-rokiv>.
188. Стратегія розвитку прокуратури на 2021–2023 роки: наказ Генерального прокурора від 16 жовтня 2020 р. № 489. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/strategiya-rozvitku-prokuraturo-na-2021-2023-roki> (дата звернення: 19.01.2022).
189. Стрелковська Ю. О. Маргінальність і злочинність: механізми взаємодетермінації. *Правова держава*. 2012. № 14. С. 166–173.
190. Супруненко Д. О. Прокуратура як суб'єкт запобігання злочинам в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2016. 345 с.
191. Таран О. С. Примушування до шлюбу: сімейно-правовий аспект. *Publishing House «Baltija Publishing»*. С. 972–989. URL:

<http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/35/578/1186-1?inline=1> (дата звернення: 06.02.2022).

192. Тарасевич Т. Ю. Медичний працівник як спеціальний суб'єкт злочину: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2011. 232 с.

193. Тичина Д. М. Європейська практика запобігання домашньому насильству. *Правова позиція*. 2023. № 2 (39). С. 136–142.

194. Томчук А. В. Щодо відсутності чіткого законодавчого розмежування повноважень суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання домашньому насильству. *Домашнє насильство: проблемні питання в умовах COVID-19*: матеріали круглого столу (м. Рівне, 12 жовтня 2021 р.). Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. Рівне: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 65–67.

195. Топчій В. В. Кримінологічна характеристика особи насильницького злочинця. *Європейські перспективи*. 2015. № 5. С. 85–91.

196. Туляков В. О. Віктимологія (соціальні та кримінологічні проблеми). Одеса: Юрид. літ., 2000. 336 с.

197. Туляков В. О. Вчення про жертву злочину: соціально-правові основи: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2001. 36 с.

198. У Польщі запрацює реєстр педофілів. *Слово і діло: аналітичний портал*. 24 серпня 2017. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2017/08/24/novyna/suspilstvo/polshhi-zapracyuye-reyestr-pedofiliv> (дата звернення: 07.11.2022).

199. Фаренік С. А. Логіка і методологія наукового дослідження: наук.-метод. посіб. Київ: Вид-во УАДУ, 2000. 340 с.

200. Харитонова О. В. Ключові засади гендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству: науково-практичний посібник. Харків: Права людини, 2018. 344 с.

201. Черевко К. О. Домашнє насильство та насильство щодо жінок у розрізі законодавства України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2021. № 1 (24). С. 50–59.
202. Чому українській судовій, правоохоронній та юридичній спільноті необхідна Стамбульська Конвенція? URL: <https://jurfem.com.ua/chomu-potribna-stambulska-analitychnyi/> (дата звернення: 16.12.2020).
203. Шакун В. І. Кримінологічний вектор українських реформ. *Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи*: матеріали міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю каф. кримінології та кримінально-виконавчого права (м. Харків, 9 груд. 2016 р.) / за ред. В. Я. Тація, Б. М. Головкина. Харків: Право, 2016. 236 с.
204. Шакун В. І. Межі впливу на злочинність. *Щорічник українського права*. 2010. № 2. С. 183–190.
205. Шакун В. І. Урбанізація і злочинність. Київ: Атіка, 1996. 351 с.
206. Шалгунова С. А. Особа насильницького злочинця: монографія. 2-ге вид., доп. і перероб. Дніпропетровськ, 2012. 548 с.
207. Шамрук Н. Б. Адміністративно-правові засади взаємодії суб'єктів протидії насильства в сім'ї: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2012. 224 с.
208. Шевченко-Бітенська О. В. Правові механізми Ради Європи у сфері захисту дітей від насильства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Одеса, 2015. 210 с.
209. Щербина І. В. Прокурорський нагляд у досудовому розслідуванні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 3-2. Т. 3. С. 281–285.
210. Юзікова Н. С. Сімейне виховання у механізмі профілактики злочинності неповнолітніх (у контексті вітчизняного та міжнародного законодавства). *Держава і право*. 2003. Спецвип. С. 254–26.

211. Юрченко О. Ю. Роль віктимної поведінки потерпілих при вчиненні тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2004. 188 с.

212. Юрчишин В. М. Процесуальні функції прокурора у досудовій стадії кримінального провадження: призначення, система: навч. посіб. Чернівці: Техно-друк, 2014. 276 с.

213. Яценко А. Латентна злочинність. URL: <https://visnikkau.webnode.com.ua/news/latentna-zlochinnist/>.

214. Act on Violence Against Women (Government Bill 1997/98 55). *Global Database on Violence against Women*. URL: <http://evaw-global-database.unwomen.org/en/countries/europe/sweden/1998/act-on-violence-against-women--governmentbill-1997-98-55> (дата звернення: 19.08.2020).

215. At least 2.000.000 women are victims of domestic violence in France. *Sos femmes accueil*: вебсайт. URL: http://www.sosfemmes.com/english_domestic_violence/violence_statistics.htm (дата звернення: 19.08.2020).

216. Campbell A. M. An increasing risk of family violence during the COVID-19 pandemic: Strengthening community collaborations to save lives. *Forensic Science International: Reports*. 2020. Vol. 2. Article 100089. URL: <https://doi.org/10.1016/j.fsir.2020.100089>.

217. Domestic abuse guidelines for prosecutors: Legal guidance, domestic abuse. *CPS*: вебсайт. URL: <https://www.cps.gov.uk/legal-guidance/domestic-abuse-guidelines-prosecutors> (дата звернення: 19.08.2020).

218. Domestic crime in Ukraine: A criminological model: monograph / Bogatyryov I. G., Bogatyryov A. I., Bogatyryova O. I. et. al. Brookline: Toliman. 2020. 136 p.

219. Domestic violence and abuse: Help from DWP. Department for Work and Pensions and Home Office. *Gov.uk*: вебсайт. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/domestic-violence-and-abuse-help-from-dwp> (дата звернення: 19.08.2020).

220. Erturk Y. Implementation of general assembly resolution 60/251 of 15 march 2006 entitled «Human rights council». *Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences*. URL: <http://evawglobal-database.unwomen.org/-/media/files/un%20women/vaw/country%20> (дата звернення: 19.08.2020).

221. Häusliche Gewalt: Hilfe durch Ärzte entscheidend. *Aerzteblatt.de*: вебсайт. URL: <https://www.aerzteblatt.de/nachrichten/99199/Haeusliche-Gewalt-Hilfe-durch-Aerzte-entscheidend> (дата звернення: 19.08.2020).

222. Hentig H. Remarks on the interaction of perpetrator and victim. *Journal of Criminal Law, Criminology and Policy Science*. 1944. № 31. P. 303–309.

223. Holmes M. M., Resnick H. S., Kilpatrick D. G., Best C. L. Rape-related pregnancy: Estimates and descriptive characteristics from a national sample of women. *American Journal of Obstetrics and Gynecology*. 1996. № 175. P. 320–324.

224. Mollica R. F., Son L. Cultural dimensions in the evaluation and treatment of sexual trauma: an overview. *Psychiatric Clinics of North America*. 1989. № 12. P. 363–379.

225. Restraining orders in Sweden: An evaluation of the law, the new regulations, their implementations and effects: summary. URL: <http://kunskapsbanken.nck.uu.se/nckkb/nck/publik/fil/visa/31/br%C3%A5%20rapport%202007%202%20english%20summary%20restraining%20orders%20in%20sweden.pdf> (дата звернення: 19.08.2020).

226. Seith C. Kinder und häusliche Gewalt. Herausforderungen an Behörden und Fachstellen. *Soziale Sicherheit CHSS*. 2009. № 5. S. 249–254.

227. United Nations Office on Drugs and Crime. URL: <http://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/statistics/data.html> (дата звернення: 06.02.2022).

228. Van Bueren G. The international law on the rights of the child. The Hague: Kluwer Law International, 1998. 435 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

АНАЛІТИЧНА ДОВІДКА вивчення матеріалів 242 кримінальних проваджень за ст. 126-1, 134, 151-2, 152, 153 КК України (у період 2019–2021 рр.)²

Результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень засвідчили, що за способом готування кримінальні правопорушення, що утворюють домашню злочинність, можна класифікувати на: 1) заплановані заздалегідь, які супроводжувались стійкими неприязними стосунками; 2) вчинені без підготовки, внаслідок раптового умислу. Основна кількість домашньої злочинності вчиняється спонтанно (86 %). Основними проявами фізичного насильства були: синці, забиті місця, наявність частково залікованих попередніх травм, сліди укусів (100 %).

Для насильницьких кримінальних правопорушень у домашній сфері типовим є нанесення тілесних ушкоджень з використанням мускульної сили (74 %), або за допомогою підручних засобів господарсько-побутового призначення (32 %), предметів, що випадково попали під руку (побутові предмети) – 23 %, або в поєднанні власної сили (ударів ногами) з ударами побутовими предметами руками (44 %). Нерідко, після фізичного насильства злочинці переходять до інших діянь, зокрема, у 93 % випадків типовим проявом економічного насильства є вигнання з дому (квартири) після нанесення тілесних ушкоджень, що в переважній більшості застосовується до жінок та дітей (77 %).

При цьому, у більшості випадків (88 %), саме психологічне насильство супроводжувало інші види насильства. Основними способами його вчинення були: 1) ігнорування почуттів особи (93 %); 2) образа переконань, що мають

---

² Єдиний реєстр досудових розслідувань. URL: <https://erdr.gp.gov.ua/erdr/erdr.web.system.LoginPage.cls> (дата звернення: 29.11.2022).

цінність для особи, її віросповідання, національної, расової приналежності або походження; соціального статусу (76 %); 3) переслідування (57 %); 4) погрози вбити чи скалічити (у томі числі дітей) (38 %); 5) примус до протизаконних дій (8 %); 6) погрози відібрати дітей (36 %); 7) приниження, постійна критика, насмішки (77 %); 8) безпідставні звинувачення, формування почуття провини (30 %); 9) штучні обмеження у самореалізації, навчанні, роботі (12 %); 10) обмеження у контакті із близькими друзями, у виборі кола спілкування (14 %); 11) примушення спостерігати за насильством над тваринами тощо (9 %).

Стосовно часу вчинення кримінальних правопорушень, то більшість із них вчиняється з 18.00 до 02.00. Нічний час доби характерний для домашнього насильства та зґвалтування. В інші часові межі вчиняється приблизно однакова кількість таких кримінальних правопорушень (від 3 % до 5 %). Однак, дещо вирізняються такі часові межі, як: з 02.00 до 04.00, з 12.00 до 14.00 – 6 %, з 14.00 до 16.00 – 9 %, з 16.00 до 18.00 – 8 %.

Статевий розподіл кількості *осіб, які вчиняють домашню злочинність*, свідчить про суттєве домінування дорослих осіб чоловічої статі (86,4 %), які за ступенем родинних зв'язків із потерпілим розподілились так: чоловік – 30,9 %, батько – 16,1 %; син – 22,3 %; брат – 5,8 %; онук – 3,1 %; дядько – 1,3 %; зять – 3,9 %; тесть – 0,5 %; свекор – 0,7 %. Переважна більшість із них (69,5 %) – мешканці міст; на другому місці – мешканці сіл (22,7 %); на третьому місці – селищ (7,8 %).

Щодо національності особи злочинця та його етнічної належності, то 74 % осіб за походженням є українцями, але деякі з них є вихідцями з країн Закавказзя, а незначний відсоток злочинців становлять представники інших слов'янських держав (Росія, Білорусь та інші країни – 10 %).

Пік кримінальної активності осіб припадає на дві категорії: віком 30–40 років (56,3 %) і 25–29 років (43,7 %). Частка кривдників більш молодшого віку (18–27 років) складає відповідно 21,2 %, а частка найстаріших (понад 50 років) – 15,8 %.

Більшість винних (39,6 %) мали базову середню та повну середню освіту. Середня спеціальна освіта була відмічена у 28,7% осіб, а базова вища і повна вища освіта – 18 %, 13,7% відповідно.

За сімейним станом більшість одружені (68 %) або перебувають у фактичному (цивільному) шлюбі (32 %). На момент вчинення кримінального правопорушення розірвало шлюб із потерпілим 36 % (близько 39 % офіційно і 61 % фактично). Із числа розлучених близько 26 % залишилися проживати після розлучення на спільній житловій площі. У такій ситуації спостерігається наполегливе протистояння чоловіка дружині (68 %) і дружини чоловікові (32 %).

В основному злочинці не займалися суспільно корисною працею (працездатні, проте тимчасово непрацюючі та безробітні), відповідно 51,9 % і 16,7 %.

У мотивації кримінально-протиправної поведінки переважає ворожість (21,3 %), помста (16,4 %), ревнощі (29,8 %) або хуліганські спонукання винного (3,6 %), його прагнення до самоствердження (3,2 %), задоволення сексуальних потреб (15,2 %), реалізації агресивних стереотипів (13 %). Щодо ставлення винуватих до вчиненого кримінального правопорушення, то 82,4 % осіб повністю визнали себе винуватими, 13,7 % частково визнали свою вину та 3,9 % себе винуватими не визнали. Раніше були судимі – 43 %. Попередня судимість у таких осіб здебільшого була пов'язана з вчиненням кримінальних правопорушень проти моральності, статевої свободи та недоторканості, проти власності.

Домашня злочинність носила продовжуваний характер, у якій найбільш небезпечнішою була сексуальна експлуатація, яка у 84,3 % випадках продовжувалась до одного року (інколи навіть менше одного місяця), 13,7 % – від одного до трьох років, 2,6 % – більше трьох років.

Основна маса кримінально-протиправних діянь (92,6 %) була вчинена злочинцем одноосібно. І лише у 7,4 % кримінальні правопорушення були вчинені у групі. Рольовий розподіл винних відповідно до вивчених матеріалів

такий: виконавці – 69,6 %, організатори – 17,4 %, пособники – 4,3 %, підбурювачі – 8,7 %. При цьому жінки у півтора рази частіше, аніж чоловіки, вчиняли кримінальні правопорушення в групі. І якщо чоловіки, в основному, були виконавцями (83,3 %), а підбурювачів серед них взагалі не виявлено, то у жінок-злочинниць дещо інша картина. У якості пособника кримінального правопорушення, вчиненого в домашній сфері, виступили 44,6 % жінок, підбурювача – 8,7 %.

Розподіл призначених судами покарань, відповідно до видів та розмірів заходів кримінально-правового реагування, демонструє переважання покарань у категорії кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи у виді обмеження волі (42,8 %) та для кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи у вигляді позбавлення волі від двох до шести років (82,5 %).

У більшості вивчених кримінальних проваджень визнано та враховано обставини, що пом'якшують покарання (49,1 % засуджених). У 38,2 % випадках враховано обставини, які обтяжують покарання, та у 12,7 % не зазначено обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання.

Кримінологічна характеристика *особи потерпілого від домашньої злочинності*, як і особи злочинця вивчалася по сукупності соціально-демографічних, кримінально-правових і морально-психологічних ознак.

За статтю більшість потерпілих від домашньої злочинності – жінки (86,4 %). Серед яких – дружина (співмешканка) (55,7 %), дочка (16,6 %), а також мати (14,1 %) винного.

За віковими показниками у структурі потерпілих найбільше осіб віком 20–45 років (44,3 %). Друге місце займає більш старша вікова група потерпілих (46 років і старше) – 26,4 % осіб. За ними йдуть потерпілі від 16 до 20 років (22 %). Решта жертв були молодшого віку – 7,3 %.

За сімейним станом більшість із них були заміжні, або перебували у фактичному шлюбі (58,4 %). Зменшується цей показник у відношенні до

потерпілих від примушування до абортів, стерилізації, шлюбу та вступу в статевий зв'язок (32 %).

Потерпілі в більшості випадків мали базову середню (25,4 %) та повну загальну середню освіту (27,2 %). Середня спеціальна освіта зафіксована у 32,1 % потерпілих. Частка осіб із базовою вищою і вищою освітою складає відповідно 9 % та 6,3 %.

За соціальним станом і родом занять у структурі потерпілих більшість осіб непрацюючих і безробітних – 52,9 %. На другому місці – працівники у сфері будівництва, виробництва, торгівлі й надання послуг (21,1 %); на третьому – фахівці в галузі освіти, охорони здоров'я і соціального забезпечення (10,2 %); пенсіонери – 9,8 %; учні та учениці професійних технічних училищ, технікумів (коледжів) тощо – 6 %.

15,3 % потерпілих мали судимість за вчинення кримінальних правопорушень проти власності, громадського порядку та моральності. Ще 42 % осіб попередньо притягувались до адміністративної відповідальності. 58 % потерпілих на момент вчинення кримінального правопорушення перебували у стані алкогольного сп'яніння, з них 43,9 % потерпілих ще задовго до кримінально-протиправного посягання вживали спиртні напої спільно з майбутнім злочинцем. 14 % потерпілих робили це систематично, решта – періодично, або безпосередньо в день кримінального правопорушення.

Стосовно фізичного та психічного стану здоров'я потерпілих, то 16,1 % із них мали певні соматичні захворювання (гіпертонія, стенокардія, атеросклероз тощо). Однак більшість потерпілих (83,9 %) не мала ніяких фізичних захворювань, або ж у матеріалах кримінальних проваджень не було зазначеної інформації. Що стосується психічного стану здоров'я, то у переважній більшості осіб не було виявлено жодних психічних патологій, втім, у деяких (11,5 %) під час відповідних експертиз були виявлені аномалії у психіці. Серед яких: хронічний алкоголізм (4,8 %); наркоманія (0,4 %); епілепсія та шизофренія (1,1 %); олігофренія (1,8 %); інші – 3,4 %.

Додаток Б

**Узагальнення результатів анкетування
109 суддів та працівників правоохоронних органів
(прокурорів, працівників органів досудового розслідування,
кримінальної поліції, превенції)**

№ з/п	Зміст інформації	Питома вага (%)
1.	Місце Вашої роботи (служби) Органи прокуратури Органи Національної поліції Суд	49% 41% 10%
2.	Які кримінальні правопорушення, на Вашу думку, охоплюються поняттям «домашня злочинність»? Домашнє насильство Примушування до шлюбу Незаконне проведення абортів або стерилізації Зґвалтування Сексуальне насильство	40% 12% 8% 18% 22%
3.	Чи володієте Ви інформацією про зміст Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульської конвенції)? Так Ні Частково	43% 16% 41%
4.	Із яких джерел Ви отримуєте інформацію про міжнародно-правові акти щодо запобігання і протидії домашній злочинності, а також про зміни до законодавства України в частині імплементації відповідних міжнародних документів? Система службової підготовки Підвищення кваліфікації в тренінгових центрах та інших організаціях Офіційні видання (Урядовий кур'єр, Голос України тощо) Інформація від колег, у межах відомчої та міжвідомчої співпраці Особисте вивчення в системі самоосвіти	22% 23% 12% 18% 25%
5.	Чи підтримуєте Ви пропозицію щодо імплементації ч.1 ст.48 Стамбульської конвенції до законодавства України шляхом викладення абз.2 ч.1 ст.469 КПК України в такій редакції: «Укладення угоди про примирення у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, не допускається»? Так Ні	66% 34%
6.	Наскільки часто Ви стикаєтеся із проблематикою домашньої злочинності у практичній діяльності? Дуже часто Не дуже часто Рідко	34% 33% 33%

7.	Який метод, на Вашу думку, найбільш ефективний при роботі з кривдником для запобігання з його боку вчиненню кримінального правопорушення в домашній сфері? Метод переконання Метод надання допомоги Метод примусу	19% 26% 55%
8.	На Вашу думку, чому члени сім'ї приховують домашню злочинність? Вони не знають, до кого звернутися за допомогою Вони побоюються звернутись до когось через можливі наслідки	19% 81%
9.	Що, на Вашу думку, є причиною домашньої злочинності? Матеріальна нестабільність Застосування насильства з метою виховання Нездоровий спосіб життя	21% 26% 53%
10.	Який вид домашнього насильства, на Вашу думку, є найбільш поширеним? Фізичне насильство Психологічне насильство Економічне насильство	49% 47% 4%
11.	Чи можливо на загальносоціальному рівні (на рівні суспільства, окремих його груп, таке інше) запобігати домашній злочинності? Так Ні Частково	40% 4% 56%
12.	Як часто громадяни чи представники громадськості скаржились на Ваші дії при реагуванні на випадки, пов'язані з домашнім насильством? Не скаржились Дуже рідко Часто	70% 21% 9%
13.	Чи співпрацюєте Ви з іншими органами та громадськими організаціями, що займаються запобіганням домашньому насильству? Так Тільки з підрозділами Національної поліції Тільки з органами прокуратури Тільки з громадськими організаціями Ні Інколи	38% 21% 3% 11% 24% 3%
14.	Чи достатньою, на Вашу думку, є діюча нормативно-правова база для ефективного запобігання домашній злочинності? Достатня Недостатня Потребує вдосконалення	12% 28% 60%
15.	Як Ви вважаєте, що утримує в сім'ї особу, яка зазнає насильство від інших членів сім'ї? Суспільна думка та побоювання розголосу Матеріальна залежність Квартира Дитина Звичка, побоювання самотності	22% 26% 11% 23% 18%
16.	У чому, на Вашу думку, полягають причини укриття інформації про вчинені кримінальні правопорушення від реєстрації? Відсутність у правоохоронних органів зацікавленості у виявленні латентних кримінальних правопорушень, оскільки це тягне додаткове навантаження в роботі	36%

	Відсутність ефективної відомчої системи заходів, спрямованих на своєчасне виявлення та усунення фактів укриття кримінальних правопорушень від реєстрації Несумлінність та безвідповідальність, а також правова безграмотність деяких керівників і співробітників правоохоронних органів	41% 23%
17.	Чи залежить, на Вашу думку, поширеність домашньої злочинності від матеріального стану сім'ї? Чим більший добробут, тим більша імовірність насильства Чим більший добробут, тим менша імовірність насильства Насильство не залежить від матеріального стану	9% 31% 60%
18.	Як Ви вважаєте, чому батьки застосовують насильство до своїх дітей? Вважають, що це кращий метод виховання Коли в батьків погані настрої, вони намагаються відвести злість Не знають інших методів виховання	43% 13% 44%
19.	Чи володієте Ви достатньою інформацією про всі можливі засоби допомоги жертвам домашньої злочинності? Так Ні Вважаю, що так, але не впевнений	40% 21% 39%
20.	Чи вважаєте Ви проблему домашньої злочинності актуальною та такою, що потребує глибокого кримінологічного аналізу? Так Ні	87% 13%
21.	Хто, на Вашу думку, повинен стати основною ланкою у запобіганні домашній злочинності? Підрозділи Національної поліції Органи прокуратури Соціальні служби Громадські організації Суд	40% 8% 35% 7% 10%
22.	Чи підтримуєте Ви пропозицію щодо створення центрів допомоги жертвам домашньої злочинності у кожній територіальній громаді? Так Ні	93% 7%
23.	Які напрями діяльності прокуратури є, на Вашу думку, ефективними в частині запобігання домашній злочинності? Спільний аналіз стану і причин домашньої злочинності та розроблення відповідних заходів запобігання Забезпечення неухильного виконання Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» шляхом акцентування всіх зусиль як державних, так і недержавних інституцій на запобіганні та протидії цьому суспільно небезпечному явищу Контроль за виконанням Національною поліцією та іншими правоохоронними органами заходів щодо усунення причин і умов вчинення кривдником у домашній сфері кримінального правопорушення Активізація діяльності прокуратури з органами місцевого самоврядування та інститутом громадськості щодо запобігання домашній злочинності Організація роботи з інформування населення про результати запобігання домашній злочинності та участі прокурора у цих заходах за місцем роботи Проведення координаційних нарад з керівниками правоохоронних органів (зокрема Національної поліції), на яких заслуховується інформація щодо їхньої діяльності у сфері протидії домашній злочинності	21% 24% 26% 12% 10% 7%

Додаток В

АКТИ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника ГУНП
в Чернігівській області

Дмитро ЛОСЬ

«07» липня 2022 року

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження
аспірантки Академії Державної пенітенціарної служби
Барбарош Лариси Миколаївни
«Прокуратура як суб'єкт запобігання домашній злочинності в Україні»
у практичну діяльність

Комісія у складі:

Голова: Начальник управління превентивної діяльності ГУНП в Чернігівській області
ДЯГОВЕЦЬ Олександр Васильович

Члени комісії: Заступник начальника управління превентивної діяльності –
начальник відділу дільничних офіцерів поліції ГУНП в Чернігівській області
ЗЕЛЯК Андрій Вікторович

Начальник відділу ювенальної превенції управління превентивної діяльності ГУНП в Чернігівській області
ОГНЕНКО Оксана Василівна

склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження аспірантки Академії Державної пенітенціарної служби Барбарош Л.М. «Прокуратура як суб'єкт запобігання домашній злочинності в Україні» використовуються у практичній діяльності Головного управління Національної поліції в Чернігівській області, мають практичну спрямованість і значимість для виконання завдань щодо запобігання кримінальним правопорушенням у домашній сфері.

Голова комісії

Олександр ДЯГОВЕЦЬ

Члени комісії:

Андрій ЗЕЛЯК

Оксана ОГНЕНКО

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Академії
Державної пенітенціарної служби
кандидат юридичних наук, доцент,
полковник внутрішньої служби

Сергій ЦАРІЮК
«4» серпня 2022 року

м. Чернігів

№ 15-581а

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Барбарош Лариси Миколаївни
«Прокуратура як суб'єкт запобігання домашній злочинності в Україні»
на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»
у наукову діяльність Академії Державної пенітенціарної служби

Комісія у складі:

голови – завідувача кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Академії Державної пенітенціарної служби доктора юридичних наук, доцента, заслуженого юриста України Тагієва Садіга Рзаєвича;

членів комісії: професора кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Академії Державної пенітенціарної служби доктора юридичних наук, старшого дослідника, полковника внутрішньої служби Пузирьова Михайла Сергійовича; головного наукового співробітника відділу наукової діяльності та міжнародного співробітництва Академії Державної пенітенціарної служби кандидата юридичних наук, майора внутрішньої служби Єрмака Олексія Вікторовича

склала цей акт про те, що опубліковані результати дисертаційного дослідження Барбарош Л. М. «Прокуратура як суб'єкт запобігання домашній злочинності в Україні» використовуються у науковій діяльності науковими співробітниками та науково-педагогічними працівниками кафедр Академії Державної пенітенціарної служби для підготовки монографій, навчальних посібників, наукових статей; ад'юнктами (аспірантами), слухачами магістратури, курсантами та студентами при написанні наукових статей, тез доповідей, студентських (курсантських) наукових робіт, рефератів, курсових робіт, а також при проведенні наукових і науково-практичних заходів (конференцій, семінарів, круглих столів).

Голова комісії
доктор юридичних наук, доцент,
заслужений юрист України

 Садіг ТАГІЄВ

члени комісії:
доктор юридичних наук,
старший дослідник

 Михайло ПУЗИРЬОВ

кандидат юридичних наук

 Олексій ЄРМАК

**ТРЕНІНГОВИЙ ЦЕНТР
ПРОКУРОРІВ УКРАЇНИ**

вул. Юрія Ілленка, 81-б,
м. Київ, 04050, Код ЄДРПОУ: 43556710
тел./факс: +38 (044)206-00-53, 206-18-44
ptcu@gp.gov.ua, http://ptcu.gp.gov.ua

**PROSECUTOR'S TRAINING
CENTER OF UKRAINE**

81-b, Yurii Illienka Str.,
Kyiv, 04050, EDPNOU code: 43556710
tel./fax: +38 (044) 206-00-53, 206-18-44
ptcu@gp.gov.ua, http://ptcu.gp.gov.ua

13.01.2023 № 2/4-03/28
На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Барбарош Лариси Миколаївни
«Прокуратура як суб'єкт запобігання домашній злочинності в Україні»
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»

Результати дисертаційного дослідження «Прокуратура як суб'єкт запобігання домашній злочинності в Україні» Барбарош Лариси Миколаївни опубліковано у перелічених нижче фахових наукових статтях:

1. Барбарош Л. М. Актуальні питання запобігання домашній злочинності: досвід зарубіжних країн. *Юридичний бюлетень*. 2020. № 14. С. 171–178.
2. Барбарош Л. М. Роль прокуратури у запобіганні вчиненню кривдником кримінального правопорушення у домашній сфері. *Вісник Академії адвокатури України*. 2020. Том 17. Число 2(45). С. 78–84.
3. Барбарош Л. М. Проблеми запобігання домашньому насильству над дітьми в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 3. С. 238–243.
4. Барбарош Л. М. Поняття та ознаки загальносоціального запобігання прокуратурою домашній злочинності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 4. С. 249–254. URL: <http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/03/44.pdf>.
5. Барбарош Л. М. Детермінанти домашньої злочинності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3. С. 357–363.

Результати дисертаційного дослідження вивчено та використано в діяльності Тренінгового центру прокурорів України, зокрема під час початкової підготовки кандидатів на посади прокурорів та підвищення кваліфікації прокурорів з метою розвитку професійної компетентності за напрямом виконання завдань координаційної діяльності прокуратури як суб'єкта запобігання домашній злочинності.

Директор

Олеся ОТРАДНОВА

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Одеського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор

Максим КОРНІЄНКО

« 25 » серпня 2023

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Барбарош Лариси Миколаївни

«Прокуратура як суб'єкт запобігання домашній злочинності в Україні»
на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»
в освітній процес та наукову діяльність Херсонського факультету
Одеського державного університету внутрішніх справ

Комісія у складі: Завідувача кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора Шкути О.О., професора кафедри, доктора юридичних наук, професора Галуцько В.М. та доцента кафедри, кандидата юридичних наук, доцента Устюжанінової О.Т., склала цей акт про те, комісією вивчені наукові положення, пропозиції і рекомендації Барбарош Лариси Миколаївни щодо впровадження результатів дисертаційного дослідження на тему: «Прокуратура як суб'єкт запобігання домашній злочинності в Україні» на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» в освітній процес та наукову діяльність Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, при проведенні наукових досліджень за темою НДР ОДУВС за комплексною темою «Пріоритетні напрямки розвитку реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний номер 0116U006773).

Комісія дійшла висновку, що дисертаційне дослідження Барбарош Лариси Миколаївни щодо впровадження результатів дисертаційного дослідження на тему: «Прокуратура як суб'єкт запобігання домашній злочинності в Україні» становить цінність для наукової діяльності та навчального процесу, а саме:

1. Барбарош Л. М. Актуальні питання запобігання домашній злочинності: досвід зарубіжних країн. *Юридичний бюлетень*. 2020. № 14. С. 171–178.

2. Барбарош Л. М. Проблеми запобігання домашньому насильству над дітьми в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 3. С. 238–243.

3. Барбарош Л. М. Поняття та ознаки загальносоціального запобігання прокуратурою домашній злочинності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 4. С. 249–254. URL: <http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/03/44.pdf>.

4. Барбарош Л. М. Детермінанти домашньої злочинності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3. С. 357–363.

Результати дисертаційного дослідження Барбарош Лариси Миколаївни на тему: «Прокуратура як суб'єкт запобігання домашній злочинності в Україні» на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» впроваджено в освітній процес та наукову діяльність Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ

**Завідувач кафедри
професійних та спеціальних дисциплін
Херсонського факультету Одеського
державного університету внутрішніх справ**

 Олег ШКУТА

**Професор кафедри
професійних та спеціальних дисциплін
Херсонського факультету Одеського
державного університету внутрішніх справ**

 Віра Галуцько

**Доцент кафедри
професійних та спеціальних дисциплін
Херсонського факультету Одеського
державного університету внутрішніх справ**

 Ольга Устюжанинова

Додаток Г

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Барбарош Л. М. Актуальні питання запобігання домашній злочинності: досвід зарубіжних країн. *Юридичний бюлетень*. 2020. № 14. С. 171–178.

2. Барбарош Л. М. Проблеми запобігання домашньому насильству над дітьми в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 3. С. 238–243.

3. Барбарош Л. М. Поняття та ознаки загальносоціального запобігання прокуратурою домашній злочинності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 4. С. 249–254. URL: <http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/03/44.pdf>.

4. Барбарош Л. М. Детермінанти домашньої злочинності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3. С. 357–363.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Барбарош Л. М. Обґрунтування актуальності розроблення кримінологічної моделі запобігання домашній злочинності органами прокуратури в Україні. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2020*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 23–24 квіт. 2020 р.): у двох томах. Т. 2 / гол. ред.: О. М. Тогочинський. Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2020. С. 13–16.

6. Барбарош Л. М. Теоретико-методологічні підходи до розуміння поняття «домашня злочинність». *Щорічні читання наукової школи «Інтелект»*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 25 трав.

2020 р.) / за заг. ред. І. Г. Богатирьова; Університет державної фіскальної служби України, 2020. С. 115–117.

7. Барбарош Л. М. Сімейне неблагополуччя як фактор домашньої злочинності щодо дітей. *Гуманітарна наука XXI століття: сучасні виклики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 6 листоп. 2020 р.) / гол. ред.: О. М. Тогочинський. Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2020. С. 102–104.

8. Барбарош Л. М. Домашнє насильство над дітьми: актуальна проблема сьогодення. *Домашнє насильство: проблемні питання в умовах COVID-19*: матеріали круглого столу (м. Рівне, 12 жовт. 2021 р.). Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. Рівне: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 5–7.

9. Барбарош Л. М. Поняття координаційна діяльність прокуратури як суб'єкта запобігання домашній злочинності. *Актуальні питання розвитку правової системи у сучасній Україні*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 23–24 груд. 2021 р.). В 2 ч. Ч. 1. / Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. Рівне: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 81–83.

10. Барбарош Л. М. Доктринальні засади визначення особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення в домашній сфері. *Наукові читання, присвячені пам'яті професора Т. А. Денисової*: збірник матеріалів (м. Запоріжжя, 10 берез. 2022 р.). Класичний приватний університет. Запоріжжя: КПУ, 2022. С. 432–435.

11. Барбарош Л. М. Види поведінки потерпілих від домашньої злочинності. *Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави*: матеріали ІХ заоч. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 17 черв. 2022 р.) / гол. ред. О. М. Тогочинський; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2022. С. 6–10.

URL: <https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2022/07/Zbirnik-NPK-Kriminalno-vikonavcha-sistema-Ukraini-17.06.2022.pdf>.

які додатково відображають наукові результати дисертації:

12. Барбарош Л. М. Роль прокуратури у запобіганні вчиненню кривдником кримінального правопорушення у домашній сфері. *Вісник Академії адвокатури України*. 2020. Том 17. Число 2(45). С. 78–84.

13. Барбарош Л. М. Методологічні засади дослідження домашньої злочинності в Україні. *Danish Scientific Journal*. København, Denmark. 2021. № 47. Vol. 2. С. 32–35.